

ISSN 2518-7392

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФІЛОСОФІЯ ТА ГУМАНІЗМ

Періодичне електронне наукове видання

ВИП. 1(3)

Одеса - 2016

*Редакційна колегія:**Головний редактор* – Жарких В. Ю., д.ф.н., професор (Одеса)*Заступник головного редактора* – Левченко В. Л., к.ф.н., доцент (Одеса).*Члени редколегії:*

Амір Л., доктор філософії, професор (Тель-Авів, Ізраїль);

Афанасьєв О. І., д.ф.н., професор (Одеса);

Вішке М., доктор філософії, професор (Гейдельберг, Німеччина);

Гансова Е. А., д.ф.н., професор (Одеса);

Кашуба М. В., д.ф.н., професор (Львів);

Ковальова Н. І., к.ф.н., доцент (Одеса);

Коначова С. О., д.ф.н., професор (Москва, Росія);

Окороков В. Б., д.ф.н., професор (Дніпропетровськ);

Розова Т.В., д.ф.н., професор (Одеса)

OUR HUMAN TRUTHS AS F.C.S SCHILLER UNDERSTOOD THEM*Volodymyr Zharkyyk*

The article deals with human truths as they are understood in F.C.S.Schiller's humanistic pragmatism.

Key words: human truths, creativity, reflective equilibrium, culture, communication, language, traditions, innovations.

Among the founders of the pragmatic way of thinking along with C. Pierce, W. James and J. Dewey a very important place is to be assigned to F.C.S. Schiller. Schiller's scientific interests covered a wide range of problems. One of the main philosophical issues for him was the concept of "our human truths" which he treated in the light of humanistic pragmatism.

For Schiller truth is human truth incapable of coming into being without human effort and agency [3.182] Human truths do not force their way on man. He must look for them. Man's ideas of human truths are always related to a purpose [2.232]. They must work and answer to a need because the question of truth is always practical [2.95]. In the changing reality their influence on human life experience is considered in terms of "reflective equilibrium" [7.34]. A truth remains true or becomes untrue depending on whether it stimulates or prevents maintaining constructive human relations.

Looking over the history of Europe Schiller analyzed possible ways to organize people's life in co-operative activity. He tried to visualize such a form of social structure that could encourage and support prosperity and peace in the atmosphere of multitude of languages and cultures [4.249]. He came to the conclusion that his supposition was not impossible or utopian. In the reality of Europe, contemporary to him, he saw, as he called it, an "anomalous" state, whose national feeling was based neither on language, nor religion, nor geography, nor force. Nevertheless, it was as genuine, fine and patriotic as any in the world, for it was based on justice and mutual forbearance. In his view the brightest example of such a society was presented by Switzerland. This country condemned inner disagreements and outside wars. Schiller wrote that it was the only country in Europe, which discovered the secret of living in peace and prosperity thanks to the natural wisdom of reasoning and common sense. Divided by mountains, religion, language and history and surrounded by strong and wealthy neighbors, this state was able to hold out and unite. Schiller was sure that it was possible to achieve such stability solely through just and tolerant culture of communication. German, Italian and French Swiss live in concord because none of them tries to dominate and oppress the other by imposing opinions or languages. They respect individuality in their country. The rights of the people are observed and adhered to according to the federal constitution. Moreover every Swiss considers it his honorable duty to master all national languages of his country. As a result he becomes a more educated person, he has a better understanding of the opinions and judgments both of his countrymen and the French, Italians and Germans living abroad.

Schiller put special emphasis on the influence of a multitude of national

Журнал засновано 2015-го року за рішенням Вченої Ради Одеського національного політехнічного університету № 9 від 24 червня 2014 року.

Друкуються за рішенням Вченої ради Одеського національного політехнічного університету (протокол № 9 від 30 червня 2016 р.).

Адреса редакції – вул. Шевченка, 1, Одеський національний політехнічний університет, кафедра філософії та методології науки, гуманітарний факультет, Одеса, 65044, Україна; e-mail: kfm.10@mail.ru

© Одеський національний політехнічний університет, 2016

languages on preservation of peace and preventing conflicts. He insisted that language is not the only and even not the necessary element, identifying nationality or consolidating a state. There are different countries speaking the same language or a slightly different variety of the same language. This does not endanger their unity and their national or cultural identity. In history, European history in particular, there were, and there still are, quite a lot of examples of countries, which use not one but several state languages as a means of dealing with state affairs. He reckoned that such a decision reflected the humanistic understanding of the human truths and needs. Every and each person has the right to speak the language, which in his understanding facilitates a better and easier expression of his thought. A common language is convenient for conveying ideas and other kinds of communication. But it cannot be used as the foundation for political unification because modern states are, as a rule, not uni-national but multinational. Language is an element of culture, it is not a civil characteristic. Using legal means to introduce one state language will humiliate and oppress other members of society especially if they represent a sizable group. When people realize the necessity and practical usefulness of mastering not one but several languages, language no longer constitutes the main indicator of nationality. Instead of creating tensions it turns into an instrument of internationalism and cooperation [4.249]. As such, it does not divide, but on the contrary, it draws people closer because it takes off the obstacle in discourse and other types of communication.

Learning languages, as Schiller suggested, could encourage and boost international trade and intercultural understanding. Another advantage of the influence of a multitude of languages in a state, as he saw it, is in the resulting rise of the level of individual development, which in its turn could facilitate the search for constructive political decisions. It was Schiller's firm belief that a bilingual or trilingual Europe would not only be a more intelligent and better-educated Europe, but multilingual awareness will speed it on the way to a federated Europe [4.249]. Though, it must be remembered, he warned, that though knowing two or more languages makes communication easier and more accessible it is not in itself a guarantee of the appearance and development of intercultural attitude.

In present-day reality there appears a new sense in communication, the logic, purpose and dynamics of which are directed to the support and promotion of mutual understanding and consolidation. Its new quality and human truth are clearly seen in the formation of a worldwide informational openness. In accordance with this quality its appearance and spread modifies a large number of judgments by which people identify the languages and the culture they or others belong to [7.94]. This type of culture is defined as a culture of communication on a par. It promotes effective co-operation and greater tolerance. Its pragmatic characteristics are set by the purpose and expectations of finding common human truths for the sake of which people get into contact and start talking to each other. Communication, passing among people, includes a lot of personal issues, such as intentions, interests, motives and direct communicative assignments. To be productive, useful and true, communication is to be based on positive constructive motivation in all its spheres and forms. Its underlying principle must stress the humanistic ideas of co-operation and call for unity. The essence of this culture is intercultural exchange and cross-cultural influence, which can

be applied in many different directions. Its purpose may be summed up as an appeal to people to start working together devising their new future without strife and terrorism and building it on humane and humanistic background.

With this idea in view a great emphasis is laid on the methods and vehicles with and through which people can begin getting friendly and understanding [1.29] on the way to their common human truth. The most important and universally recognized, effective and known means is human language. Its role in providing understanding or, on the contrary, breeding antipathy and animosity, as was noted long ago by Schiller, is obvious and does not call for corroboration. At present, when distances are not so long any more, natural human language gains even greater significance. Productive flow of communication requires tact and consideration. It depends among other factors on what language is used and how it is offered. The impact of the language, especially if it is imposed forcibly, may be a severe shock for a person who gets into or is made to face an unfamiliar culture. Adaptation to the new cultural ways, language and concepts may lead to the loss of cultural identity and altogether break the sense of reality. In such a case a person finds himself at once in several cultures and on different levels of his own identity [1.79]. Cultural identification is a many-leveled structure. The correlation in them is continually changing; its development goes on in a conflicting and uneven stream of ups and downs. It depends on the personal nervous and intellectual constitution which is the reason whether or not this process will proceed as desired. Each person has his own special features of actualization and adaptation on different levels of his identity and in various forms of communication. The consciousness of every person makes him build his own reality in which he composes a specific, original "picture of the world" [1.53]. In his mind it is represented as a hierarchy of social and cultural systems of values, which were formed and crystallized in language through the course of his experience and activity. Contrary to a widespread notion cultural identity is not static. It is not a quality formed once and forever, constantly distinguishing a person, a group or a society. Migration inside the country, emigration to other countries often affect people so that they lose all ties with their former cultural identity or their feeling of it is crucially modified. Contacts and communication stimulate personal development, ability and language skills for intercultural exchange [1.76]. At worst through them a person is warned against possible undesirable turns in his experience, at best they present valuable human truths and prepare him for them so that he can become a globetrotter fearing no cultural pitfalls.

Taken in this context the general understanding of the human truth in culture and its role in a man's life is changing. Habitually culture was analyzed in the aspect of what a person could contribute to its continuation and development. Now there has been added a new angle from which the problem can be viewed. It has become universally recognized that culture is a mighty vehicle of providing means for finding common human truths, developing communication and finding ways of bringing people closer. Priorities are changing places [6.4]. Emphasis is laid on what culture can give a person and how it can promote establishing common human truths and spreading communicative processes in the world. The European Union, pursuant to this concept, is now starting to implement a project "Soul for Europe" [6.8], which has been devised with the aim of attaching a more humanistic dimension to European

integration process. The project envisages a freer exchange of ideas through different types of communication.

In looking for common human truths culture and communication have mutual influence on each other. Their interaction creates new modes of human relations by smoothing differences and creating new symbolic meanings. Because communication itself becomes a culture, it does not only penetrate all the notions and perception of reality but through it and thanks to it new forms of social behavior are established. What, where and how to speak, what to wear, what new eating habits to acquire, these and many more other innovations are regulated by the standards and culture of communication. All these rules are dictated by the practical necessity to minimize visible incongruities, distinctions and misunderstanding that could hinder effective communication.

Hardly anyone would deny the fact that man's nature is deeply social, that his spontaneous tendencies of feeling and acting are dictated by and directed to his environment. Man has created a specific form of social co-existence, having made laws, institutes and rules, which organize his life and relations. The problem of the relations of man and his social environment can be decided in a great variety of ways. All through his evolution man aspired to find the best solution and make the best choice for the sake of saving and developing his life and social environment. Schiller tried to find an answer to the question if it was possible to discover a law, by following and observing which society could always be on the way of progress. He had to admit that he could not formulate or even detect such a law. But true to his principles of humanistic pragmatism he insisted that it was man who was responsible for establishing his human truths and directing the development of his reality. So he suggested a compromise. He offered to single out and examine conditions, under which the most vivid manifestations of progress had been recognized in history. He further proposed to analyze them and consider if there was any possibility to imitate or create similar conditions and thus provide a way for an indefinitely long-lasting progressive change. His suggestion was that the human truth and the main condition of progress were to be found in the proper balance between innovation and tradition, in his wording between "forces of conservation and change" [4.254]. Violation of the balance in one way or another is equally harmful. This conclusion led to another. The other, no less important condition is based on the widening of knowledge. Keeping up with both conditions is based on human interrelations, intercourse and communication in looking for human truths in the widest possible sense. A society, able to observe both these conditions, not only generates strength and prosperity, but it is a live source of constantly growing and improving culture, cooperation and prosperity [4.248]. In such a society motivation and need for communication and activity will be directed not to digging out, considering, detailing or promoting differences but to overcoming every obstacle on the way to consensus and communication.

Schiller advised that the most important human truth is hidden in the fact that motives and grounds that could serve as a foundation for such a society, must be sought not in the political but in the economic sphere. Economically well-off and independent people will be more inclined to find a positive decision. He did not hope that his aspirations would find realization soon. Progress in human relations has never

been easy or quick. It is usually slow and very often imperceptible. But the universal human truth is that to reach a goal one must actively start on the way to it. Schiller finishes his article [4.250] by an ancient quotation – destiny takes the willing by the hand, but drags the unwilling by the hair.

Literature:

1. Agner M. Language Shock: Understanding the Culture of Conversation. N-Y., 1994. – 189 p
2. F.C.S. Schiller, Logic for Use. N-Y, 1930. – 469 p.
3. F.C.S. Schiller, Studies in Humanism, N-Y, 1907. -462p.
4. F.C.S.Schiller. Our Human Truths, N-Y, 1939.- 371p...
5. F.C.S. Schiller. Riddles of the Sphinx, N-Y, 1910. -478 p.
6. UNESCO: Manual of General Conference. Paris: UNESCO, 2002. -31 p.
7. White Morton, A Philosophy of Culture, The Scope of Humanistic Pragmatism, Princeton, 1998, - 137p.

Жарких В.Ю.

О ЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ИСТИНАХ КАК ИХ ПОНИМАЛ Ф.К.С.ШИЛЛЕР.

В статье рассматривается понятие человеческих истин в русле концепций гуманистического прагматизма Ф.К.С.Шиллера.

Ключевые слова: человеческие истины, креативность, разумное равновесие, культура, коммуникация, естественный язык, традиции, новации.

Жарких В. Ю.

О ЛЮДСЬКИХ ИСТИНАХ ЯК ЇХ РОЗУМІВ Ф.К.С.ШИЛЛЕР.

В статті розглядається поняття людської істини в руслі гуманістичного прагматизму Ф.К.С.Шиллера.

Ключові слова: людські істини, креативність, розумна рівновага, культура, комунікація, мова, традиції, новації.

ТРАНСДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ ТА ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ

Олександр Афанасьєв, Ірина Василенко

Розробка трансдисциплінарних стратегій пов'язана з вирішенням питання про співвідношення професіоналізму та аматорства в науці, бо вторгнення професіонала в іншу сферу перетворює його на аматора. Успіх аматорства невід'ємний від слідування нормам науковості. Уточнення і поширення норм науковості сприятимуть підвищенню рівня професіоналізму гуманітаріїв та ефективній участі в трансдисциплінарних дослідженнях.

Ключові слова: міждисциплінарність, полідисциплінарність, трансдисциплінарність, наука, норми науковості, гуманітарні науки, професіоналізм.

У методологічній літературі останнього часу набули поширення ідеї трансдисциплінарності, які в деяких випадках приходять на зміну міркуванням про міждисциплінарність, а часом поєднуються з ними. Міждисциплінарність, як концепт і концепція, набула поширення тоді, коли спеціалізація наукового знання зайшла так далеко, що багато проблем «випирали» назовні і вимагали залучення уявлень, методів, технологій з суміжних і навіть «віддалених» дисциплін. А нерідко проблеми виникали на стику різних дослідницьких полів. Міждисциплінарність передбачала кооперацію, своєрідний синтез різних дисциплін, підходів, методологій. Вона на перший погляд відображає одвічне прагнення науки до універсалізації, що нерідко дійсно має місце. Однак, отримане в результаті узагальнене знання часто означає виникнення нової дисципліни на стику колишніх і відмежування від «батьків» з наступним уточненням і подальшою спеціалізацією. Прикладом може служити соціальна психологія, що виникла як своєрідне узагальнення соціології і психології, але перетворилась на особливу дисципліну, відмінну як від соціології, так і від психології майже за всіма параметрами. Міждисциплінарні підходи призвели до виникнення так званих бінарних наукових дисциплін, наприклад, біофізики, геохімії, астрофізики. Що тут переважає: інтеграція або спеціалізація? Швидше за все саме друге. Можливо, тільки при вирішенні технічних і технологічних, а не теоретичних міждисциплінарних питань інтеграція превалює над спеціалізацією.

Мабуть, першою своєрідною програмою міждисциплінарності була піфагорійська філософія, яку можна вважати і науковою (переднауковою) математичною концепцією. Отже, феномен міждисциплінарності має риси традиції і може претендувати на атрибутивний статус в науці. Сучасний приклад міждисциплінарності - біотехнології. Досягнення теоретичної генетики та молекулярної біології поєднуються з фізичними та хімічними технологіями. Сформувалися нові науково-технологічні методи, що дозволяють маніпулювати з генами і змінювати організми або створювати нові, що має величезне значення в рослинництві, тваринництві, медицині тощо. Останнім часом до подібних досліджень все частіше підключаються гуманітарії і в якості зовнішніх експертів, і в якості безпосередніх учасників. Справедливості заради слід зазначити, що міждисциплінарність часом носить декларативний характер. Це, втім, не скасовує її позитивного ефекту при адекватному застосуванні і в плані подолання дисциплінарної обмеженості і надмірної спеціалізації. Деякі автори знаходять

прикладі міждисциплінарності в сфері освіти і педагогіки [8], однак освітні плани і стратегії скоріше приклад полідисциплінарності.

Полідисциплінарність (мультидисциплінарність) зберігає своєрідність кожної дисципліни, кожного підходу, що не передбачає синтезу, хоча тут обов'язковий облік результатів, отриманих «суміжниками». Кооперація в такому випадку носить взаємодоповнюючий, кумулятивний характер. Саме в освітніх процесах так справа і йде. Кожна дисципліна викладається студентам або школярам самостійно при незначному стикуванні, переважно без особливої інтеграції, за винятком деяких спеціальних дисциплін (математизованих розділів спеціальних наук або сучасних технологічних методик). Передбачається, що різні предмети самі інтегруються в голові учня в науковий світогляд, спеціальне знання та інше. Так відбувається далеко не завжди, і ми нерідко маємо справу з фахівцями або просто освіченими людьми, у яких в голові не синтез знань, а «полички» з окремими, самостійними, часом навіть енциклопедичними знаннями. Однак ефективно їх використовувати вдається досить рідко. У ряді випадків в науці без полідисциплінарності не обійтися. Вивчення людини, біоценозів, Землі, глобальних проблем можливе лише безліччю різних самостійних наук, і їх інтеграція в щось універсальне вельми сумнівна. Однак полідисциплінарність не в змозі забезпечити те цілісне бачення об'єкта, яке буває вкрай необхідно. Адже реальний полідисциплінарний об'єкт єдиний, цілісний і його наукове уявлення має бути таким же, інакше важко вважати його зрозумілим і пізнаним.

З урахуванням складного і неймовірно різноманітного характеру наукових досліджень, поряд з міждисциплінарними і полідисциплінарними моделями, можна виділити і трансдисциплінарні стратегії, що стрімко набувають популярність. Трансдисциплінарність, у всякому разі за задумом, здатна подолати обмеженість міждисциплінарності і полідисциплінарності (мультидисциплінарності).

Трансдисциплінарність означає не просто вихід за межі окремих дисциплін, а цілісне, холистичне бачення предмета дослідження у всій його складності. Якщо класична наука схильна до спрощення складного, що народжує диференціацію та відповідно міждисциплінарність, то сучасна некласична (постнекласична) наука намагається охопити реальність в її складності, багаторівневості, багатовимірності, що спеціально підкреслюється в шостій статті Хартії трансдисциплінарності: «У порівнянні з міждисциплінарністю і мультидисциплінарністю, трансдисциплінарність є багатоаспектною і багатовимірною» [13]. У реальній дослідницькій практиці трансдисциплінарність обертається застосуванням когнітивної стратегії деякої дисципліни в іншій науці, що нерідко здійснюється в спільних проєктах. Трансдисциплінарність, як правило, означає інтеграцію не просто різних теорій і технологій задля практично важливого результату (вертикальна інтеграція), а інтеграцію різних методів, в тому числі спеціальних, з паралельно працюючих наук (горизонтальна інтеграція), спрямованих на отримання нового теоретичного результату, на рішення власне наукових проблем. Саме трансдисциплінарність найбільшою мірою відповідає ідеалу єдиного наукового знання. У той же час вона залишає

місце для більш глибокої інтеграції науки з різними формами культури. «Трансдисциплінарне бачення рішуче відкрито в своєму виході за область точних наук, вимагаючи їх діалогу та їх примирення з гуманітарними і соціальними науками, а також з мистецтвом, літературою, поезією і духовним досвідом», – йдеться в 5-й статті Хартії трансдисциплінарності [13].

Засновниками трансдисциплінарності вважаються Жан Піаже, який заснував Міжнародний трансдисциплінарний центр генетичної епістемології, а також Ліма де Фрейтас, Едгар Морін, Басараб Ніколеску, чії підписи як редакторів стоять під Хартією трансдисциплінарності [13, с. 19-21]. Слід, утім, зазначити, що трансдисциплінарна методологія знаходиться в початковій стадії своєї розробки, про що свідчить наявність декількох Хартій трансдисциплінарності, різних шкіл (швейцарської, французької, американської, китайської, російської та ін.), відсутністю єдиного розуміння з багатьох питань. Трансдисциплінарність передбачає поєднання зусиль не тільки вчених різних дисциплін, а й політичних лідерів, діячів мистецтва, бізнесменів.

Серед іншого це породжує проблему співвідношення професіоналізму і непрофесіоналізму в трансдисциплінарному дослідженні: вихід вченого в іншу наукову область завжди буде ризиком отримати звинувачення в непрофесіоналізмі. Хоча демократичні норми Хартії трансдисциплінарності закликають прислухатися до іншого голосу і враховувати його, реалізувати таке побажання, перетворити його в норму не так просто, враховуючи елементи аматорської агресивності, недоречності, і часом чималої шкоди. Таким чином розробка трансдисциплінарних стратегій невіддільна від вирішення проблеми співвідношення професіоналізму і аматорства в науці. З'ясування умов і можливостей участі любителів в трансдисциплінарних дослідженнях і є метою статті.

Випадків успішної аматорської участі в науці не так уже й мало. Прикладом «аматорського» ефекту в науці є відкриття наднової зірки SN1987A. У астрофізиці встановлено, що народження наднової супроводжується потоком нейтрино, який фіксується приладами за три години до появи зірки у видимому спектрі. Однак, теорії не можуть передбачити те місце на небосхилі, де має спостерігатися саме випромінювання. Наявних на Землі професійних астрономів не вистачає, щоб спостерігати все небо. У таких випадках неоціненну допомогу надають тисячі астрономів-любителів, об'єднаних в різні асоціації, що підтримують один з одним зв'язок через Інтернет, озброєні керованими комп'ютерами, телескопами з особливою оптикою, спеціальними датчиками тощо. Хоча це поступається професійному забезпеченню, але для фіксації багатьох емпіричних даних цілком достатньо. В даному випадку виявилася суттєвою не потужність астрономічного обладнання, а кількість спостерігачів. Зрозуміло, любителі, які цікавляться різними небесними тілами, підтримували зв'язок не тільки між собою, а й з професіоналами через глобальні дослідницькі мережі. Першим побачив наднову 1987A напівпрофесіонал канадець Йен Шелтон, і трохи пізніше ще кілька астрономів-любителів через свої телескопи, причому один з них зняв вибух наднової на фото, підтвердивши дані Шелтона. Ясно, що визначальну роль зіграли астрофізики-професіонали, які виявили

ключове явище – потоки нейтрино, а також забезпечили обґрунтування прогнозу і подальшу інтерпретацію феномена. Але не випадково, що співавторами опублікованої статті про це одне з найбільших астрономічних відкриттів ХХ століття стали поряд з професійними астрофізиками і астрономи-любителі [1, с. 83-88].

За допомогою любителів, поєднуючи спостереження великими і малими телескопами, професіонали встановили, як виглядає потрійний астероїд в Головному поясі астероїдів. Це важливо для визначення щільності і внутрішньої будови астероїда, причому немає необхідності відвідувати сам астероїд. Знання внутрішньої структури астероїдів – ключ до розуміння того, як формувалися планети Сонячної системи. Така співпраця професіоналів і аматорів уже мало кого дивує. Навіть організовуються спеціальні проекти, що використовують аматорську працю для науки, наприклад, в руслі пошуків можливих розумних сигналів з космосу або дослідження знімків космічних об'єктів, тобто там, де потрібна по-своєму цікава і престижна, але для професіонала нудна і занадто тривала робота, яка прискорюється (і здешевлюється!) в тисячі разів за рахунок масовості учасників.

Зрозуміло, що розробка нових теорій або аналіз емпіричних даних, як і визначення спрямованості пошуків, залишається за професіоналами. Не виключено, що подібну співпрацю професіоналів і любителів можна організувати в медицині, біології, соціології, політології, історії, літературознавстві, психології, педагогіці та інших дисциплінах, де часто важливий саме фактор великої кількості емпіричного матеріалу, який може бути забезпечений любителями. Астрофізичний досвід може бути дуже корисним.

Хоча подібні приклади відносяться до внутрішньодисциплінарних стратегій, їхній аналіз необхідний для з'ясування умов участі любителів в науці взагалі і, зокрема, в трансдисциплінарних дослідженнях, особливо коли дослідник привносить свій методичний та категоріальний апарат в іншу, «далеку», область знань. Істотно, що розвинені дисципліни на кшталт астрономії мають надійний інструментарій для відсіву і відсікання помилок, підтасовок, фальсифікацій, нітрохи не поступаючись ідеалами науковості. Тут роль любителів обмежується емпіричним матеріалом, їм недоступні «теоретичні нетри», що вимагають спеціальної, саме професійної підготовки. У гуманітарних науках теорії, навпаки, часом не настільки складні, незважаючи на складність об'єкта, методи не завжди чітко визначені, особливий понятійний апарат не вироблений, а використовуються слова звичайної розмовної мови, і вони здаються більш зрозумілими непрофесіоналам. Тому їх претензії на теоретичність тут більш відчутні.

Учась любителів в гуманітарних науках також можна забезпечити позитивними прикладами. Вражаючим фактом ефективного вторгнення любителя в історичну науку є наукова діяльність інженер-полковника у відставці з міста Одеси Г. Е. Пядишева в 70-80 роки ХХ століття. Він аргументовано обґрунтував «верхнедонецьку», відмінну від офіційно визнаної, версію маршруту походу князя Ігоря, описаного в «Слові о полку Ігоревім». У її несуперечливо вписуються і дружньо-сімейні відносини князя Ігоря з ханом Кончаком, і його

ворожнеча з іншими половцями, і непрості відносини з київськими князями, і деякі лінгвістичні, географічні та військово-політичні особливості інтерпретації історичних джерел [10]. Цікаво, що редакція журналу «Історія СРСР» спочатку відхилила статтю любителя. Однак Пядишев приїхав в Москву, наполіг на своєму виступі перед вченою радою. Йому виділили 15 хвилин. Відповіді на питання, що тривали майже дві години, завершилися одностайним рішенням вченої ради про публікацію його статті в головному історичному журналі країни. Це в деякому сенсі значило прийняття любителя до лав професіоналів, хоча відповідного диплому не було.

Загальновідомо, що наявність диплома, або його відсутність ще нічого не говорить про рівень професіоналізму. Потрібно демонструвати знання предмета, науковий кругозір, володіння методами, об'єктивність, критичність, тобто те, що в першу чергу визначає науковий професіоналізм. При цьому, як видається, важливою якістю професіоналізму в науці є методологічна підготовка, насамперед уявлення про норми науковості. Відсутність цього грішать практично всі любители, оскільки не проходили відповідну підготовку, але, втім, і деякі (якщо не багато) професіонали, котрі ігнорують цей момент в силу різних причин: вузькості освіти, відсутності широкого наукового кругозору, суб'єктивізму і некритичності тощо, а головне, незнанням (ігноруванням) загальнометодологічної проблематики. Сумнівно, що такий професіонал, корисний в своїй дисципліні, виявиться корисним в трансдисциплінарному дослідженні.

Прикладів успішної діяльності любителів в гуманітарних науках не так багато. Хоча тут любителів-істориків, лінгвістів, літературознавців куди більше, ніж в астрономії. Та й не дуже хороших професіоналів побільше. Це пов'язано з багатьма непростими проблемами, зокрема, з радянською спадщиною, коли гуманітарії готувалися не стільки до наукової роботи, скільки до ідеологічної боротьби, з падінням рівня підготовки фахівців і з падінням рівня наукового професіоналізму в пострадянських країнах. В результаті не всі професіонали, не кажучи вже про любителів, можуть чітко розділити науку і ненауку. Не випадково, що саме на пострадянському просторі виникли різні варіанти патріотичних псевдоісторій або лженаука "Нова хронологія", що пустили коріння і в культурному співтоваристві, зокрема на телебаченні і в кіновиробництві [5; 7]. Це типовий приклад невдалого входу хороших професіоналів в непрофесійну сферу.

Помітне поширення аматорської «науки» в гуманітарному знанні нерідко пов'язане з їх явною шкодою, як у випадку з «Новою хронологією». Все ж подібну лженауку від науки відрізнити не так важко тим, хто знайомий з ідеалами науковості. Але нерідко проблема в тому, що деякі розділи гуманітарного знання методологічно не опрацьовані на предмет відповідності нормам науковості. Це стосується на щастя не всіх гуманітарних дисциплін. Скажімо, в структурній лінгвістиці або в конкретній соціології можна відшукати теорії, які відповідають найбільш жорстким критеріям науковості і не поступаються в цьому сенсі астрофізичним або іншим строгим науковим теоріям [4]. Застосування математичних методів в історії і літературознавстві також

наближає деякі їх розділи до класичного ідеалу науковості [9; 11]. У той же час цілі області гуманітарного знання не відповідають названим канонам. Це відноситься до ряду педагогічних або психологічних концепцій, теорій соціальної роботи [6], деяких розділів історії, літературознавства, літературної критики та ін. Тут навіть у професіоналів успіх нерідко забезпечується не за рахунок науковості методу чи іншого наукового інструментарію, а за рахунок таланту, мистецтва працівника [12]. Наступні теоретичні узагальнення успішного досвіду часом нагадують теорії ad hoc і рідко можуть бути застосовані. Характерним прикладом аматорства в літературознавстві можуть служити невдалі спроби застосування бахтинської теорії менипеї до інших літературних творів [3]. Якщо М. Бахтін блискуче реалізував свій підхід до творчості Рабле, то менипеїсти подібні до А. Баркова, що використали його ідеї в якості методу до пушкінського «Свєгенія Онегіна», до булгаковського роману «Майстер і Маргарита» та ін., явно провалилися [2, с. 148-153].

Оскільки суворого і надійного інструментарію для відсікання ненауки в гуманітарному знанні немає, тут особливо актуальним є питання про загальні критерії науковості, про їх дотримання і про методологічну підготовленість всіх учасників трансдисциплінарного наукового проекту, де часто не обійтися без гуманітарних експертиз, гуманітарних дисциплінарних методологій тощо.

Сучасний етап розвитку науки зажадав деякого перегляду класичного ідеалу науковості, пом'якшення «жорсткого» його розуміння. Зараз нерідко вважаються допустимими наративні пояснення, декількісні методи, унікальні дескрипції, метафоричність термінів, лінгвістична фігуративність міркувань і інші «пом'якшувальні обставини». Однак про скасування або розчинення ідеалів науковості не може бути і мови.

Мабуть, роль любителів в трансдисциплінарних проектах не повинна зводитися до підміни професіоналізму, стосовно до науки – любителі не повинні за всяку ціну продукувати наукові теорії або методи, їх користь скоріше в знаходженні і первинній обробці емпіричного матеріалу для професіоналів, що може мати місце в будь-якій сфері гуманітарного знання. При бажанні можливо і оволодіння професією, але безумовною вимогою є продуктивний контакт з науковим співтовариством. У трансдисциплінарних дослідженнях, коли професіонал опиняється в непрофесійній ситуації, обов'язково усвідомлене дотримання ідеалів і норм науковості. Бажано на початку подібного трансдисциплінарного проекту приймати своєрідну етико-методологічну «хартію», яка, з одного боку дозволить вибратися з професійного «кокона», а з іншого - залишатися всередині науки. В цілому ж необхідна розробка методології та методики трансдисциплінарних досліджень.

В якості висновка відзначимо, що активізація трансдисциплінарних стратегій вимагає вирішення питання про співвідношення професіоналізму і аматорства в науці. Поширення аматорства в гуманітарному знанні актуалізує питання про дотримання критеріїв науковості гуманітарного знання. Усвідомлене дотримання ідеалів і норм науковості дозволить непрофесіоналам успішно співпрацювати в трансдисциплінарних проектах.

1. Андерсон К. Длинный хвост. Эффективная модель бизнеса в интернете / Крис Андерсон; пер. с англ. И. Аникеева. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2012 – 304 с.
2. Афанасьев А.И. Гуманитарное знание и гуманитарные науки: монография. – Одесса: Бахва, 2013. – 288 с.
3. Барков А. Н. Романы «Евгений Онегин» и «Мастер и Маргарита»: традиция литературной мистификации / А. Н. Барков. – Киев: Станица – Киев, 1996. – 32 с.
4. Гладкий А. Ф. Размышления о взаимодействии лингвистики и математики. – Режим доступа: <http://elementy.ru/lib/164549>
5. Зализняк А. А. Из заметок о любительской лингвистике. — М.: Русский Мирь, 2010. — 240 с.
6. Иванова Е. М. Социальная работа сквозь призму параметрической теории систем / Е. М. Иванова // Наукове пізнання. – 2007. – Вып. 2 (20). – С. 66–71.
7. История и антиистория. Критика «новой хронологии» академика А. Т. Фоменко. Анализ ответа А. Т. Фоменко. — М.: Языки славянской культуры, 2001. — 576с.
8. Князева Е. Н. Трансдисциплинарные стратегии исследований // Вестник ТГПУ. – 2011. – №10. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/transdistsiplinarnye-strategii-issledovaniy>
9. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман // Об искусстве. – СПб.: Искусство – СПб, 1998. – С. 14–288.
10. Пядышев Г. Е. Поход Игоря на половцев в 1185 году: Место битвы // История СССР. 1980. № 4. С. 42–65.
11. Рикёр П. Что меня занимает последние 30 лет. – Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/gisoeur/last.html>
12. Страусс А. Основы качественного исследования: обоснованная теория, процедуры и техники / А. Страусс, Дж. Корбин [пер. с англ. и послесловие Т. С. Васильевой]. — М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 256 с.
13. Хартия трансдисциплинарности // Киященко, Л.П., Моисеев В.И. Философия трансдисциплинарности. – М.: ИФРАН, 2009. – 205 с.

Александр Афанасьев, Ирина Василенко
ТРАНСДИСЦИПЛИНАРНОСТЬ И ПРОБЛЕМА
ПРОФЕССИОНАЛИЗМА

Разработка трансдисциплинарных стратегий сопряжена с решением вопроса о соотношении профессионалов и любителей в науке. Вторжение профессионала в чужую сферу превращает его в любителя. Успех любительства неотделим от соблюдения идеалов научности. Уточнение и распространение норм научности будут способствовать повышению уровня профессионализма гуманитариев и эффективности их участия в трансдисциплинарных исследованиях.

Ключевые слова: междисциплинарность, полидисциплинарность, трансдисциплинарность, наука, нормы научности, гуманитарные науки, профессионализм.

Oleksandr Afanasiev, Iryna Vasilenko

TRANSDISCIPLINARY AND PROBLEM OF PROFESSIONALISM

Development of transdisciplinary strategies involves addressing the question of the relationship between professionals and amateurs in science. Transdisciplinarity is

a holistic vision of the research subject in all its complexity. Classical science is inclined to simplify the complex, it creates differentiation and interdisciplinarity. Postnonclassical modern science tries to capture reality in its complexity, multidimensionality. In transdisciplinary research practice turns using cognitive strategies in some other science disciplines, it is carried out in joint innovation projects. Transdisciplinarity means the integration of the various theories and technologies for practically important result (vertical integration), as well as the integration of the various methods of operating in parallel Sciences (horizontal integration). This transdisciplinarity is most relevant to the ideal of a unified scientific knowledge. At the same time, it leaves room for a deeper integration of science with various forms of culture. Transdisciplinarity requires a combination of efforts not only of scientists from different disciplines, but also political leaders, artists and businessmen. This raises the problem of the relation of professionalism and lack of professionalism in transdisciplinary research: the scientist access to other scientific field will always be a risk to get an accusation of incompetence.

Effect of amateurism is inseparable from respect for the ideals of scientific. Refining and distribution of scientific standards will enhance the level of professionalism in the humanities and the success of their participation in transdisciplinary research.

Keywords: *interdisciplinary, multidisciplinary, transdisciplinary, science, standards of science, science of humanities, professionalism.*

References

1. Anderson K. (2012) *Dlinnyy hvost. Effektivnaya model biznesa v internete [A long tail. Effective business model on the Internet]*, Mann, Ivanov i Ferber, Moscow, 304 p.
2. Afanasiev A.I. (2013) *Gumanitarnoe znanie i gumanitarnye nauki: monografiya [Humanitarian knowledge and the science of humanities: a monograph]*, Bahva, Odessa, 288 p.
3. Barkov A.N. (1996) *Romanyi «Evgeniy Onegin» i «Master i Margarita»: traditsiya literaturnoy mistifikatsii [The novel "Eugene Onegin" and "The Master and Margarita": the tradition of the literary hoax]*, Stanitsa, Kiev, 32 p.
4. Gladkiy A.F. *Razmyshleniya o vzaimodeystvii lingvistiki i matematiki [Reflections on the interaction between linguistics and mathematics]*, available at: <http://elementy.ru/lib/164549>
5. Zaliznyak A.A. (2010) *Iz zametok o lyubitelskoy lingvistike [A Note on the amateur linguistics]*, Russkiy Mir, Moscow, 240 p.
6. Ivanova E.M. (2007) *"Sotsialnaya rabota skvoz prizmu parametricheskoj teorii sistem" [Social work through the prism of parametric systems theory]*, Naukove piznannya, 2 (20), pp. 66–71.
7. *Istoriya i antiistoriya. Kritika «novoy hronologii» akademika A.T.Fomenko. Analiz otveta A.T.Fomenko* (2001) [History and antiistoriya. Criticism of the "new history" of Academician Fomenko. Analysis of the response Fomenko], Yazyiki slavyanskoy kulturyi, Moscow, 576 p.
8. Knyazeva E.N. (2011) *"Transdistsiplinarnye strategii issledovaniy" [Transdisciplinary research strategy]*, Vestnik TGPU, №10, available at: <http://cyberleninka.ru/article/n/transdistsiplinarnye-strategii-issledovaniy>
9. Lotman Yu. M. (1998) *"Struktura hudozhestvennogo teksta" [The structure of the art text]*, Yu. M. Lotman Ob iskusstve, Iskusstvo, SPb, pp. 14–288.

10. Pyadyishev G. E. (1980) *Pohod Igorya na polovtsev v 1185 godu: Mesto bitvyi* [Igor's campaign against the holovtsy in 1185: location of battle], *Istoriya SSSR*, № 4, pp. 42—65.

11. Rikyor P. *Chto menya zanimaet poslednie 30 let* [What I took the last 30 years], available at: <http://philosophy.ru/library/ricoeur/last.html>

12. Strausc A. (2001) *Osnovyi kachestvennogo issledovaniya: obosnovannaya teoriya, protsedury i tehniki* [Basics of qualitative research: grounded theory procedures and techniques], Editorial URSS, Moscow, 256 p.

13. "Hartiya transdistsiplinarnosti" (2009) [Charter transdisciplinarity], Kiyaschenko, L.P., Moiseev V.I. *Filosofiya transdistsiplinarnosti*, IFRAN, Moscow, 205 p.

УДК 7.01:7.072.3

ЭСТЕТИКА И ИСКУССТВОВЕДЕНИЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ И ПРАКТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ЯЗЫКА

Ольга Барановская

В статье «Эстетика и искусствоведение: теоретические основания и практика исследования художественного языка» рассматриваются теоретические факторы, определившие отношение искусствоведческого дискурса к эволюции искусства, к признанию его независимого статуса. Предлагается обзор базовых теоретических направлений, в рамках которых сформировались требования к современному искусствоведческому дискурсу.

Ключевые слова: эстетика, искусствоведение, художественный язык.

До тех пор, пока искусство считается вплетенным в общий контекст духовной деятельности и культуры, подходы к анализу произведений искусства и не требуют разъяснений или уточнений. Они определяют в соответствии с той ролью, которая назначена искусству в данное время, какой бы эта роль ни была – символической, миметической, иллюстративной, декоративной, педагогической, этической, познавательной, идеологической или гедонистической. В таком формате анализ и критика осуществляют «контроль качества» работы в соответствии с так или иначе определенной функцией художественной деятельности и согласующимися с ней эстетическими и художественными стандартами. Поэтому необходимыми эстетическими и художественными концептами становятся понятия канона, стиля, а также – вкуса, т.к. именно эти понятия позволяют не только идентифицировать само художественное событие и привести в порядок, структурировать разнообразие художественных инициатив, но и выстроить нормативные критерии их оценки.

Здесь следует отметить, что такой подход сохраняет свою актуальность и сегодня, даже несмотря на то, что еще в эстетической теории Канта устанавливается особый статус художественной деятельности, а впоследствии и сама ее эволюция демонстрирует исключительные возможности искусства и его существенное влияние на жизнь культуры. Признание Кантом и посткантовской эстетикой особого положения, самостоятельной и неутилитарной роли искусства дало продуктивный импульс для выхода художественной критики к новой задаче – раскрыть и понять внутренний созидательный, творческий ресурс художественной жизни. Тем не менее, даже в лучших своих проявлениях художественная критика еще довольно долго будет сохранять приверженность установке докантовской эпохи или же будет опираться лишь на отдельные содержательные положения кантовской эстетики – принцип незаинтересованного удовольствия, понятие о гении и некоторые другие [см.: 1, с.99-146]. И уже только на фоне тектонических сдвигов, произошедших в искусстве конца XIX начала XX веков, «перед зрелищем исключительного замешательства» обнаружится почти полная беспомощность такой критики и будет осознана необходимость иначе строить дискурс об искусстве [2, с.312]. Станет понятно, что «само понятие эстетического сознания становится сомнительным», а в силу этого – и «само понятие искусства, которое, ..., является творением

эстетического сознания» [1, с.125, 126].

А ведь требования к искусствоведению должны были бы существенно измениться, когда искусство заявило о своей самостоятельности, а его конституирующая роль и разнообразие форматов, в которых оно оказалось представлено, уже не позволяли выстроить общую шкалу стандартов или оценок. Тем не менее, приоритет все еще сохраняется за идентифицирующими процедурами, смягченными разве что введением широкого диапазона наименований стилей, течений и т.п. Примечательно здесь то, что подобный подход все равно не дает возможности признать значимость индивидуальной художественной инициативы и художественного события. Идентификация всегда предполагает отнесение индивидуального к общему, типовому, отождествление с той или иной группой, кластером, а поиск идентичности, как правило, сводится к определению точки или области пересечения различных идентифицирующих групп. Но когда речь идет об искусстве, утверждающем значимость индивидуального, т.е. неповторимого высказывания или смысла, устанавливать его идентичность просто бессмысленно, если не сказать – противоречиво.

Эстетика сыграла здесь двойственную и в прямом смысле слова консервативную роль. С одной стороны, именно эстетика дала теоретическому искусствоведению и квалифицированной художественной критике основания и принципы в представлении о сущности искусства и именно в силу этого утвердила *нормативный* характер эстетических ценностей. И действительно необходимые эстетические приоритеты – красота, целесообразность, гармония, совершенство, единство стиля, вкус – приобретают, в конечном итоге, статус регулятивных понятий, определяющих право на существование, маркировку, оценку художественных произведений и самой художественной деятельности. Но с другой стороны, это возымело такой колоссальный воспитательный, можно даже сказать, программный эффект как для публики, так и для искусствоведения, что, в конечном итоге, сказалось в отставании типового искусствоведческого дискурса от понимания действительных внутренних мотивов и факторов развития в сфере художественной жизни.

Однако речь здесь должна идти не только о «побочном» действии хорошо выстроенной эстетической теории. Это тот случай, когда *формальное* значение ценностного понятия (например, красота или прекрасное искусство), на котором как раз настаивал Кант, все же срачивается с определенным содержательным наполнением, приобретающим статус истинного, причем – единственно истинного, что безусловно предполагается стандартами классической рациональности, логоцентрической метафизики и всей культуры вечных ценностей. В этой связи и классическая и классицистическая образцовость заслуженно приобретают нормативный характер – здесь истина как принцип должного и норма как предел допустимого сливаются в круговой взаимообусловленности друг другом.

К тому же понимание образцовости оказывается еще и прочно связанным как с представлением о техническом совершенстве художественной работы, так и с представлением о роли гения в ее создании, что подспудно вводит своего рода эволюционный и как следствие – прогрессистский подход к анализу

произведений искусства. А господство детерминистической парадигмы в приобретающем культурный приоритет научном мышлении довершает общую картину. Поэтому не удивительно, что искусствоведение и критика довольно долго опираются на исторический и, соответственно, контекстуальный анализ произведения искусства. Эта позиция впоследствии была еще и усилена актуализацией герменевтического направления в философии и эстетике: в частности, концепция Ф. Шлейермахера предполагала рассматривать исторический контекст как одну из необходимых составляющих анализа и истолкования художественного произведения. И хотя здесь предполагался также и грамматический подход, т.е. рассмотрение структурных, стилистических особенностей произведения, он все же осуществлялся в соответствии с указанными выше эстетическими критериями.

Необходимость говорить о художественном языке как таковом и первые попытки теоретического осмысления его организации – формальный анализ – появляются лишь к концу XIX века, когда его внутренняя эволюция в основном в сфере изобразительных искусств приводит к необходимости репрезентации, тематизации его выразительных и конструктивных возможностей (А.Гильдебранд, А.Ригль и др.). Как известно, эта тенденция охватила не только сферу исследования изобразительных искусств, но и музыку, литературу и другие виды искусств. Безусловное достоинство формального анализа заключается в том, что он позволил дистанцироваться от традиционных контекстуальных и эстетических установок и, главным образом, провести разграничение зон художественного и вне художественного контекстов в сфере искусствоведения и критики.

Именно это открывает непосредственный доступ к самой художественной форме как источнику и основе выразительности. И вместе с тем ставит сложнейшую проблему – проблему чистого анализа формы: найти способ и форму для разговора о форме, для «чтения» формы. Такой анализ предполагает разработку соответствующего языка и герменевтического поля, в рамках которых мог бы быть возможен дискурс о художественной форме. В этом смысле опыт Г. Вёльфлина, предпринятый им в «Основных понятиях истории искусств», демонстрирует попытку построить основополагающие различия в характеристиках, через которые художественные формы репрезентируют себя – линейность и живописность, плоскостность и глубина, замкнутость и открытость и др.. А, например, К. Малевич и В. Кандинский, предлагают строить представления о выразительных возможностях формы, опираясь на «атомы» или простейшие первоэлементы форм – это круг, квадрат и крест у Малевича и точка, линия, плоскость у Кандинского. И в таком подходе есть свой резон (резон художника), ведь здесь о форме предлагается говорить без вербальных посредников, ориентируясь именно на чувство формы, которое должно *сформироваться, оформиться* благодаря этим базовым представлениям. А язык искусствоведа – это всегда вербальный и потому опосредующий и лишь частично открывающий нам выразительные возможности художественной формы язык.

Однако путь интуитивного постижения языка форм, в данном случае – пространственных форм требует соответствующей установки, т.к. здесь

необходимо освобождение взгляда от традиционных эстетических, психологических и даже этических пред-убеждений. Это по сути, очень близко к феноменологической установке с соответствующими ей процедурами: редукцией, рефлексией в отношении переживаний, дескрипцией чистых актов сознания. Поэтому феноменологию, а затем и феноменологическую герменевтику, представленную М. Хайдеггером, можно считать наиболее продуктивным направлением, обеспечивающим теоретическую возможность утверждения и реализации искусствоведческих практик, ориентированных на формальный анализ. Можно заметить, что как самостоятельные теоретические стратегии они практически идут параллельно (в одном историческом периоде), но ко второй половине XX века намечается их плотное взаимодействие.

Внимание к художественной форме вывело искусствоведческий дискурс и на еще один аспект ее рассмотрения: ее образный и символический ресурс. Форма – это всегда «как» сказано, построено, сделано и т.п. В этом «как» происходит рождение образа, способного в своих смысловых оттенках разворачиваться в репрезентацию неясного, неизреченного, а также – в символическое видение, где открывается возможность усмотрения единства и универсальности смысла, репрезентирующих специфическую картину мира. Символ или символическое всегда содержат в себе отсылку, указание на глубинную связь или соотношение различных знаков и значимых форм, и при этом символ не являет собой истину, а всегда лишь указывает на нее. Отсюда и вытекает постановка задач для иконографического и символического истолкования произведения искусства: от дешифровки значений эмблематических и иконических знаков, аллегорических мотивов и выделения тех или иных симптоматических проявлений вплоть до исследования семантической насыщенности формы, аккумулирующей исторические, культурные, предметные мотивы.

Переход от иконографии к иконологии является в этой связи вполне последовательным шагом, который не только продолжает данную линию исследования, но и расширяет ее задачи до выделения и концептуализации художественных паттернов, визуальных парадигм в общем контексте культуры. Разработка этого направления получила существенную теоретическую поддержку, в первую очередь, в философии символических форм Э. Кассирера, где сама возможность дискурса о взаимодействии различных форм и «пластов» культуры получает обоснование. Иконология остается актуальной и сегодня, особенно в контексте внимания к визуальным исследованиям. Томас Митчел, один из наиболее видных авторов в этой области, признавая непревзойденность работы, проделанной Э. Панофским, все же полагает, что дело иконологии не завершено, и она должна развернуться в сторону критической иконологии [4, с.22-28].

Работа в этом направлении дополнилась плотным взаимодействием со структурализмом и семиологией, появление которых во многом связано с необходимостью построения принципиальных ориентиров в исследовании семантики художественной формы как таковой. Ценность этих подходов состоит в обращении к самой системе художественного языка, в структурах которого

становится возможным рождение смысла, а также – его прочтение и осуществление коммуникации. Важнейшим направлением в этой связи оказывается исследование преобразований в языке и взаимодействия языков различного типа, определяющих метаязык коммуникации.

Подводя итоги этого обзора, можно сказать, что работа по всем перечисленным направлениям подготовила достаточно прочную основу для признания конституирующей роли художественного языка в жизни культуры и, соответственно, определила перспективы для серьезного, обоснованного искусствоведческого дискурса.

Список использованной литературы

1. Гадамер Г.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики: пер.с нем. – М.: Прогресс, 1988.– 704 с.
2. Дворжак М. История искусства как история духа: пер.с нем.– СПб: ГА «Академ.проект», 2001.– 336 с.
3. D'Alleva, A. How to write art history: Second eddition.– London: Laurence King Publishing Ltd, 2010.
4. Mitchel, W.J.T. Picture theory: Essays on verbal and visual representation.- University of Chicago Press, 1994.

Ольга Барановська

ЕСТЕТИКА І МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО: ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ І ПРАКТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ МОВИ

У статті «Естетика і мистецтвознавство: теоретичні основи і практика дослідження художньої мови» розглядаються теоретичні фактори, які визначили відношення мистецтвознавчого дискурсу до еволюції мистецтва, до визнання його незалежного статусу. Пропонується огляд базових теоретичних напрямків, у межах яких сформувались вимоги до сучасного мистецтвознавчого дискурсу.

Ключеві слова: естетика, мистецтвознавство, художня мова.

Olga Baranovskaya

AESTHETICS AND ART THEORY: THE THEORETICAL GROUNDS AND THE PRACTICE OF ART LANGUAGE RESEARCHING

The article “Aesthetics and art theory: the theoretical grounds and the practice of art language researching“ is devoted to analysing of theoretical factors which determined the attitude of art criticism discourse to the evolution of art, to the acceptance of its independent status. This especially concerns to the double-natured impact of the classic aesthetic theory on the art criticism discourse and even on spectators’ taste – the development of the steady normative principles and formal grounds for understanding of the fine arts status, but also temporary closing-down for the opportunity of the avanguard or modern art to be admitted, as a result of this development. The next problem is to determine if fine arts could be qualified as a language and in this context the problem is how the discourse on form or the formal principles of the art language is possible. The article contains a review of the basic theoretical trends providing the requirements to the contemporary art criticism

discourse.

Key words: *aesthetics, art theory, art language.*

References

1. Gadamer H.-G. (1988) *Istina I metod: Osnovy filosofskoi germenetiki*[*Truth and method: foundations of philosophical hermeneutics*], Progress, Moscow, 704 p.
2. Dvorjak M.(2001) *Istoria iskusstva kak istoria dukha*[*The history of art as history of the spirit*], Akadem.proekt, Spb, 336 p.
3. D'Alleva, A. (2010) *How to write art history: Second edition*, Laurence King Publishing Ltd, London, 184p.
4. Mitchel, W.J.T. (1994) *Picture theory: Essays on verbal and visual representation*, University of Chicago Press, 462 p.

УДК 1: 372.8/ 658.512.23

ФІЛОСОФІЯ У МЕРЕЖІ ВІРТУАЛЬНИХ ОСВІТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Наталія Бородіна

Оформлення веб-ресурсів, які містять навчальний філософський контент, повинно бути підпорядкованим не тільки сучасними технологічним прийомам, але й враховувати змістовну специфіку. Насамперед це передбачає інтерактивність веб-ресурсу, тому що філософія існує тільки у формі діалогу. Ця загальна методологічна настанова повинна відображатися в наступних прийомах: збільшення технологічної насиченості зберігання та видачі навчально-методичних матеріалів, збільшення використання елементів соціальних мереж, покращення «індивідуальності сторінок», зменшення кількості матеріалу на сторінках.

Ключові слова: *Антропометричність, веб-ресурси, віртуалізація, юзабіліті, Веб 2.0*

Сьогодні ми спостерігаємо в Україні перехід до інформаційного суспільства, що супроводжується віртуалізацією сфери освіти, а насамперед появи численних сайтів вищих навчальних закладів.

Створення власного електронного ресурсу – це дуже важливий компонент діяльності навчального закладу, тому що це забезпечує доступ к інформаційним ресурсам університету, надає можливість спілкування зі студентами, проведення «віртуальних» занять навіть в умовах карантину або стихійного лиха (що було особливо актуальним в ситуації карантину у грудні 2009 року), покращення «зворотного відгуку» у комунікативних процесах між викладачами, лаборантами та студентами.

Але кожен ВНЗ стикається з проблемою естетичного та логічного оформлення сайту, тобто яка саме естетика повинна бути притаманна сайтам навчальних закладів та яка повинна бути логіка його побудови? Яка модель відповідає культурному контексту та очікуванням молоді?

Тема веб-дизайну надзвичайно популярна в сучасній літературі, також досить популярною є тема трансформації освіти. Серед останніх публікацій щодо дизайну слід зазначити Даниленко В. [1], Лебедева А. [4], Овчинникова Р., Сухова С. [5], Фадеева Д. [2] серед останніх публікацій щодо освіти слід відмітити роботи Кінаш Р.І., Гладішев Д.Г. [3]. Існує безліч готових порад щодо створення сайтів, але не всі з них доцільно використовувати в оформленні електронних ресурсів навчальних закладів, тому що це не відповідає естетичним канонам та специфіці філософського контенту. Слід враховувати, що веб-ресурси можуть бути одним з факторів вибору майбутньої спеціальності, тому що отримане враження допомагає абітурієнтові у будь-який час знайомитись зі специфікою майбутньої професії.

Мета даної роботи – виявити особливості оформлення веб-ресурсів, які було б доцільно вживати для створення навчально-методичних електронних матеріалів з вивчення філософії. Для досягнення цієї мети в даній статті ми проаналізуємо електронні ресурси філософських факультетів (далі ФФ) та кафедр філософії (далі КФ) різних ВНЗ.

Перш за все веб-сайт з філософським контентом - це ще одна ланка інформаційного простору, тому його естетичне та логічне оформлення повинно підпорядкуватися основним принципам представлення інформаційного продукту

в системі електронних освітніх послуг:

- Представлений продукт повинен надавати споживачу послугу в умовах вичерпної інформації, комфортності, зручності та достатньої швидкості.
- Інформаційний продукт-online повинен мати більш високий рівень якості в порівнянні з аналогічним off-line продуктом (тобто розробники сайту повинні бути впевнені, що матеріал на сторінках сайту користувачеві буде зручніше дивитися ніж роздруковані методичні матеріали філософського факультету або кафедри).
- Доступ до різних інформаційних порталів; розвинута систем посилань (у випадку філософського контенту це повинна бути розвинута система посилань на філософські бібліотеки).
- Високий рівень захисту інформації та персональних даних користувачів(особливо це стосується розміщення публікацій викладачів, тому що багато з них занепокоєні проблемою порушення авторських прав та копіювання матеріалів їхніх праць з інтернету).
- Постійна інтерактивна робота, яка не складає враження тиску або спаму(особливо це стосується сторінок, присвячених роботі з абітурієнтами, які часто містять зайве вихвалання університетів, що знижує рівень довіри до всієї інформації на сайті).
- Постійне оновлення та модернізація свого інформаційного продукту з врахуванням світових тенденцій.

Далі розглянемо, як саме повинні реалізовуватись ці принципи на кожному етапі роботи створення сайту з філософським контентом.

Перший етап: відбір матеріалу, логічна класифікація

Побудові сайту філософського факультету або кафедри повинна передувати величезна робота зі збору матеріалу: потрібно зібрати всі наукові та методичні матеріали, які необхідні студентам для роботи, зокрема питання до іспиту, методичні поради, статті викладачів, новини факультету та інше.

Також необхідно зібрати інформацію про традиції факультету або кафедри, про самих викладачів та працівників факультету, бажано також розмістити інформацію про найталановитіших у філософії студентів.

Доцільно зробити обов'язковими наступні розділи:

- 1) Загально-інформативний, де розміщується інформація про історію факультету (кафедри) філософії, його керівництво, символіку та традиції.
- 2) Методичний. При комплектації цього розділу потрібно пам'ятати, що це головний розділ сайту, за для цього він насамперед був створений: щоб полегшити навчання та методичне забезпечення студентів. Особливо студенті очікують знайти тут наступні матеріали: питання до іспиту, теми рефератів, приклади практичних завдань.
- 3) Науковий: розміщується наукові праці викладачів, посилання на бібліотеки, інформація про конференції (перехресне посилання свіжих конференцій з розділом «новини»), видання кафедри або факультету та інше.

4) Новини, де окрім офіційних новин з життя факультету або кафедри, потрібні ще якісь «живі матеріали», наприклад свіжі кумедні вислови студентів на парах філософії, «дошку пошани» або публікації о ювілеях викладачів. Але потрібно пам'ятати, що якщо новини не оновлюються кожного тижня, краще цей розділ взагалі не заводити. Доцільно скористатися досвідом ФФ Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, які у боковій панелі сайту зробили тематичний каталог новин з фотокартками.

Рис.1. Дошка новин сайту ФФ ХНУ ім. В. Н. Каразіна.

5) Персональні сторінки викладачів, де буде розміщена інформація про їхні наукові зацікавлення, а також перехреснені посилання на їхню наукову та методичну роботу(тобто на матеріали з розділів «методика» та «наука»). Практика свідчить, що студенти часто плутаються у методичних розділах, але обов'язково сподіваються знайти потрібні матеріали біля прізвища викладача. Якщо залишити відкритою можливість коментувати матеріали, то біля прізвищ викладачів дуже швидко з'являються прохання студентів на зразок: «Не можу знайти питання до іспиту, підкажіть, де їх шукати».

Але дуже важливо, щоб на сайті були відображені саме останні дослідження вчених, без зайвої та застарілої інформації. Прикладом може стати сторінка викладачів філософського факультету Бостона.

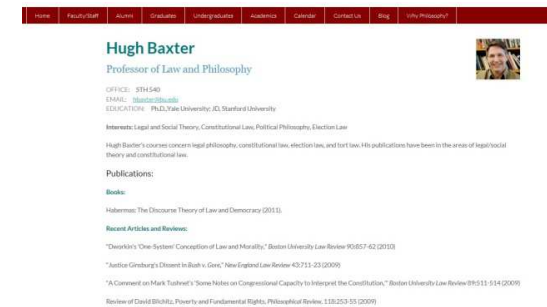

Рис.2 Філософський факультет Бостонського університету

<http://www.bu.edu/philosophy/profiles/hugh-baxter/>

Також за бажанням керівників кафедр можна додати розділи, присвячені окремим аспектам кафедральної роботи (як наприклад, сторінка лабораторії гендерних досліджень Вінницького національного технічного університету), або розділи присвячені абітурієнтам чи випускникам.

Більшість сайтів філософських факультетів та кафедр надмірно переважують класифікаційну сітку розташування матеріалів: наприклад на декількох сайтах ФФ навіть є окрема категорія «Гімн факультету».

Підбір матеріалу окрім навчальної специфіки повинен одразу враховувати філософську специфіку – щоб відвідувачі сайту одразу зрозуміли,

Дошка пошани

Ольга Усенко

що занурюють в окрему царину філософії. Діалогічний характер філософського знання вимагає від форуму можливості відкритого дискурсу з відвідувачами: наприклад, розміщення матеріалів досліджень філософського клубу з можливістю коментувати ці матеріали, або розділ-форум з дискусійними темами, які відвідувачі мали б змогу обговорити.

Наприклад, на сайті ФФ ОНУ ім. І. І. Мечникова є матеріали та розклад засідань студентського наукового товариства «Епістема» та наведена можливість зв'язатися з організаторами та запропонувати свою тему для обговорення. Але інформація дуже рідко оновлюється.

Другий етап: Побудова макету

Всі вищезгадані принципи повинні враховуватись ще на початковому етапі побудови макету сайту ФФ або КФ. Потрібно враховувати світові тенденції побудови макетів, що вимагають відмови від готових макетів. Студенти очікують від вищих навчальних закладів високого рівня володіння інформаційними технологіями, тому використання готових макетів неприпустиме. Але якщо ми говоримо про сайт КФ, то припустимо використання готових макетів оригінального дизайну, замість використання власноруч написаних, але непрофесійно оформлених макетів.

Також потрібно пам'ятати, що студент прийшов на сайт за філософським контентом, тому такі додаткові сервіси сайту як можливість відправити з сайту sms, або дізнатися прогноз погоди – це зайві та дуже недоречні для сайту ВНЗ атрибути.

У побудові макету доречно керуватись почуттям міри і не намагатись зробити те, що не під силу: студенті не вибачають непрофесійність, тому потрібно постійно простежувати, щоб усі сторінки макету були заповненими, кодування співпадало в усіх розділах, та усі браузері мали змогу коректно відображати інформацію з сайту.

Третій етап: Графічне оформлення

Графічне оформлення – це один з самих вразливих аспектів побудови сайту ФФ або КФ. На цьому етапі необхідно найбільш критично ставитися до світових тенденцій дизайну та дотримуватись навчальної та філософської специфіки.

1) Насиченість ілюстраціями і високоякісною графікою. Ця умова повинна виконуватись незалежно від масштабу сайту. Викладання кожної навчальної дисципліни повинно супроводжуватись використанням ілюстративного матеріалу, а особливо викладання філософії, яка повинна розвивати не тільки логічне мислення, але й образне. Тому кожен розділ повинен супроводжуватись коментованим графічним зображенням оптимізованим у форматі, залежно від типу доступу користувача до мережі Інтернет (повільне коמוтоване або швидке широкомислове з'єднання, обмежений зв'язок через мобільні пристрої), яке б створювало враження філософії як «людяної науки».

Один з найкращих прикладів використання цього принципу ми зустрінемо на сайті кафедри світової філософії та естетики Східноукраїнського національного університету ім. В.Далія. У графі «історії кафедри» у вигляді слайдів за декілька хвилин глядач може спостерігати всю історію кафедри на

протязі останніх десятиліть.

Рис. 3. Сайт кафедри світової філософії та естетики СНУ ім. В.Далія <http://kf.snu.edu.ua/index.html>

Нажаль, у зв'язку з останніми сумними подіями цей ВНЗ втратив свій статус та сайт припинив функціонування.

Також доцільно було б використання елементів символізму та авангардного живопису, що максимально стимулювало студента на творчі пошуки та звертало увагу на близькість філософії та мистецтва, як це зроблено на сайті кафедри філософії та методології науки у ОНПУ.

2) Великий білий простір. Багато вищих навчальних закладів розуміють сайт тільки як засіб викладання інформації, тому зовсім не піклуються про зручність її сприйняття та естетичне подання. Але для того щоб інформація виглядала естетично для неї потрібен великий простір, а не нагромадження тексту. Сучасні дизайнери радять білий колір, але цю пораду не можна пасивно копіювати, як зробили більшість сайтів ФФ та КФ. Згідно останнім тенденціям «великого білого простору» побудовані сайти ФФ КНУ ім. Тараса Шевченка, КФ Вінницького національного технічного університету, ФФ ПНУ ім. Василя Стефаника, ФФ ЛНУ ім. Івана Франка. Це робить їх досить елегантними та модними, але подібними до зірок на вечірці у однакових сукнях. Серед тих, хто вдало поєднує моду та оригінальність слід відмітити сайт ФФ ХНУ імені В.Н. Каразіна. Але обличчя на сторінці все ж таки забагато для сприйняття

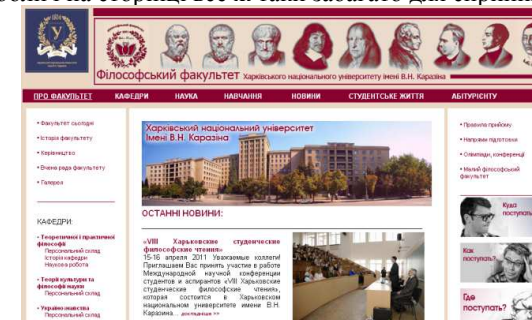

Рис. 4. Сайт ФФ ХНУ імені В.Н. Каразіна <http://www-philosophy.univer.kharkov.ua/>

Четвертий етап: робота над вдосконаленням зручності

Окремо слід відмітити таку найважливішу рису веб-ресурсів ВНЗ як антропометричність: інформаційний продукт потрібно розглядати як антропометричний – тобто відповідний навичкам, можливостям сприйняття та засвоєння інформації і так далі. У веб-дизайні всі ці вимоги, як правило означаються терміном «юзабіліті». Як зазначає Д. Фадеєв: «Кожен погодиться, що юзабіліті є важливим аспектом веб-дизайну. Незважаючи на те, чи працюєте ви над дизайном сайту портфоліо, над он-лайн магазином або веб-додатком, важливо зробити сторінки зручними і простими для користувачів. У протязом останніх років було зроблено багато досліджень про різні аспекти веб-дизайну і дизайну інтерфейсів» [2].

Серед головних принципів юзабіліті, необхідних для створення вдалого електронного навчально-методичного матеріалу слід зазначити:

1. Користувачі концентруються на обличчях.

Як зазначає Данілевський В. Я.: «Люди інстинктивно помічають інших людей відразу ж, як вони виникають в полі зору. На веб-сторінках ми звертаємо основну увагу на обличчя, і очі, що надає веб-дизайнеру гарний інструмент для залучення уваги відвідувача. Але наша увага до осіб і очам людей це тільки початок, виявляється, насправді ми навіть починаємо дивитися в тому напрямку, куди дивиться людина на малюнку» [1]. Але, як ми вже з'ясували, обличчя повинно бути занадто багато.

Серед тенденцій світових ФФ слід відмітити тенденцію зосереджуватись не скільки на обличчях вчених, але й на простих студентах - філософах.

Це трошки знімає «віддаленість» філософії від сьогоденного життя та полегшує сприйняття її як актуальної дисципліни.

Наприклад ФФ Гардарда пропонує наступний варіант першої сторінки сайту.

Рис. 5 ФФ Гарвардського університету <http://philosophy.fas.harvard.edu/>

2. Вільний простір покращує розуміння.

Більшість розробників веб-ресурсів вищих навчальних закладів розглядають свій інформаційний продукт тільки як концентрацію інформації, та тим самим недооцінюють значення порожнього простору, який є простором між

параграфами, зображеннями, кнопками та іншими елементами на сторінці. Вільний простір робить об'єкти на сторінці більш чіткими і виділеними, демонструє відносин між елементами (наприклад, показати, що ця кнопка відноситься до цієї групи елементів) і будівлі ієрархії елементів на сторінці. Вільний простір теж робить вміст більш легкий для читання. Дослідження показало, що використання вільного простору між параграфами і в лівій і правій колонках підвищує розуміння на 20% [6].

Щоб зрозуміти значення вільного простору, потрібно нагадати, що навчально-методичний сайт не відноситься до категорії розважальних ресурсів, котрі за рахунок привабливого дизайну намагаються утримати відвідувача якомога далі. На освітні сторінки заглядають тільки з необхідності, що дещо розслабляє дизайнерів сайтів ВНЗ, у яких сайти наповнені якісними матеріалами, тому що вони впевнені, що користувач все одно повинен бути повернутись до них. Але розробники повинні пам'ятати про зручність користування. Нагромадження інформації призводить до перевтоми та нарікань з боку користувачів, навіть якщо вони зв'язані необхідністю навчання та користування даним сайтом.

Ця вимога дизайнерами сайтів виконана недостатньо – більшість сайтів ФФ та КФ містять забагато інформації, та дуже мало вільного простору.

Але ця вимога може бути досить просто виконана через відмову від додаткових сервісів та вивільнення бокових панелей, як це зробили, наприклад, розробники сайту ФФ ЛНУ імені Івана Франка.

Рис. 6. Сайт ФФ ЛНУ імені Івана Франка

http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/phil_inf_ukr.htm

Слід зазначити, що на сайті ФФ ЛНУ лаконічність може назвати «спартанською» через відмову від ілюстрацій. Натомість сайт ФФ Нотр-Дам комбінує великий білий простір всього з однією ілюстрацією, що полегшує сприйняття інформації.

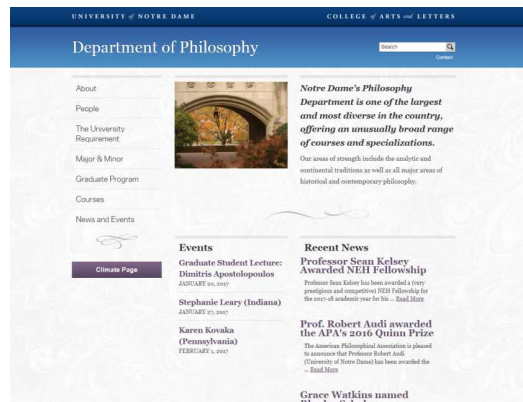

Рис 7. Нотр-Дам ФФ <http://philosophy.nd.edu/>

3. Контроль лаконічності класифікації розділів

У процесі розвитку сайту інформації може стати забагато. Інформаційна насиченість, перенавантаження зібраного матеріалу призводить до того, що розробники намагаються передбачити все можливі запити користувача та роблять побудову сайту надто перенавантаженою, що замість облегшення користування сайту призводить до розпачі користувачів. Тому необхідно постійно контролювати, чи збереглась простота та лаконічність побудови сайту при формуванні нових розділів.

П'ятий етап: Формування особливостей сайту

Крім того, що сайт присвячений вивченню філософії, в ньому повинна міститись якась неповторна «родзинка» яка б вказувала на специфіку вивчення філософії саме в цьому ВНЗ, або саме в цьому регіоні.

Це може бути:

1) Яскравий футер. Як зазначає колектив аналітиків «Smashing Magazine» [9], розгляд конкурентоспроможності дизайну потрібно починати з футера: «Згідно з класичними принципами веб-дизайну, все, що знаходиться внизу сторінки не дуже вже й важливо. І так думають більшість звичайних користувачів. Та й більшість дизайнерів теж переконані, що це чиста правда. Елементи сайту внизу станиці дійсно не можуть привернути увагу відвідувачів, саме тому про футери часто забувають або взагалі їх ігнорують, і не приділяють уваги того, якого вони заслуговують. Насправді більшість футерів, досить нудні і не надихаючі. Дизайнери зазвичай використовують область внизу сторінки, щоб розмістити там все те, для чого вони не знайшли місце вгорі. Наприклад, дисклеймер, кнопки валідації W3C, дані про авторські права, посилання «на початок сторінки» і контактну інформацію» [6]. Нажаль схожу помилку роблять майже всі розробники сайтів ФФ та КФ.

Прикладом цікавого оформлення футеру може стати сайт КФ ЛНУ.

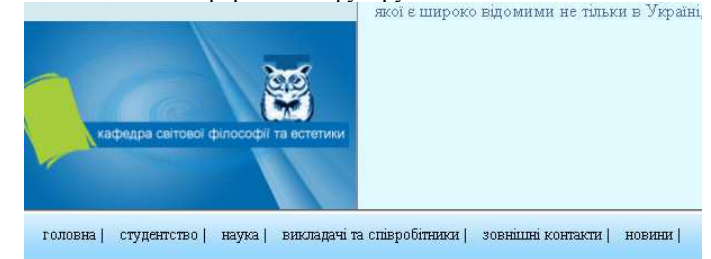

Рис. 8. Сайт КФ СНУ ім. В.Даля
<http://kf.snu.edu.ua/index.html>

4. Елементи оформлення соціальних мереж. Це обов'язковий елемент. Саме можливість «діалогу» робить сайт корисним, тому кожна сторінка повинна супроводжуватись можливістю надання коментарів. Нажаль, ця вимога не виконана у достатньому обсягу жодним сайтом ФФ та КФ. На сайті КФ ОНПУ є можливість коментарів та діалогів з викладачами, але більше можливостей шаблон сайту не передбачає, тому ця умова реалізована недостатньо. Хоча подяки викладачам та запитання стосовно учбового процесу на цьому сайті є саме завдяки можливості залишати коментарі: кожному сайту неважко буде створити таку корисну та необхідну для навчання опцію.

6. Збільшені форми пошуку. Цей прийом на сайтах ФФ та КФ майже не використовується, пошук дуже малий, майже непомітний. Слід відмітити надзвичайно важність саме форму пошуку: сайт, головне призначення якого – навчально-методичні технології, повинен бути максимально зручним для роботи студентів та викладачем, та виконувати свою головну функцію по швидкому пошуку необхідних для навчального процесу матеріалів.

Найбільш зручний пошук на сайті ФФ КНУ та ОНУ.

7. Використання іконок розділів, авторів і графічних підказок. Більшість з цих прийомів не використовується, таким чином сайт здається безликим, студент не бачить в викладачах тих людей, які зацікавлені в навчанні. Тому кожен викладач повинен мати свою сторінку, на якій він би вибрав власну іконку та власну систему графічних підказок для акцентування уваги на темах, підрозділах та деталях.

8. Використання новітніх технологій і прийомів дизайну: «Списки тегів, елементи майбутнього Веб 3.0 (замість хмарки тегів)» (на сайтах ФФ та КФ взагалі часто не має тегів), «Рисунки» (КФ ЛНУ, ФФ ХНУ, КФ ВНТУ), «Написи від руки» (КФ ЛНУ), «Особливий стиль шрифту, наприклад «ретро»» (не використовується), «Природничі текстури і фон, що складається з фотознімків» (цей прийом досить поширений на гарно зроблених сайтах ФФ та КФ), «Розмовляюча навігація» (не використовується).

Але важливо пам'ятати, що ці прийоми можуть бути використані не більше одного на сторінці – якщо сторінка поєднує і надписи від руки і незвичайні текстури – то це виглядає еkleктично на надмірно перевантажує сприйняття.

Окрім спеціальних прийомів дизайн сайту навчальних закладів повинен

відповідати загальним естетичним вимогам, а саме:

- художньо-інформаційна виразність;
- художньо-образне втілення фахової інформації (образна виразність);
- своєрідність форми, яка виділяє сайт з його аналогів (оригінальність);
- стильова визначеність, яка співпадає з особливостями фаху освітнього закладу;

– функціональна обумовленість, яка свідчить про відповідність освітнього ресурсу його призначенню;

- загальна відповідність умовам його використання;
- цілісність композиції.

Висновки. В нашому дослідженні ми проаналізували естетичну і логічну побудову та конкурентоспроможність інформаційних ресурсів веб-сайтів ФФ та КФ, та дійшли наступних висновків: більшість сайтів лише частково реалізують можливості інтернету у освітніх технологіях. Багато цікавих та корисних прийомів залишаються невикористаними, сайти більш нагадують книги – тобто не передбачають інтерактивності: коментування або додавання матеріалів на сайт.

По результатам проведеного дослідження ми можемо порекомендувати застосувати в дизайні веб-ресурсу з філософським контентом наступні прийоми:

✓ Збільшити вільний простір, тому що тематичної інформації на сайтах ВНЗ забагато, і її незручно сприймати користувачу. Частина матеріалів можна розміщати не у вигляді текстів, а у вигляді відео-уроків та аудіо-книг, наприклад скористатися у оформленні сайтів лекціями, які студенти записували на диктофон.

✓ Спростити класифікацію підрозділів, тобто не перенавантажувати логічну побудову сайту.

✓ Використати графічні зображення, пов'язані з філософською тематикою: це можуть бути абстрактні картини або зображення відомих притч або парадоксів, якими славляться філософи.

✓ Обов'язково застосувати елементи оформлення соціальних мереж. Як відомо, філософія завжди була пов'язана з діалогом і не можна втрачати цю її найважливішу рису.

✓ Використати «розмовляючу» навігацію, тобто докладніше роз'яснити, що саме чекає користувача за кожним банером, додати графічних та текстових підказок. Це значно спрощує студентіві пошук необхідної інформації на сайті.

✓ Розробити індивідуальні іконки авторів, що зробить сайт більш «людяним» – інакше студенти не відчувають, з ким вони спілкуються, звідки йде інформація.

✓ Періодично та гармонійно застосувати в дизайні такі прийоми як «Рисунок», «Написи від руки», особливі шрифти.

Також необхідно пам'ятати, що дослідження філософії завжди стикається з питанням: як вижити філософу в сучасному техногенному просторі. На сайті Бостонського ФФ є цікавий прийом, який могли б використовувати й українські ФФ: розділ «why study philosophy?», який містить дискусійні

матеріали про актуальність і затребуваність філософії в житті сучасної людини, наприклад чи є ступінь доктора філософії необхідною або зайвою в сучасному світі? Участь у дискусіях подібного типу могла б дуже допомогти сучасним студентам визначитись з пріоритетами.

Список використаної літератури

1. Даниленко В.Я. Дизайн України у світовому контексті художньо-проектної культури: Монографія / В.Я. Даниленко. – Х.: Колорит, 2005. – 244с.
2. Десять корисних висновків і принципів юзабіліті [Електронний ресурс]/ Фадеєв Д. – Режим доступу до журн.:<http://maax.ws/design/45>
3. Кінаш Р.І., Гладішев Д.Г. Вища освіта України і Болонський процес: Конспект лекцій. – Львів:ЛНУ, 2006. - 66 с.
4. Ководство [Електронний ресурс]/ А. Лебедев. – Режим доступу: <http://www.artlebedev.ru/kovodstvo/sections/>
5. Овчинников Р., Сухов С. Корпоративний веб-сайт на 100%. Требуйте от сайта больше! – СПб.: Питер, 2009. - 320 с.
6. Футери в сучасному веб-дизайні: Креативні приклади та ідеї/[Електронний ресурс]//Smashing Magazine. - Переклад: Максим Додчук. – Режим доступу до журн. // <http://maax.ws/design/54/>

Наталія Бородіна ФИЛОСОФИЯ В ПРОСТРАНСТВЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ВИРТУАЛЬНЫХ

Оформление веб-ресурсов, содержащих учебный философский контент, должно быть подчинено не только общим технологическим приемам, но и содержательной специфике, что прежде всего предполагает интерактивность веб-ресурса, так как философия существует только в форме диалога. Эта общеметодологическая установка должна быть выражена в следующих приемах: увеличение технологической насыщенности в хранении и выдачи учебно-методических материалов, увеличение использования элементов социальных сетей, улучшение «индивидуальности страниц», уменьшение количества материала на страницах.

Ключевые слова: Антропометричность, веб-ресурсы, виртуализация, юзабилити, Веб 2.0

Nataliia Borodina THE PHILOSOPHY IN VIRTUAL NETWORK EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

The article devoted the problem of formalizing a philosophical educational web resources. As a base study, we analyzed the websites of the faculties of philosophy (FF) of Ukraine and sites of FF leading Western universities (France, UK and USA). The study showed that in contrast to Western web resources, Ukrainian sites often go to extremes: either don't use illustrations at all, or use too many faces of the ancient philosophers at the same time. The designers of web resources with philosophical content should be guided not only by current popular techniques, but also by the specificity of educational content. First and foremost, these sites should be interactive, because philosophy exists only in a dialogue. The current web resources of the philosophy department in Ukraine are in need of increasing the individuality of web-pages, while reducing the amount of material on pages and leaving free space, so as to

increase the use of elements of social networking.

It is also necessary to dwell on the methodological features of construction sites. The structure of the FF sites in Ukrainian Universities is saturated with unnecessary sections (such as "the anthem of the faculty") and outdated information. On the website of the Boston FF there is an interesting technique that could use FF of Ukrain: chapter "why study philosophy?", which contains discussion papers on the relevance and necessity of philosophy in modern life.

Keywords: Anthropometric, web-resources, virtualization, usability, Web 2.0

References

1. Danilenko V.(2005) *Dizayn Ukraini u svitovomu kontekstI hudozhno-proektnoyi kulturi*: [Design of Ukraine in the global context of art and design culture]MonografIya, Kolorit, Harkiv, 244p.
2. *Desyat korisnih visnovkIv I printsipIv yuzabiliti [Ten useful findings and principles of usability]*, available at: <http://maax.ws/design/45>(Accessed 20.09. 2016).
3. KInash R.I., Gladishev D.G. (2006)*Vischa osvita Ukraini I Bolonskiy protses[Higher education of Ukraine and Bologna process]*: Konspekt lektsiy, LNU, Lviv, 66 p.
4. *Kovodstvo* , available at: <http://www.artlebedev.ru/kovodstvo/sections/> (Accessed 20.09. 2016).
5. Ovchinnikov R., Suhov S. (2009)*Korporativniy veb-sayt na 100%. Trebuyte ot sayta bolshego!* [Corporate web site 100%. Ask more for site!]*Piter, SPb, 320 p.*
6. *Futeri v suchasnomu veb-dizayni: Kreativni prikladi ta ideyi[Futer in modern web design: Creative examples and ideas]*, available at: <http://maax.ws/design/54/>(Accessed 20.09. 2016).

УДК 165:130.2

ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКИЕ ТРУДНОСТИ В ОБЩЕНИИ С ПРОГРАММИСТАМИ

Евгений Бурдейный

В данной статье рассматривается изменение парадигм мышления в обществе и появление нового «социального эталона» - специалиста в программировании. В статье определены характерные особенности мышления «программистов» и показаны типичные проблемы, возникающие при общении с так называемыми «айтишниками». В результате анализа был разработан эффективный способ понимания, который позволяет преодолеть трудности в общении с программистом.

Ключевые слова: трудности общения, социальные навыки, программист, айтишник, компьютер, герменевтика.

Постановка проблемы В середине двадцатого века Эйнштейн был суперзвездой, эталоном успешного ученого, а его способ решения задач стал парадигмой мышления для всей науки. Физика воспринималась как царица наук, но приоритеты современных молодых исследователей изменились. Из современных физиков общество знает максимум Хокинга, и то, из-за его специфическую внешность и частых информационных поводов, вроде «Вечеринки для путешественников во времени». Более того, среднестатистическая публика мало что понимает и в работе современных компьютеров. Компьютер для большинства людей - это черная коробка, которая умеет «показывать мультики». Зато фамилии Гейтса, Джобса и Брина известны практически каждому. Дети теперь не мечтают полететь в космос или получить Нобелевскую Премию. Вместо этого им хочется основать (а потом продать) успешный сетевой старт-ап.

Откуда возникли такие перемены? С тех пор как человечество придумало цифровую передачу данных и внедрило информационные технологии в повседневность, миру потребовалась новая сила в лице программистов. Программисты – современные двигатели прогресса, опора и надежда светлого будущего. Попробуйте представить свою жизнь без айфона, холодильника, интернет-навигации, а главное без компьютера. Все это было воплощено в жизнь с помощью языков программирования и ноликов-единичек.

Получается, что программист – какой-то супермен, не правда ли? Почему же тогда мы так часто слышим, что программисты – очкарики и неряхи, замкнуты, нелюдимы, боятся женщин и думают только о компьютерах? Действительно ли все из этих утверждений имеют отношение к действительности? Почему иногда так тяжело найти общий язык с «компьютерщиком» и как правильно решить такую проблему общения?

Традиционно в философии для изучения проблемы понимания применялся метод герменевтики, т.е. искусства толкования. Согласно Шлейермахеру, в применении герменевтики возможны два метода — грамматический и психологический[6]. С помощью первого выявляется "дух языка", с помощью второго — "дух автора". Соответственно наше исследование строится вокруг особенностей «языка выражения» у программистов и исследованием особенностей «духа автора программ».

Цель исследования: выявление причин трудностей общения с программистами и выработка «герменевтического руководства» в общении с программистами.

Существует мнение, что талантливый человек талантлив во всем. Но одно дело — одаренность в деле, а другое — умение преуспевать во всех сферах жизни, а именно способность ладить с окружающим обществом и не быть асоциальным. К сожалению, некоторое из программистов – антиобщественные личности, что усложняет процесс общения с ними. А ввиду стремительного роста популярности данной профессии и необходимостью жить в ногу со современными технологиями, желательным очертить общий подход для решения данной задачи.

Степень разработанности проблемы: В мире существует достаточное количество книг и публикаций о том, как следует вести себя в процессе общения с интровертом (а в данной научной статье программист рассматривается как пример типичного интроверта), однако все они носят общий, универсальный характер. Следует отметить книгу «Интроверты – как использовать особенности своего характера» американского автора Сюзанны Кейн, в которой развеяны популярные мифы относительно недостатков интровертов, а также дано много полезных советов. Это книгу необходимо прочитать всем без исключения: интровертам – чтобы самоопределиться и найти свое место в обществе; экстравертам – потому что общения с интровертом не избежать; а также родителям, которые испытывают трудности в воспитании своего ребенка. Еще одна книга – книга Марти Лэйни «Преимущества интровертов» – содержит рекомендации от опытного психотерапевта о том, как наладить отношения с людьми разных темпераментов в семье, на работе и в кругу друзей[4]. Не стоит также забывать про культовое произведение Фредерика Брукса об управлении проектами в области разработки программного обеспечения - «Мифический человек-месяц или Как создаются программные системы»[1]. Эта книга - своего рода Библия для разработчиков ПО во всем мире, которая не теряет свою актуальность с 1975 года. Она может быть полезна тем, что в ней исследуются особенности взаимной работы с программистами для повышения общей эффективности команды. Отдельно стоит упомянуть работу Алекса Экслера «Записки жены программиста», которая, хотя и является юмористическим произведением, помогает лучше понять создание по имени «компьютерщик», особенно женщинам[7]. Ну а среди многочисленных статей в Интернете можно выделить работу Алексея Киндялова «Как общаться с программистами и айтишниками», где автор четко определяет разницу между людьми, так или иначе связанными с работой за компьютером, и рассказывает о секретах взаимоотношений с ними[3].

Так же необходимо отметить работу Ю. Савки, в которой программисты названы «создателями новой реальности, инженерами того Дивного Нового Мира, который медленно, но уверенно побеждает средневековые социумы, которые до сих пор занимаются бессмысленными запретами и истребляют друг друга вместо того, чтобы взяться за ум и начать, как все, развлекаться»[5]

Изложение основного материала

Чтобы правильно решить проблему, нужно правильно раскрыть ее источник. Конечно, некоторым может показаться, что у программистов нет никаких проблем общения с людьми: это у людей проблемы общения с программистами. И в большей степени такие рассуждения будут правильными, ибо всё в мире относительно и воспринимается каждым через собственную призму субъективизма. Но цель данной научной работы – не обрести навыки изменения людей под себя, а научиться сосуществовать вместе с ними.

Итак, программист – это специалист, занимающийся написанием программ на языках программирования для персональных, встраиваемых, промышленных и других разновидностей компьютеров. Любое современное предприятие просто не может обойтись без наличия компьютеров в офисе, надежной электронной базы данных и собственного сайта в интернете. Поэтому почти в каждой фирме мы можем видеть программистов – людей, немного отличающихся от остального коллектива.

Всем программистам в большей или меньшей степени свойственны следующие черты характера: креативность, усидчивость, лаконичность, дисциплинированность, настойчивость, интерес к технологиям и достаточное количество лени. По-настоящему отличные программисты учатся эффективно сотрудничать, что всегда подразумевает написание удобочитаемого кода и умение продуктивно общаться с коллегами.

Тем не менее, существуют и такие, которые не желают, или просто не умеют общаться. Для того, чтобы работа с ними не превратилась в настоящее испытание, предлагается придерживаться следующих правил:

1. Не нарушайте концентрацию программиста. Если вы видите, что программист активно печатает на клавиатуре или уставился в одну точку, тревожить его можно только в самых срочных ситуациях: в данный момент он созидает, мысли его бороздят просторы Вселенной или выстраивают новый алгоритм. Нарушив это правило, вы не только понизите продуктивность труда сотрудника, но и можете обрести статус раздражителя.

2. Предоставьте тишину и уют. Как и для любого другого сотрудника, эффективность программиста напрямую зависит от условий труда. А незапланированная чашка кофе или чая вполне может повысить уровень ваших отношений. Главное – знать об его предпочтениях.

3. Выражайтесь лаконично. Минимум слов и максимум информации – залог успеха при общении с программистом. Обязательно составьте четкое техническое задание, в котором кратко укажите желаемый результат работы.

4. Привыкните к абстракциям. Внимание программистов далеко от бытовых вещей, оно направлено на работу с абстракциями, ведь именно в этом и заключается суть их работы. Иногда они просто не замечают материальную действительность, пребывая не здесь и сейчас, а где-то на своей волне. Поэтому окружающие не всегда готовы понимать и принимать такого человека.

«Программист, подобно поэту, работает почти непосредственно с чистой мыслью. Он строит свои замки в воздухе и из воздуха, творя силой воображения. Трудно найти другой материал, используемый в творчестве, который столь же гибок, прост для шифровки или переработки и доступен для

воплощения грандиозных замыслов». [1, с. 381]

5. Привыкните к непонятным выражениям. Речь программиста пестрит англицизмами вперемешку с простыми словами, однако общий смысл сказанного от этого не становится понятнее. Здесь поможет только богатый опыт общения с программистами в целом.

6. Не обижайтесь на скупые эмоции. Чаще всего причинами эмоциональной холодности являются темперамент или строгое воспитание в семье. Также почти все программисты обладают математическим мышлением и складом ума, которые, хоть и не приветствуют бурное выражение эмоций, но так необходимы в профессиональной области.

7. Чаще пользуйтесь электронной почтой. Главный собеседник и рабочий инструмент для программиста – это его компьютер, поэтому обычно его общение проходит с помощью интернета. Соблюдение этого правила особенно помогает при контактах с замкнутыми интровертами.

8. Не удивляйтесь его предпочтениям и хобби. Программист – не какой-нибудь овощ, а самый обычный человек, у которого могут быть самые разнообразные пристрастия. Он, как и любой другой, может сочинять музыку, увлекаться парашютизмом или смотреть мультики про пони.

9. Воспринимайте человека таким, каким он есть. Все люди уникальны, к каждому нужно найти свой подход, и программисты здесь не составляют исключения. Пытайтесь понять человека, дайте ему то, в чём он нуждается, поговорите с ним о том, что интересно ему, и в будущем ваши отношения перейдут на более высокий уровень.

Стоит отметить, что для достижения гармонии в отношении, необходимо усилие обеих сторон. Необщительным программистам нужно развивать свои коммуникационные навыки и эмоциональный интеллект, уделять достаточно времени материальным проблемам, активной проявлять интерес к окружающим людям и так далее.

Выводы

В данной научной статье были определены основные проблемы, которые могут возникнуть при общении с программистом-интровертом, и приведены основные рекомендации для того, чтобы эти проблемы преодолеть, а ваши взаимоотношения с таким человеком сделать более продуктивными и непринужденными. Здесь не существует полной гарантии успеха, так как каждый программист – индивидуальная личность, но попытаться все же стоит! Главное, что следует помнить при общении с программистами – это то, что они самые обыкновенные люди, которые просто любят компьютеры больше, чем остальные, и немного по-другому смотрят на окружающий мир.

Список использованной литературы

1. Брукс Ф. Ф. Мифический человек-месяц или Как создаются программные системы. – Москва: Символ-Плюс, 2006, 304 с.
2. Кейн С. Интроверты. Как использовать особенности своего характера [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <https://www.litmir.co/br/?b=164388>
3. Киндялов, А. В. Как общаться с программистами и айтишниками [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.rabota.ru>,

4. Лэйни М. Преимущества интровертов [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.healthtotem.com/ru/doc/Preimushhestva-introvertov.pdf>

5. Савка Ю. И. Ера Оруелла проти епохи Хакслі, або чому програмісти — це нові фізики? [Электронный ресурс]. – 2015. Режим доступа: <https://dou.ua>

6. Шлейермахер Ф. Герменевтика. / Пер. с нем. А. Л. Вольского. Науч. ред. Н. О. Гучинская. — СПб.: Европейский Дом, 2004. — 242 с.

7. Экслер А. Записки жены программиста [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.aktivnoetv.ru/writer/2428/books/47667/eksler-aleks/zapiski_jenyi_programmista

Євген Бурдейний

Герменевтичні труднощі в спілкуванні з програмістом

У даній статті розглядається зміна парадигм мислення в суспільстві і поява нового «соціального еталона» - фахівця в програмуванні. У статті визначено характерні особливості мислення «програмістів» і показано типові проблеми, що виникають при спілкуванні з так званими «айтишниками». В результаті аналізу був розроблений ефективний спосіб розуміння, який дозволяє подолати труднощі в спілкуванні з програмістом.

Ключові слова: труднощі спілкування, соціальні навички, програміст, айтишник, комп'ютер, герменевтика.

Yevhen Burdeinyi

HERMENEUTIC DIFFICULTIES IN COMMUNICATION WITH PROGRAMMERS

This article examines the concept of a programmer, his character features. Shown typical problems that appear at communication with people called «geeks» or «nerds». Developed a universal approach that allows to overcome the difficulties in communicating with the programmer. By following 9 tips below, you will be able to make your relationship with «coder» more productive and relaxed. We communicate with different types of people every day, such as introverts, extroverts and so forth. That may generate some issues we have to solve in order to make our lives better. Programmers without advanced social skills are one of these types of people, who needs the special approach. We should learn how to communicate effectively to prevent turning our cooperation into something nasty and difficult. Fortunately, there is no need to know whole programming language documentation, write in code, or find out a secret password to communicate with geeks. Needless to say, communication plays a vital role in our life. It not only provides the process of sharing information and knowledge, but also helps people to create relationships with others. Therefore, the importance of communication cannot be underrated.

Key words: difficulties in communication, social skill, programmer, coder, geek, nerd, computer, hermeneutic.

References

1. Bruks F. F.(2006) *Mificheskij cheloveko-mesyats ili Kak sozdayutsya programmnyie sistemyi*[Mythical man-month: How to create a software system]. – Simvol-Plyus, Moskva, 304 p.
2. Keyn S. (2012) *Introvertyi. Kak ispolzovat osobenosti svoego haraktera*[Introverts. How to use your character]., available at: <https://www.litmir.co/br/?b=164388>(Accessed 20.09. 2016).

3. Kindyalov A. V.(2004). *Kak obschatsya s programmistami i aytishnikami*[How to communicate with programmers and it], available at: <http://www.rabota.ru> (Accessed 20.09. 2016)

4. Leyni M.(2003) *Preimushchestva introvertov*[The advantages of introverts], available at: <http://www.healthtotem.com/ru/doc/Preimushchestva-introvertov.pdf> (Accessed 20.09. 2016)

5. Savka Yu. I.(2015) *Era Oruella proti epohi Haksll, abo chomu programlsti — tse novI fiziki?* [Era era Orwell vs Huxley, or why software is the new physics?] available at: <https://dou.ua> (Accessed 20.09. 2016)

6. Shleyermaher F.(2004) *Germenevtika*, Evropeyskiy Dom, SPb.: 2004, 242 p.

7. Eksler A. (2016)*Zapiski zhenyi programmista-*, available at: http://www.aktivnoetv.ru/writer/2428/books/47667/eksler_aleks/zapiski_jenyi_programmista (Accessed 20.09. 2016)

УДК 167

РАЦИОНАЛЬНОЕ И ИРРАЦИОНАЛЬНОЕ КАК ДОПОЛНЯЮЩИЕ СТОРОНЫ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ДУХА

Ирина Василенко, Александр Афанасьев

В статье демонстрируется взаимосвязь и взаимопереход различных видов рационального и иррационального. Утверждается ограниченность их рассмотрения в русле взаимоисключения и противопоставления. Различаются виды рационального и иррационального и смыслы их словоупотребления. Предполагается возможность представления рационального и иррационального, особенно в гуманитаристике, как взаимодополняющих сторон человеческого духа как целого

Ключевые слова: разум, рациональное, иррациональное, наука, гуманитарные науки, гуманитаристика.

На рубеже XX-XXI веков категория иррационального постепенно утрачивает тот негативный смысл, который придала ей классическая традиция в философии и науке. Это связано во многом с усилением влияния постмодернистских установок на критику разума. В то же время имеет место и реальный кризис классического научного и философского видения мира с позиций рационализма. Если в области науки, особенно естествознания, позиции рациональных идеалов научности достаточно прочны, то относительно гуманитарного знания ситуация противоречива, особенно в связи с размежеванием гуманитарных наук и гуманитаристики. Различение гуманитаристики и гуманитарных наук оправдано перспективой, с одной стороны, «доработать» некоторые сферы гуманитарного знания до идеалов строгой науки, с другой – очертить ту сферу гуманитаристики, где это невозможно и не нужно, и где открывается путь для принципиально иного, дополнительного, описания гуманитарных объектов [2, с.16-30]. В гуманитарных науках, особенно тех, которые ориентируются на классические нормы научности, рациональные основания господствуют. Но в гуманитаристке, как сфере гуманитарного знания, ориентирующегося преимущественно на искусство и вненаучные формы освоения мира, категория иррационального всегда ощущалась, как минимум, эмоциональную подпитку. Поскольку эта подпитка иррационального усилилась и даже приобретает, как это ни странно, рациональные аргументы, особенно в рамках неклассических и постнеклассических философских доктрин, встает проблема определения видов иррационального в его взаимосвязи с рациональным и границ его допустимости в мировоззренческих и методологических картинах реальности. Целью настоящей статьи является прояснение контекстов категории иррационального в методологическом дискурсе.

Если рациональность определять совокупностью критериев или списком признаков, то сам выбор этих критериев не может быть обоснован рационально [4, с. 315-335] и совершается по каким-то иным соображениям, например, по ценностным, на уровне, так сказать, метарациональности. В этом смысле можно говорить об уровнях рациональности.

Различают рассудочную и разумную рациональности по принципу

различения рассудка и разума, например, у И. Канта. Тогда рассудочная рациональность включает достаточно жесткие критерии: законы логики и математики, правила и образцы действия, каузальные схемы объяснения, фундаментальные научные законы, систематичность и др. Иными словами, она окажется тождественной классической парадигме научной рациональности. А разумная рациональность подразумевает оценку и отбор критериев, их обсуждение и критику, а главное, она соотносится с интеллектуальной интуицией и творческим воображением и другими околорациональными факторами, часто носит, по существу, конвенциональный и прагматический, т.е. внерациональный характер. Но все же, поскольку выбор критериев рациональности обычно аргументируется, в нем есть рациональный компонент. Если такое сочетание рационального и внерационального типично для научной классики, то тогда что же говорить о неклассической или гуманитарной рациональности?

Для рационализации внерационального отбора критериев его объявляют высшим уровнем рационализации. Такая диалектика двух уровней рациональности, когда противоречие между ними снимается, нередко используется и действительно может прояснить диалектически подготовленному индивиду (если не затуманить ситуацию для исследователя, незнакомого с диалектикой) некоторые проблемы, например, проблему выбора критериев рациональности и проблему перехода к ситуации выбора, который только кажется иррациональным. Другим вариантом решения этой проблемы может служить различение «критериальной» и «критико-рефлексивной» рациональностей также как «низшего» и «высшего» типов [4, с. 315-335.]. Так, подчинив свою интеллектуальную или практическую деятельность жесткой «критериальной» системе, ученый утрачивает в этих рамках возможность критической рефлексии и пересмотра этой системы. Пересмотр предполагает другие критерии, нерациональные с точки зрения первых. Тут и необходим переход к «критико-рефлексивной» рациональности с другой системой критериев. Но сам переход не выглядит рациональным. Поэтому порой предлагается не противопоставлять рациональности, а исходить из принципа дополненности в духе методологических идей Н. Бора. Так, «критериальный» и «критико-рефлексивный» подходы могут совместно описывать рациональность как объект философского и методологического анализа [5].

Имеет смысл конкретизировать проблему рационального относительно гуманитарного знания. Специфика гуманитарного знания как гуманитаристики позволяет говорить об особой гуманитарной рациональности относительно естественнонаучной. Применительно к гуманитаристике классическая научная рациональность является чрезмерно жесткой, неоправданно сужая сферу гуманитарной научности. Сфера рациональных оснований гуманитарного знания может быть расширена за счет введения различий в понятиях объектной и субъектной рациональности. Тем самым, обнаруживаются основания для относительно строгих гуманитарных наук на основе объектной рациональности и менее строгой гуманитаристики на основе субъектной рациональности. Дополненность объектной и субъектной рациональности – следствие дополненности гуманитарных наук и гуманитаристики [2, с.229-239].

В гуманитаристике субъектная рациональность часто смыкается с внерациональным. Понятие внерациональности и даже иррациональности входит в контекст методологических штудий [3] и не пугает современных исследователей. Действительно, не только ряд проявлений человеческого духа имеет внерациональную природу, но и рациональные образования подчас теряют свою рациональность. Многие установки, оценки, требования, запреты и т.д., выраженные в форме норм и выступающие ориентирами и критериями деятельности, в том числе даже научной, имеют и рациональную, и внерациональную онтологию. Они сформировались как рациональные требования и нормы и закрепились как традиции. В то же время, они далеко не всегда являются предметом индивидуальной рефлексии или научного и философского анализа, не всегда осознаются, не всегда выступают в форме знания, а скажем, в виде побуждений или призывов. В этом отношении они являются внерациональными факторами деятельности. Предметные ценности, оцененные с точки зрения добра и зла, истины и заблуждения, прекрасного и безобразного, справедливого и несправедливого, даже получившие гносеологическую разработку в форме философского или аксиологического знания, т.е. имеющие форму явного рационального бытия в культуре, в реальной деятельности нередко функционируют неявно, на уровне интуиций и озарений, чувственно-эмоционального и иного нерационального присутствия.

Следует различать, как минимум, четыре значения слова «иррациональное» («нерациональное»), существенных в контексте научной рациональности. В первом значении иррациональное представляет собой самодостаточную и самоценностную внеразумную форму духовной деятельности человека, существующую наряду и одновременно с разумом как неререфлексирующая сфера духа, сохраняющая себя в этом качестве независимо от развития последнего. Такое иррациональное имеет собственные средства постижения мира, например, веру, мистическую интуицию, внутреннее созерцание и т.д. Сюда порой относят и чувственно-эмоциональную сферу духа как противопоставленную разуму. Последнее иногда рождает недоразумения, одно из которых пытался преодолеть К. Поппер, специально оговаривая, что он относит эмпириков к рационалистам [6, р. 224]. Очевидно, что в таком контексте, можно обнаружить научные ценности и научную веру, хотя и имеющие рациональное происхождение, но часто функционирующие как внерациональные факторы.

Во втором значении иррациональное как сфера духа не является самодостаточным и самоценным, претерпевает изменения в соответствии с изменениями разума и вообще сферы духовного. Существует, например, точка зрения, согласно которой в ходе развития человечества сфера иррационального сужается вплоть до полного ее исчезновения за счет расширения разумной сферы, в противоположность другой гипотезе о бесконечности иррационального, выполняющего функцию вечной подпитки рационального. В любом случае здесь иррациональное выглядит как пока-еще-иррациональное [3, с. 5-8]. В этом качестве оно есть возможный объект науки.

Третье значение термина «иррациональное» связано с той сферой человеческого духа, которая функционирует относительно независимо от разума, на уровне чувств, эмоций и вытесненного в подсознание рационального. Многие нормы нравственности или оценки типа справедливое-несправедливое, прекрасное-безобразное и т.п. осуществляются без предварительной рациональной обработки, как привычные, эмоциональные реакции. В философии и гуманитарных науках эти нормы и оценки давно рационализированы, что, возможно, было когда-то усвоено индивидами в процессе социализации, но забыто или было принято на веру, или усвоено путем подражания. Такие феномены стали пост-рациональными, уже-нерациональными.

Четвертое значение термина «иррациональное» связано с оценкой, обычно негативной, мира вообще или его фрагмента, некоего практического действия или духовного феномена, как иррациональных, хотя те не обязательно являются таковыми. Рассуждение в рамках иной модели рациональности, с учетом других критериев воспринимается как иррациональное. То же касается определения критериев рациональностей. Они могут выглядеть как иррациональные.

Нерациональное не является качественно низшей или, напротив, высшей, по отношению к рациональному, формой отношения к миру. Это иная форма по механизму реализации. Нерациональное и рациональное не всегда являются антиподами, они вполне могут выступать дополняющими сторонами человеческого духа как единого целого.

Идеалом гуманитарного знания может быть не только рациональное, но и иррациональное. Вопрос о месте и смысле разума решается положительно или отрицательно. Н. Автономова, обращая внимание на чередование периодов, в которые иррациональное органично взаимодействует с рациональным, и периодов, в которые иррациональное противопоставляется рациональному. Смена периодов, в которые «содержательные расширения преобладают над их собственно концептуальной ассимиляцией и упорядочением», периодами, в которые, напротив, преобладает тенденция к возможно более «органичной ассимиляции новых содержаний культуры, к самоупорядочению», соответствует ритму культурных перестроек [1]. По-видимому, сейчас мы переживаем период некоторой реабилитации иррационального при общей тенденции расширения рационального, по крайней мере, в гуманитарных науках.

В качестве выводов отметим необходимость различения видов иррационального и правомерность отказа от абсолютного противопоставления рационального и иррационального. Поскольку это разные формы духовного освоения мира по механизму реализации, то иррациональное и рациональное могут выступать дополняющими сторонами человеческого духа как единого целого.

Список использованной литературы:

1. Автономова Н. С. Новый рационализм // Вопросы философии. – 1989. – № 3. – С. 10–18.
2. Афанасьев А. И. Гуманитарное знание и гуманитарные науки. – Одесса: Бахва, 2013. – 288 с.

3. Мудрагей Н. С. Очерки истории западноевропейского иррационализма. – М.: Наука, 2002. – 224 с.
4. Порус В. Н. Парадоксы научной рациональности и этики // Исторические типы рациональности: в 2 т. Т.1. – М.: ИФРАН, 1995. – С. 315-335.
5. Порус В.Н. Рациональность // Новая философская энциклопедия: в 4 т./ Ин-т философии РАН. – М.: Мысль, 2000 – 2001. – Т.3. – 2001.
6. Popper K. The Open Society and its Enemies. – Princeton: Princeton University Press, 1950. – 645 p.

Ірина Василенко, Олександр Афанасьєв РАЦІОНАЛЬНЕ ТА ІРРАЦІОНАЛЬНЕ ЯК ДОПОВНЮЮЧІ СТОРОНИ ЛЮДСЬКОГО ДУХУ

Анотація. У статті демонструється взаємозв'язок і взаємперехід різних видів раціонального і ірраціонального. Стверджується недостатність їхнього розгляду в руслі взаємовиключення та протиставлення. Розрізняються види раціонального та ірраціонального і сенси їхнього слововживання. Враховується можливість представлення, особливо в гуманітаристиці, раціонального та ірраціонального як взаємодоповнюючих сторін людського духу як єдиного цілого.

Ключові слова: розум, раціональне, ірраціональне, наука, гуманітарні науки, гуманітаристика.

Iryna Vasilenko, Oleksandr Afanasyev RATIONAL AND IRRATIONAL AS COMPLEMENTARY SIDES OF HUMAN SPIRIT

Abstract. The article demonstrates the relationship and mutual transition of different types of rational and irrational. It is alleged limitations of their consideration in line with the mutual exclusion and opposition.

Narrow down the problem of rational with respect to the knowledge of humanities. Specificity of the knowledge of humanities allows us to speak about the special humanitarian rationality with respect to natural science. With regard to the humanities classical scientific rationality is overly rigid, unnecessarily restricting the scope of the humanitarian scientific. The scope of rational bases of human knowledge can be extended by introducing a difference in terms of objective and subjective rationality. Thus, it found grounds for a relatively rigorous humanities based on the object of rationality and less rigorous humanities on the basis of subjective rationality. Complementarity objective and subjective rationality - a consequence of the complementarity of the science of humanities and humanitaristics.

It has been shown that a number of manifestations of the human spirit is non-rational and rational nature of education sometimes lose their rationality. They were formed as rational requirements and rules and entrenched as a tradition. At the same time, they are not necessarily the subject of reflection and do not always take the form of knowledge, are non-rational factors of activity, especially when the function implicitly, at the level of the intuitions and insights, sensory-emotional and other irrational presence.

Different kinds of rational and irrational, and the sense of their usage. It is

assumed the possibility of presenting rational and irrational, especially in the humanities and humanitaristics, as a complementary side of the human spirit as a whole.

Keywords: intelligence, rational, irrational, science, science of humanities, humanitaristics.

References

1. Avtonomova N. S. (1989) *Novyy ratsionalizm* [New rationalism] // *Voprosy filosofii*, № 3, pp. 10–18.
2. Afanasev A. I. (2013) *Gumanitarnoe znanie i gumanitarnye nauki* [Humanitarian knowledge and the science of humanities]. Bahva, Odessa, 288 p.
3. Mudragey N. S. (2002) *Ocherki istorii zapadnoevropeyskogo irratsionalizma* [Essays on the history of Western irrationalism]. Nauka, Moscow, 224 p.
4. Porus V. N. (1995) *Paradoksyi nauchnoy ratsionalnosti i etiki* [Paradoxes of scientific rationality and ethics] // *Istoricheskie tipy ratsionalnosti*, v 2, T.1. IFRAN, Moscow, , pp. 315-335.
5. Porus V.N. (2001) *Ratsionalnost* [Rationality] // *Novaya filosofskaya entsiklopediya*, v 4 t./ In-t filosofii RAN. *Myisl*, Moscow, T.3
6. Popper K. (1950) *The Open Society and its Enemies*. Princeton University Press, Princeton, 645 p.

УДК165:167.7

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА В СИСТЕМНОМ ПОНИМАНИИ

Евгения Иванова

Статья посвящена анализу проблемы прав людини з позиції загальної параметричної теорії систем. Представлено два підходи до розуміння прав людини – гомогенізуючий та гетерогенізуючий.

Ключові слова: права людини, гуманізм, система, системний параметр, гомогенність, гетерогенність, синтез.

Говоря о философском осмыслении прав человека, авторы как правило, обращают внимание на тесную связь этого принципа с идеей правового государства. А саму эту идею сближают с гуманистической позицией по отношению к человеку как наивысшей ценности. В. Нерсисянц отмечает, что «история прав человека – это история очеловечивания людей, история прогрессирующего расширения правового признания в качестве человека тех или иных людей для того или иного круга отношений» [7, с. 108]. Но что в данном случае понимается под «очеловечиванием» людей?

Если посмотреть на это с системной точки зрения, то за этим просматривается тенденция к постепенному движению в сторону упрощения субстрата – к сокращению количества слоев в такой многослойной системе, какой является общество. А системообразующим отношением, принятом в качестве концепта, в данном случае оказывается отношение *отождествления*, без которого не добиться правовой однородности, когда граждане (именно в этом политико-правовом смысле) будут рассматриваться как однородные в данном отношении (тождество в смысле обладания правами) элементы. Все граждане равны перед законом, «закон один для всех».

Очевидно, что системное представление общества осуществляется здесь по реляционному определению понятия системы: $(IA)_{\text{Система}} =_{df} t([(IA^*)a])$, где t – отношение равенства, отождествления, a – свойства людей быть гражданами государства, независимо от пола, возраста, вероисповедания, имущественного положения, занимаемых должностей и прочих различий.

С системным параметром субстратной гомогенности связан параметр – автомодельности. Автомодельная система, это такая система, в которой каждый элемент обладает свойствами системы в целом и поэтому система в каждом своём элементе моделирует сама себя. В общей параметрической теории систем доказана такая теорема: «Любая автомодельная система является субстратно-гомогенной» [11, с. 51]. И хотя обратное не обязательно верно, можно предположить, что если мы исходим из того, что любой человек – представитель человечества и заслуживает равного к себе отношения, то в основе прав человек лежит идея субстратной гомогенности.

Но как обеспечить такого рода однородность, гомогенность субстрата? Ответы всегда носили дискуссионный характер и во все времена привлекали философов. Чаще всего права человека ставят в зависимость от типа государственного устройства. Почти для всех аналитиков сейчас неравенство

правовых позиций человека свидетельствует об ограниченности политической свободы, отсутствии демократии, низком уровне правового сознания общества. И почти все отмечают, что далеко не все государства отвечают требованиям правового государства. Скорее даже наоборот – большинство государств или вовсе не признаются правовыми, или признаются правовыми не в полной мере.

В философском и политологическом смыслах становление и расширение прав человека связывают с распространением идей либерализма. Но при этом обращается внимание на то, что сама по себе либеральная идея еще не обеспечивает правового государства. Наблюдаются и негативные последствия жизни в соответствии с либеральными принципами. В частности, принцип так называемых «равных стартовых возможностей», осуществляемый при полном невмешательстве со стороны государства, порождает расслоение общества, поскольку далеко не все люди располагают способностями и желанием участвовать в жесткой борьбе и конкуренции. А расслоение, в свою очередь, влечет за собой то, что Дж. Оруэлл адресовал по адресу не демократических, а тоталитарных государств – все равны, но некоторые все же «равнее других».

Примем во внимание то, что основой и фоном всякой цивилизации является религия, а персонцентристская европейская цивилизация опирается на идею толерантности, как в смысле веротерпимости, так и в иных смыслах – расовом, психологическом или этнокультурном. Иначе было бы невозможно распространение гуманистической идеи заботы о правах отдельного человека. «Права человека» стали для европейцев, образно говоря, светской религией. Данная этика имеет фундамент в различных религиях, что и дает возможность говорить об общечеловеческой морали. В США есть понятие “гражданской религии”, представляющей собой общеэтическую основу всех мировых религий и “естественного права”: не убивай, не воруй, чтить законы, защищающие человека от другого человека, от коллективов, от государства. Будь солидарен со всем добрым. Это и есть общечеловеческая этика [8].

Не случайно в тех странах, в которых религиозная жизнь проявлена слабо, либо же традиция личной благотворительности была прервана (к таким, конечно, относится и Украина), не имеют больших религиозных ресурсов для создания собственной концепции социальной помощи, аналогичной идее прав человека. В то же время в нашем обществе у концепции «прав человека» нет и прочных философских оснований – она в готовом виде заимствуется из международных правовых документов. Поскольку эта концепция выросла не на собственной почве, она воспринимается общественным сознанием поверхностно и не выполняет своей главной функции – не инициирует общественную деятельность, не пробуждает правового сознания и тяги к справедливости не только для себя, но и для другого.

Отсутствие интереса к защите собственных прав и свобод у многих, если не у большинства, граждан постсоветских государств отмечает и российский автор Игумен Вениамин (Новик): «Казалось бы, при таком низком уровне жизни, казнокрадстве и взяточничестве чиновников, всяческом “беспределе” у народа должен иметься повышенный интерес к правам человека (т.е. к своим собственным правам), как и вообще к соблюдению справедливости. Но этого не

происходит. Кстади говоря, с таким же равнодушием народ взирает на экологическую проблему» [8]. В чем причина?

Среди основных причин сложившейся ситуации различные авторы обычно, называют безынициативность людей, как результат жизни при тоталитарном строе; «коллективистский тип ментальности», для которого не свойственен персонализм и уважение к отдельной личности; восточный интровертированный тип духовности и т.д. В то же время, вопреки всем перечисленным причинам, идея ценности человека, его права на свободу и гуманное отношение, характерные, прежде всего, для европейской цивилизации, продолжает декларироваться на государственном уровне. Но в любом случае ситуация с правами человека рассматривается через призму индивидуального или общественного сознания. Для европейского образа мышления естественным является то, что никто не может быть более заинтересованным в обеспечении прав человека, чем сами граждане. И только под контролем гражданского общества, государство обеспечивает права человека.

Но для современной Украины более характерна ситуация, когда многие стороны жизни общества, включая социальную защиту и благотворительность, регулируется государством. Этот факт, говорит о том, что общество фактически продолжает в значительной мере хранить инерцию бывшей тоталитарной системы. Тоталитарную же систему автор параметрической теории систем А. И. Уёмов определил как такую, в которой «любое отношение в субстрате определяется концептом системы» [11, с.50], иные же отношения просто нивелируются.

Для тоталитарных обществ характерна почти абсолютная гомогенизация, которая проявляется как внедрение “огородного” принципа, когда из одинаковых семян должны вырасти одинаковые растения. Если семена перемешаны, то их необходимо отсортировать, т.е. упорядочить. Именно так поступал И. Сталин, когда переселял целые народы, так поступают педагоги, когда организывают распределение и обучение детей по классам по какому-то одному признаку – “гуманитарии”, “математики”, “естественники” либо, того хуже – “отличники”, “средние” и “отстающие”. Но общество не огород, и создание одинаковых “грядок” влечет за собой появление гомогенных и нежизнеспособных систем. В параметрической теории систем есть следующее определение субстратно-гомогенной системы: «Субстратно-гомогенной системой является такая система, в которой произвольное свойство какого-то объекта является свойством всех подсистем данной системы» [11, с. 50].

Но может ли идеологический концепт, заданный государством, быть не гомогенизирующим?

Здесь необходимо сделать одну оговорку. Христианство, например, изначально содержало в себе ориентированное на личностное персонцентристское начало. Однако и христианское понимание прав человека вовсе не чуждо реляционному представлению о человеке. Христианству также не чужда идея единства (достаточно вспомнить о много обсуждавшейся идее соборности (см.: Н. Бердяев, С. Булгаков, В. Розанов, В. Соловьев, П. Флоренский, С. Гумилев и др.), а, значит, и отношение отождествления. Как

пишет Ф. Хайек, «индивидуализм, выросший из элементов христианства и античной философии, стал основным признаком западноевропейской цивилизации. Христианство преодолевает национальную ограниченность иудаизма, поскольку личное спасение уготовано не избранному народу, а избранной праведной личности независимо от ее принадлежности к какому-либо народу» [14, с. 183]. Иначе говоря, в христианской идее обеспечения прав человека также просматривается та же идея равенства – в частности, на основе известного новозаветного принципа «нет ни эллина, ни иудея».

Итак, системное представление общества с точки зрения политико-правового концепта и, как видим, в какой-то степени религиозного, являет собой, даже в условиях господства либеральной идеи, систему, гомогенную (однородную) по субстрату. Это предполагается принципом равенства граждан перед светским законом или перед законом Божьим. При этом стоит обратить внимание на отличие субстратной гомогенности/гетерогенности от однородности/разнородности функционирования системы или отдельных ее элементов. Когерентности, т.е. связности, в смысле Пригожина-Стенгерс, соответствует именно субстратная гомогенность. Это, между прочим, вполне соответствует и известной аристотелевской мысли относительно того, что вещи могут взаимодействовать только в том случае, если у них обнаруживаются общие свойства [3, с. 404]. В такой системе права человека не могут быть обеспечены без соответствующей законодательной базы или морального кодекса, способных субстратно гомогенизировать социум.

Однако в христианском подходе к человеку силен также момент гетерогенного понимания объекта общества. Атрибутивный системный параметр гетерогенности характеризует степень разнообразия в концепте, структуре или субстрате, причём это свойство линейное.

На государственном уровне он находит выражение, например, в том, что едва ли не основной идеей современной демократии является защита прав меньшинств. Права не должны быть связаны с количественными характеристиками групп. В основе концепции прав человека, западной по своему происхождению, лежит не только идея равенства по отношению к закону, но и уважение к относительной автономии человеческой личности, к различию культурных и психологических интересов.

Именно это различие и разнообразие, уважение к индивидуальному и признание непохожести должно обеспечивать защиту прав и свобод человека. А следствием неразличения гомогенизирующей и гетерогенизирующей идей был известный печальный опыт, когда в СССР была полностью «решена» проблема гендерного неравенства. На этом основании женщины наравне с мужчинами «заслужили» право укладывать асфальт, работать на лесоповале и выполнять другую тяжёлую физическую работу.

По мнению Ф. Хайека, именно индивидуализм, выросший из элементов христианства и античной философии, разросся в западноевропейскую цивилизацию. «Основными чертами индивидуализма явились уважение к личности как таковой, т. е. признание абсолютного приоритета взглядов и пристрастий каждого человека в его собственной сфере деятельности, сколь бы

узкой она ни была, а также убеждение в желательности развития индивидуальных дарований и наклонностей» [14, с. 177–230].

Гетерогенность человеческого общества изначально предполагалась идеей гуманизма. О гуманизме невозможно вести речь, пока речь идет «о тождественных друг другу людях». Он индивидуален по своей направленности и предполагает сочувствие и сострадание. Хотя С. Кьеркегор полагал, что сочувствие, может способствовать «удовлетворению собственного эгоизма», но в том случае, «если сочувствующий в своем сочувствии относится к страждущему таким образом, что он в самом строгом смысле слова постигает, что речь идет о его собственном деле», оно, это сочувствие, «обретает значимость» [5, с. 211–212]. По словам М. М. Бахтина, «...я существую не потому, что мыслю, сознаю, а потому, что отвечаю на обращенный ко мне призыв другого человека» [6, с. 22–28].

Гуманисты еще в эпоху Возрождения утверждали как раз духовную свободу человека, его неповторимость и его способность к нравственному самосовершенствованию. В эпоху Просвещения с ее культом разума, свободы, индивидуализма и личной инициативы гуманизм первоначально воспринимался уж никак не противоположностью равенства граждан перед лицом закона. А, тем не менее, это иная идея. Не случайно ведь сначала социалисты-утописты, а затем марксизм возвращали мысль о гуманизме к идее социального равенства на основе отмены частной собственности, а значит, к указанному реляционному представлению о социуме.

Нельзя сказать, что теперь, после неудач реализации марксистских проектов реорганизации общества, проблемы гуманизма нашли благополучное разрешение. Об этом свидетельствуют неутраченные во всем мире требования гуманизировать науку, образование, политическую жизнь, как и различные антицинистские концепции в культуре. Недостаток гуманности ощущается как болезнь современного общества.

Достигнута ли ясность в определении понятия гуманизма? Пожалуй, нет. Зато отрицательное определение – ответ на вопрос о том, что является антигуманным – не представляется проблемой. В этой связи Т. Адорно отмечает: «Мы можем не знать, что такое абсолютное благо, что такое абсолютная норма, мы можем даже не знать, что такое человек, человеческое или гуманность, но что такое нечеловеческое, мы знаем слишком хорошо» [1, с. 88]. Поэтому, сегодня, общества, не способные в силу тех или иных причин принять концепцию прав человека как основу своей жизнедеятельности, объявляются попросту бесчеловечными. В своем «Письме о гуманизме» М. Хайдеггер писал: «Поскольку что-то говорится против «гуманизма», люди пугаются апологии антигуманного и прославления варварской жестокости. Ведь что может быть «логичнее» вывода, что тому, кто отрицает гуманизм, остается лишь утверждать бесчеловечность?» [13, с. 177–230].

Вообще, Т. Адорно в качестве главной движущей силы, пробуждающей социальные инициативы предлагает идти именно по «негативному» пути: «...Сама жизнь искажена, изуродована настолько, что ни один человек уже не способен самостоятельно жить правильно... И даже более того: мир, устроен

теперь так, что даже простое требование честности, порядочности неизбежно вызывает у человека чувство протеста. ... Единственное, о чем, по-видимому, можно определенно говорить, так это о том, что правильная жизнь возможна сегодня, прежде всего, в виде сопротивления разгадываемым прогрессирующим сознанием и критически разоблачаемым им формам неправильной жизни. Ничего иного, кроме такого негативного подхода, на самом деле просто не дано» [1, с. 57–59].

Пытаясь как-то примирить «гомогенизирующую» и «гетерогенизирующую» идеи, социальное и индивидуальное начало, европейские философы чаще всего шли экстенциональным путем – говорили о степенях и «количестве» свободы, допустимой для отдельных граждан. В таком духе можно истолковать, например, еще Платона, когда, рассуждая о парадоксе свободы, он писал: «...Чрезмерная свобода, по-видимому, и для отдельного человека, и для государства оборачивается не чем иным, как чрезвычайным рабством» [9, с. 352]. А Аристотель, говоря о человеческой природе, писал: «Быть в некоторой зависимости от других и не иметь возможности делать все, что тебе заблагорассудится, – дело полезное ведь предоставление каждому возможности поступать по его желанию не может оберегать против того дурного, что заложено в каждом человеке» [2, с. 653]. Какие именно и сколько таких ограничений на свободу необходимо наложить – этот вопрос предполагалось решать, по-видимому, эмпирически и интуитивно.

Другие философы вообще стремятся вовсе отвернуться от гомогенизирующей идеи. Так, Адорно отмечает, что в современном мире аристотелевское понятие справедливости якобы давно потускнело, хотя Аристотель и оговаривается, что действовать следует не только на основании закона, но и учитывая конкретных людей и специфику тех или иных обстоятельств. Для И. Канта, по мнению Адорно, такая позиция означает гетерономию и поэтому лишь последовательность в нравственном поведении достойна философа. «Справедливость» же по Канту – нечто крайне непоследовательное [1], она мертва без опоры на мораль.

За этой позицией стоит представление о том, что если права человека не получают свою силу из морали, религии или природы, тогда на каком основании мы можем сказать, что эти права должны соблюдаться?

На самом-то деле, права человека, которые сегодня выступают предметом многочисленных споров, имеют значительное отличие от морали. Подобно этике, права человека являются универсальными, но в ином смысле. Этика выдвигает требования для всех индивидов как таковых. Но права человека являются политическими требованиями. Сказать, что права человека не являются этическими принципами не означает сказать, что они безразличны к этике, однако это означает, что права человека не являются *основанными* на этике. В современном мире права человека «...представляют отдельный вид практических обязательств, возможных только в пределах специфического мира» [16]. Именно поэтому «...гуманистические философские поиски концентрируются вокруг эволюции конкретных жизненных процессов и ситуаций, с которыми человек сталкивается в его соотношении с обществом, в котором он функционирует» [4,

с. 6]. И эти практические обязательства требуют рационального подхода для их осуществления.

С системной точки зрения на первый взгляд кажется, что столь различное понимание прав человека – политико-правовое (и частично религиозно-культурное), с одной стороны, и гуманистическое, с другой, несовместимы. В самом деле, на одном и том же субстрате (гражданах) выполняются разные системные представления – с разной структурой, а, главное, с разными концептами. Однако синтез систем с разными концептами невозможен.

В работе «Понятие системного синтеза и проблема реальности» [10, с. 37–43] авторы показали, что синтез, это такое соединение систем, в результате которого образуется новая система, отличная от синтезируемых по структуре и элементам (или по одному из этих признаков). Единственным обстоятельством, ограничивающим данный синтез, является требование, как к интегрируемому, так и к полученной новой системе, быть системами в одном и том же смысле.

Однако на самом деле не все так перспективно. Выше мы говорили, что социально-правовое и в какой-то степени христианское представление о правах человека строятся по *реляционному* системному представлению: изначально предполагается отношение равенства людей перед светским или божьим законом, которое требует видеть общность людей, как просто людей или как граждан, несмотря на естественные различия. Однако принцип гуманизма выражается в виде *атрибутивного* концепта: быть гуманным – значит искать *разные*, в каждом случае особые, отношения к людям как несхожим индивидам. Это значит, что здесь используется определение: $(IA)Система =_{df} ([a(*IA)])t$, где t – свойство гуманности, a – некоторое отношение к людям, в каждом случае особое – в зависимости от пола, возраста, вероисповедания, имущественного положения, профессии, психического состояния и проч., а IA – произвольные люди.

Эти два различных системных представления о правах человека позволяют не ставить вопроса о синтезе этих систем. В самом деле, согласно параметрической теории систем [12, с. 88–89] в данном случае мы имеем дело, во-первых, с *двойственными* понятиями. Принцип двойственности сводится к тому, что определение – свойства как отношения и отношения как свойства – двойственны по отношению друг к другу, т.е. получают друг из друга путем замены термина «свойство» термином «отношение» и наоборот. Причем, «Принцип двойственности, истинный для пар категорий «свойство – отношение» и «вещь» – «свойство», не подходит к паре «вещь» – «отношение»» [12, с. 228].

Во-вторых, два определения «системы» не только двойственны, но и дополнительны [12], что выражается в комплементарности двойственных системных представлений: «...они и исключают друг друга, не могут осуществляться одновременно, и предполагают друг друга по принципу двойственности; они отображают структуру объекта, понимаемую различным (несовместимым) образом; каждое из них оставляет неопределенными какие-то характеристики описываемого субстрата» [15, с. 132] – либо свойства, при атрибутивном определении, либо отношение, когда применяется реляционное определение.

Таким образом, сказанное позволяет прийти к заключению, что системный подход, основанный на параметрической теории систем, оказывается продуктивным в исследовании концепции прав человека, позволяет вывести эту проблему прав человека из области моральных споров и вернуть ее в русло рационального, философско-методологического рассмотрения.

Список использованной литературы

1. Адорно Т. В. Проблемы философии морали / Т. В. Адорно. – М.: Республика, 2000. – 238 с.
2. Аристотель Политика / Аристотель: [соч. в 4-х т.]. – М.: Мысль, 1983. – Т.4. – 832 с.
3. Аристотель. О возникновении и уничтожении / Аристотель: [соч. в 4-х т.]. – М.: Мысль, 1981. – Т.3. – 613 с.
4. Жарких В.Ю. Гуманістичні тенденції в процесах взаємодії людини і суспільства / В.Ю.Жарких // Гуманітарний часопис. – 2012. – №4. – С. 5–11.
5. Кьеркегор С. Страх и трепет / С. Кьеркегор. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
6. Лекторский В. А. Идеалы и реальность гуманизма / В. А. Лекторский // Вопросы философии. – 1994. – №6. – С. 22–28.
7. Нерсесянц В. С. Философия права / В. С. Нерсесянц. – М.: Норма, 2004. – 656 с.
8. Новик В. Н. (игумен Вениамин) Христианство и общечеловеческие ценности / В.Н.Новик // VI Международные Кирилло-Мифодиевские чтения. – 2000. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа к статье: http://sobor.by/6km4tenia_novik.htm
9. Платон Государство / Платон: [соч. в 4-х т.]. – М.: Мысль, 1994. – Т.3. – 656 с.
10. Понятие системного синтеза и проблема реальности / [Уёмов А. И., Могиленко А. Р., Оганисян М. С., Цофнас А. Ю.] // Труды Томского государственного университета: Проблемы методологии и логики наук. – Томск: Изд. ТГУ, 1974. – Вып.7. – С. 37–43.
11. Уёмов А.И. Л. фон Берталанфи и параметрическая общая теория систем / А.И.Уёмов // Системный подход в современной науке. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – С. 37–52.
12. Уёмов А. И. Системный подход и общая теория систем / А. И. Уёмов. – М.: Мысль, 1978. – 272 с.
13. Хайдеггер М. Время и бытие: статьи и выступления / М. Хайдеггер; [сост., пер. с нем. и комм. В. В. Библихина]. – М.: Республика, 1993. – 447 с.
14. Хайек Ф. А. фон, Дорога к рабству / Ф. А. фон Хайек; [пер. с англ. / предисл. Н. Я. Петракова]. – М.: Экономика, 1992. – 176 с.
15. Цофнас А. Ю. Теория систем и теория познания / А.Ю. Цофнас. – Одесса: АстроПринт, 1999. – 308 с.
16. Peterson Richard T. Human rights and cultural conflict / Human Rights Review. – 2004. – Vol. 5, Issue 3. – p. 22–32.

Євгенія Іванова

ПРАВА ЛЮДИНИ В СИСТЕМНОМУ РОЗУМІННІ

Статья посвящена анализу проблемы прав человека с позиции общей параметрической теории систем. Представлено два подхода к пониманию прав человека – гомогенизирующий и гетерогенизирующий.

Ключевые слова: права человека, гуманизм, система, системный параметр, гомогенность, гетерогенность, синтез.

Ievgeniia Ivanova

HUMAN RIGHTS IN THE SYSTEM UNDERSTANDING

This article analyzes the problems of human rights from a position the theory of parametric systems. Presented are two approaches to the understanding of human rights – homogenized and heterogenized. In the article shows the contrast between homogenized and heterogenized ideas of human rights. European philosophers often went extensional way they talked about the degrees and “quantity” of freedom allowed for individual citizens. So they were trying to somehow reconcile “homogenized” and “heterogenized” ideas, social and individual beginning. From a systematic point of view, at first sight, it seems that such a different understanding of human rights – political and legal (and partly religious and Christian), on the one hand, and humanistic, on the other, are incompatible. In fact, built different system views on the same substrate (citizens) – with different structures, and, more importantly, with different concepts. Socio-legal and, to some extent the Christian understanding of the human rights system is based on relational system views: is initially expected to a relation of equality of people before the secular or law of God that requires to see a community of people as a people or as citizens despite natural differences. However, the principle of humanity is expressed in the form of an attributive concept: being humane – it means search different, in each case the special relations to people as dissimilar individuals. Two dual concepts of human rights actually are not mutually exclusive, but rather assume them as complementary system representation.

Keywords: human rights, humanism, system, system parameter, homogeneity, heterogeneity, synthesis.

References

1. Adorno, T. V. (2000), *Problemy filosofii morali* [Probleme der Moralphilosophie], Translated by Horkov, M.L., Respublika, Moscow, 238 p.
2. Aristotel (1983), *Politika* [Politics], Translated by Zhebeleva, S. A., soch. v 4-kh t., t. 4, Mysl, Moscow, 832 p.
3. Aristotel (1981), *O vzniknovenii i unichtozhenii* [De generatione et corruptione], Translated by Miller, T.A., soch. v 4-kh t., t. 3, Mysl, Moscow, 613 p.
4. Zharkyykh, V.Yu. (2012), “Humanistychni tendentsii v protsesakh vzaiemodii liudyny i suspilstva”, *Humanitarnyi chasopys*, no. 4, pp. 5–11.
5. Kerkegor, S. (1993), *Strakh i trepet* [Fryqt oq Baeven], Translated by Isaeva, N.V. and Isaev, S.A., Respublika, Moscow, 383 p.
6. Lektorskiy, V. A. (1994), “Idealy i realnost gumanizma”, *Voprosy filosofii*, no. 6, pp. 22–28.
7. Nersesyants, V. S. (2004), *Filosofiya prava* [The philosophy of law], Norma, Moscow, 656 p.
8. Novik, V. N. (igumen Veniamin) (2000), “Khristianstvo i obshchechelovecheskie tsennosti”, VI Mezhdunarodnye Kirillo-Mefodievskie chteniya, [Online], available at: http://sobor.by/6km4tenia_novik.htm (Accessed 1 December 2016)
9. Platon (1994), *Gosudarstvo* [Politeia], Translated by Egunov, A.N., soch. v 4-kh t., t. 3, Mysl, Moscow, 656 p.
10. Uemov, A. I., Mogilenko, A. R., Oganisyan, M. S. and Tsofnas, A. Yu. (1974), “Ponyatie sistemnogo sinteza i problema realnosti”, *Trudy Tomskogo gosudarstvennogo universiteta: Problemy metodologii i logiki nauk*, TGU, Tomsk, no 7, pp. 37–43.

11. Uemov, A.I. (2004), “L. fon Bertalanfi i parametricheskaya obshchaya teoriya system”, *Sistemnyy podkhod v sovremennoy nauke*, Progress-Traditsiya, Moscow, pp. 37–52.
12. Uemov, A. I. (1978), *Sistemnyy podkhod i obshchaya teoriya system* [Systematic approach and general systems theory], Mysl, Moscow, 272 p.
13. Khaydegger, M. (1993), *Vremya i bytie: stati i vystupleniya* [Sein und Zeit], Translated by Bibikhina, V. V., Respublika, Moscow, 447 p.
14. Khayek, F. A. fon (1992), *Doroga k rabstvu* [The Road to Serfdom], Translated by Petrakova, N. Ya., Ekonomika, Moscow, 176 p.
15. Tsoufnas, A. Yu. (1999), *Teoriya sistem i teoriya poznaniya* [The theory of systems and the theory of knowledge], AstroPrint, Odessa, 308 p.
16. Peterson, R. T. (2004), “Human rights and cultural conflict”, *Human Rights Review*, vol. 5, no. 3, pp. 22–32.

УДК 1 (091); 165.74; 168

ГУМАНИСТИЧЕСКИЕ МОТИВЫ В ФИЛОСОФИИ НОВОГО ВЕМЕНИ. ФРЭНСИС БЭКОН

Александр Кириллюк

Особенность философии Нового времени в историко-философских работах видят в сосредоточенности ее исключительно на теории познания. Проблема заключается в том, остались ли в сфере интересов этой философии «вечные» философские вопросы о человеке, его жизни, смерти и бессмертии. Если нет, то они не являются «вечными». Анализ работ Ф. Бэкона показал, что экзистенциально-гуманистические вопросы продолжают волновать философов того времени. Наряду с сентенциями в традиционной форме «любознудрия» он дает ответы на эти вопросы также и в духе времени – в гносеологическом контексте, когда они начинают осмысливаться уже в связи с бесконечностью познания и вечностью научного знания, которое определяется как способ достижения человеком бессмертия.

Ключевые слова: жизнь, смерть и бессмертие (филос.), Фрэнсис Бэкон, экзистенциализм, гуманизм, философия Нового времени

В плане **уточнения понятий** (тут и далее все выделения жирным шрифтом – авторские) следует заметить, что под **гуманистическими мотивами** при учете всего разнообразия толкования этого понятия мы здесь понимаем, прежде всего, мотивы **экзистенциально-мировоззренческие**, что наиболее полно выражено в сартровском обосновании гуманистической сущности экзистенциализма, которое исходит из того, что если гуманизм как таковой (в одном из значений) – это теоретическая установка, ставящая в центр внимания человека, то в экзистенциальном гуманизме речь идет о человеке экзистирующем и смертном, но стремящемся свою смертность преодолеть.

Проблема, которая задает содержание и вектор данной статьи, заключается в следующем. Особенность философии Нового времени историки философии видят в смене предмета философии, которым становится теория познания. Но философские вопросы жизни, смерти и бессмертия недаром считаются «вечными». И если все внимание философов данного периода сосредоточилось на гносеологии, а экзистенциально-гуманистическая тематика в ней вообще исчезла, то тогда эти «вечные» философские вопросы на самом деле «вечными» («сквозными» для всех философских систем) не являются. Так ли это? Поиск ответа на данный проблемный вопрос определяет основную **цель** работы: рассмотреть, наличествуют ли, и если да, то в каком виде, указанные вопросы в философии Нового времени (на материале работ Ф. Бэкона).

Если обратиться к основным трудам Ф. Бэкона, то, судя по их названиям, они действительно посвящены исключительно теоретико-познавательной тематике. Это – «О значении и успехе знания, божественного и человеческого», «Великое восстановление наук», «О достоинстве и приумножении наук» и т. д. Вместе с тем ему принадлежат также работы в иных философских «жанрах» – модном в XVII в. жанре философской утопии («Новая Атлантида»), а также труды в области морали, права, метафизики, политики, медицины, естественно-наук. Есть у него и работа, прямо посвященная экзистенциально-гуманистической теме – «История жизни и смерти», хотя написана она в большей

мере в естественнонаучном, медицинском ключе [6]. Однако в словарных статьях о Ф. Бэконе и учебниках по истории философии как изложение его трудов, так и приводимый их список ограничиваются, как правило, лишь первыми из названных работ ¹. Ясно, что все это не только обедняет наше представление о философии этого периода в целом и, конкретно, о философии Ф. Бэкона, но и приводит к их одностороннему и искаженному пониманию, поскольку экзистенциально-гуманистические мотивы, либо в виде отдельных философских эссе, либо в виде «вставок», «отступлений» и размышлений в «гносеологических» работах философа при непредвзятом подходе игнорировать невозможно. Рассмотрим обе эти линии представлений Ф. Бэкона о предельных основаниях бытия человека в мире, которые касаются *жизни, смерти и бессмертия*.

Хрестоматийным является учение Ф. Бэкона о тех «идолах», которые препятствуют нашему адекватному познанию мира вещей. Однако ни в одном пересказе этого учения мы не встречали упоминания еще об одной, возможно, наиболее существенной преграде для развития познания – нашей смертной природе. Философ указывает на несколько истинных пределов, поставленные человеческому знанию, первым из которых является то, что **мы смертны**. При этом он приводит слова Соломона, который говорит: «Я достаточно хорошо понимаю, что мудрость настолько же отлична от глупости, насколько свет отличен от тьмы. У мудрого есть глаза, глупец же блуждает во тьме, но я знаю и то, что **смерть неизбежна и для того, и для другого**» [1, с. 92]. То есть, говоря о познании и об ограничениях, накладываемых на него, Ф. Бэкон принимает во внимание конечность жизни как мудреца, так и невежды, и для первого это означает, что степень и глубина познания ограничивается не только особенностями познаваемых объектов или нашими познавательными способностями, а и **краткостью человеческой жизни**. На языке культурных универсалий это выглядит как констатация Ф. Бэконом табуирования *информационного* кода *мортальностью*.

Обращаясь к определению смысла существования как философии, так и естествознания, он, по сути, обосновывает их необходимость путем указания на их сообразность некоторой цели, а эта цель видится Ф. Бэконом в том, что они должны **охранять жизнь человека** и помогать ему. Но, помимо этого, науки также призваны быть средством для лечения болезней людского духа, так как только образованный человек знает, «**как радостна жизнь**». Кроме того, знание и образованность позволяют человеку взглянуть на жизненные невзгоды и самую смерть отлично от простолудина, когда такому человеку «все многообразие явлений и вещей, все здание Вселенной, земной шар вместе с живущими на нем людьми ... покажется ничуть не больше муравьиной кучи» [1, с. 140], вокруг которой все суетно бегают.

Образование, кроме того, уничтожает или уменьшает страх смерти благодаря пониманию того, что она неизбежна, естественна и сообразна природе конечных вещей, и тот ум, который «в результате научения природы проникнется сознанием смертности и непрочности вещей», непременно придет к мысли невозмутимого Эпиكتета, который, увидав однажды женщину, плачущую над

разбитым кувшином, заметил, что хрупкая вещь разбивается, а смертные существа умирают [1, с. 140] – и это сообразно их природе, что ж тут удивляться? Но еще более в обоснованности такого отношения к смерти и разрушению нас должно убедить знание о том (и тут Ф. Бэкон критикует за односторонний подход к проблеме Аристотеля), что «**уничтожение ... никогда не бывает простым лишением, а всегда имеет своим следствием рождение**» [3, с. 325].

Иными словами, *информационный* код (*знание*) в данном случае специфицирует *витальную* универсалию (*жизнь*) – как в плане того, что наука и образованность способствуют лучшему осознанию всей позитивной полноты жизни, ее радостной сущности, так и в плане их спасительной роли (отведение благодаря знанию болезней, опасностей и бед), что дает нам слабый вариант *бессмертия* как избежание смерти. Параллельно с этим **знание** меняет масштаб восприятия проблемы смертности человека, когда во всеобъемлющем мысленном охвате **смерть, уничтожение** чего-либо **понимается как** одновременное **рождение и возникновение** иного (контаминация *мортальности* и *генетива*), и тут непрерывная цепочка смертей и рождений всего сущего в мире демонстрирует вечность жизни через смерть и вечность смерти через жизнь (*иммортальность*).

Высоко оценивая **жизнь** как таковую, Ф. Бэкон остро порицает жизнь безнравственную, посвященную одним только телесным наслаждениям, тогда как задача науки «сводится к познанию ... божественной гармонии» [1, с. 182]. Таким образом, наука научает человека ценить возвышенное, божественное в жизни, а не гнаться за низкими чувственными наслаждениями. Наряду с наукой для этой цели полезна и философия (метафизика), которая помогает «сокращать ... извилистые пути опыта и тем самым находить ответ на старинную жалобу о том, что «**жизнь коротка, а путь искусства долог**» (*Vita brevis, ars longa* – Гиппократ) [1, с. 239]. Рассматривая саму жизнь, Ф. Бэкон замечает, что «глупо любить акциденции жизни сильнее самой жизни», и что «**долгая жизнь лучше короткой**» [1, с. 378], но если жизнь не имеет цели, то верно сказано, что она «скудна и неопределенна» (Сенека) [1, с. 413], и тогда, можно продолжить мысль Ф. Бэкона, долголетие человека может вовсе не радовать.

Развивая свои размышления на эту тему, Ф. Бэкон ставит сакраментальный для всего человечества вопрос – что, исходя из философской сентенции «**жизнь коротка**», должен делать человек – стоит ли что-либо предпринимать в этой жизни, если смерть неизбежна, и тогда остается лишь покорно ее ожидать, или же, напротив, как можно ярче и активнее в отведенный отрезок жизненного времени себя проявить? Ф. Бэкон однозначно настаивает на втором. В данном случае *витальная* категория противопоставляется *мортальной* в темпоральной жизненной перспективе.

Однако неизбежностью смерти как финала жизни этот контраст не ограничивается – смерть ежеминутно угрожает жизни, и тут активная позиция личности пренебрегает возможной своей смертью, если она принимается ради других людей. Умирая ради сотоварищества, человек достигает надындивидуального бессмертия. Как иллюстрацию Ф. Бэкон приводит слова Помпея Великого, который, возглавляя во время голода в Риме доставку хлеба в

город, ответил как-то своим друзьям, настойчиво требовавшим, чтобы он не выходил в море во время сильного шторма: **«Мне необходимо сейчас плыть, а не жить»**, так что **«любовь к жизни** (которая очень велика в любом индивидууме) отступила у него перед любовью к республике и перед верностью ей» [1, сс. 407-408]. И если бы Помпей погиб в море, он продолжал бы жить в своем благом деле.

В подтверждение этого тезиса философ замечает: «Причем эта преимущественная роль активного блага в огромной степени возрастает, если принять во внимание само **человеческое существование**: то, что **человек смертен** и подвержен ударам судьбы. ... Поскольку же **«мы считаем очень важным умереть как можно позже»**, ... то ничуть не удивительно, если мы всеми силами стремимся к тому, чтобы не страшиться ударов времени. А что может не бояться времени, кроме наших дел? Как сказано: **«Дела их переживут их»** (Иоан. 14.13) [1, с. 412]. То есть, угроза смерти для личной жизни отступает на второй план, если целью жизни является благодеяние на пользу всего общества – считает Ф. Бэкон.

Далее анализ категории **жизни** в экзистенциально-гуманистическом ключе у Ф. Бэкона выводит его на антитетичную категорию – **смерти**, а рассмотрение последней предполагает обращение и к категории **бессмертия**, что определено смысловой взаимосвязанностью данных категорий (второе отрицает первую, но является однокоренным словом). Размышляя о человеческом **опыте смерти**, он приводит высказывание Александра Великого, которое тот часто повторял: **«Что моя природа смертна, я замечаю особенно в двух вещах – во сне и в сладострастии»**. По мнению философа, «изобилие природы, обозначенные этими двумя понятиями, служат как бы **залогом смерти»** [1, с. 133]. Таким образом, по Ф. Бэкону, **опыт смерти** человек получает в **сексе** (*эротическое кодирование мортальности*) и во **сне** (*мортальность в слабой форме своего проявления*). И там, и там человек находится в предельной ситуации своего индивидуального бытия. Пребывание в этих ситуациях, позднее в экзистенциализме названных «пограничными», ведет, по Ф. Бэкону, к определенным изменениям в ментальной организации человека, в частности, усиливает его умственные способности. Именно в «пограничной ситуации» у людей появляются необычные свойства, например, они становятся провидцами будущего. «... Эта способность особенно хорошо проявляется ... **на пороге смерти»** – отмечает философ [1, с. 284]. Тут он, как видим, взаимоувязывает смерть и экстрасенсорное знание, то есть, контаминирует *мортальность* и *информационность*.

В разделе **«О смерти»** своих «Опытов, или наставлений нравственных и политических» Ф. Бэкон пишет: «Люди страшатся смерти, как малые дети потемок; и как у детей этот врожденный страх усиливается сказками, так же точно и страх смерти. ... Но боязнь ее как неизбежной дани природе есть слабость. Да и в благочестивые о ней размышления примешивается порой доля суеверности и суеверия. В иных монашеских сочинениях о смертных муках нам напоминают, какова боль, ощущаемая человеком, если терзать хотя бы кончик пальца его, и каковы, следовательно, должны быть муки смерти, когда

разрушается все тело. А между тем смерть зачастую менее мучительна, чем повреждение одного члена, ибо самые важные для жизни органы не есть самые чувствительные [4, с. 354].

Той философской позиции, которая делает упор на смерти, Ф. Бэкон противопоставляет собственный рецепт ее преодоления: «Заметьте, что нет в душе человека такой даже самой слабой страсти, **которая не побеждала бы страха смерти**; а значит, смерть не может быть столь уж страшным врагом, раз есть у человека целая рать, способная ее одолеть. **Месть торжествует над смертью; любовь ее презирает; честь призывает ее; горе ищет в ней прибежища; страх предвосхищает ее»** [4, с. 354].

Возражая против такого философского отношения к смерти, которое призывает всю жизнь посвящать подготовке к ней, он отмечает, что очень многие философские учения выглядят какими-то трусливыми и опасаются за людей сильнее, чем этого требует сама природа. Так, желая избавить человека от **страха смерти**, они только увеличивают его. Ведь если они фактически превращают всю жизнь в своего рода подготовку и школу смерти, то может ли не показаться бесконечно страшным тот враг, к борьбе с которым постоянно приходится готовиться? [1, с. 416].

Все это говорит о том, что такой выдающийся мыслитель Нового времени, как Ф. Бэкон, несмотря на радикальный поворот в предмете философии, не порвал с традиционной экзистенциально-гуманистической традицией предшествующей мировой философии, хотя эта преемственность иногда приобретает форму критики. Так, Ф. Бэкон критикует стоиков, считая, что они «уделяли смерти чрезмерно много внимания и пышными к ней приготовлениями делали ее еще более устрашающей». В противоположность им он рассматривает **смерть** как событие природное: **«Умереть столь же естественно, как и родиться**; а для младенца второе, быть может, не менее болезненно, чем первое. ... Поэтому, кто поглощен благими помыслами, тот поистине **избавлен от мук смерти**. Но всего слаше, поверьте, звучит гимн ... «Ныне отпускаешь...» (Лк., 2.29), когда человек достиг достойной цели и оправдал ожидания. У смерти есть еще то, что она открывает врата доброй славы и унимает завистников» [4, с. 355].

Вместе с тем в традиционную экзистенциально-гуманистическую проблематику Ф. Бэкон вводит уже и мотивы, связанные с изменениями доминант в философии его времени. Он указывает, что угрозе смерти люди противопоставляют одно из самых сильных своих устремлений – стремление к **бессмертию**, и именно **науки**, имеющие в этом смысле «выдающееся значение», **приносят** то благо, «к которому прежде всего стремится человек по своей природе, а именно **бессмертие и вечность»** [1, с. 143].

Рассуждая о том, что понимается под **бессмертием**, Ф. Бэкон дает ему оригинальное толкование. Стремление увековечить себя у человека проявляется в том, что «именно из-за этого рождают потомство, стараются прославить свое имя, сооружают здания, основывают различные учреждения, воздвигают памятники, стремятся к славе и в конце концов к этому сводятся все человеческие чаяния» [1, с. 143]. Фактически, Ф. Бэкон дает перечисление **видов** человеческого **бессмертия**. Один из них проявляется в продолжении человека в

детях, «хотя нередко случается и иначе, что те, кто обладает многочисленным потомством и как бы видит в нем свое бессмертие, больше остальных смертных озабочены будущим», в котором «придется жить их столь горячо любимым детям» [1, с. 146], в то время как «тот, кто не имеет детей, приносит жертву смерти» [1, с. 374].

Наряду с бессмертием в детях люди могут добиться бессмертия в памяти потомков: «Добрая слава – это единственная собственность умерших» – заключает Ф. Бэкон [1, с. 176]. Бессмертие (относительное) человеку может принести и дружба, вернее, друг, который после смерти как бы становится вторым телом своего умершего друга. Вот как этот интересный момент описывает Ф. Бэкон: «... изречение древних «друг – это второе я» недостаточно справедливо, ибо друг гораздо больше, чем второе я. Люди проживают жизнь и умирают с тревогой о некоторых вещах, которые особенно принимали близко к сердцу, – устройство жизни своего ребенка, окончание труда и тому подобное. Если у человека есть преданный друг, он может быть почти уверен в том, что об этом позаботятся и после его смерти; так что у человека тогда есть как бы две жизни для осуществления своих желаний. У человека одно только тело, и оно занимает только одно место в пространстве, но там, где есть дружба, все отправления жизни как бы удваиваются: они даются и самому человеку, и его заместителю, ибо он может осуществлять их через своего друга» [4, сс. 414-415]. Неудачи в попытках возродить смертное тело «заставляет людей искать путь к бессмертию уже собственными деяниями и славой своего имени» [2, с. 254].

Кратко говоря, бессмертие для людей возможно в виде продолжения себя в роде, путем трансцендирования в мир посредством своеобразной «инкарнации» в плодах своего труда (зданиях, памятниках, учреждениях), а также в идеальных формах – славе (широкой известности), или в своих духовных творениях, включая добытое отдельным человеком, но используемое всеми знание. Последнее становится возможным благодаря тому, что знание само обладает признаками нетленности, ибо даже те философы, которые отрицали бессмертие души, вынуждены были допустить, что знание является бессмертным и нетленным [1, с. 144].

Вывод. Экзистенциально-гуманистическая проблематика в трудах Ф. Бэкона представлена в двух видах – 1) в виде традиционных для всей философии сентенций относительно смертной природы человека и способах ее преодоления и 2) в контексте начавшей доминировать в тот период гносеологической и науковедческой проблематики. Исходя из приведенных материалов, следует констатировать, что «вечные» философские вопросы, в отличие от распространенных историко-философских изложений философии Нового времени вообще и философии Ф. Бэкона в частности, представлены в них полной мере, а экзистенциально-гуманистическая смысловая тематика продолжает оставаться предметом философствования, хотя во втором случае она претерпевает соответствующие эпохе изменения в виде смены контекстуальной тематизации.

Примечания

1. К аналогичным выводам приходят и некоторые зарубежные исследователи, отмечая, что в течение длительного периода времени, особенно с девятнадцатого века, философия Ф. Бэкона интерпретировалась лишь как сосредоточенная на «Новом Органоне» и на той роли, которую хорошо организованный метод познания может играть в обеспечении надежного знания о природе. На самом деле, если рассматривать творчество Бэкона в целом, в том числе некоторые недавние рукописные находки, мы можем с уверенностью утверждать, что вопросы, затронутые в Organum Novum представляют собой лишь часть программы Бэкона, и даже не самую важную из них, поскольку очевидно, что с самого начала своих исследований он, подчеркивая центральную роль медицины, говорил о необходимости создания новых подходов к изучению жизненно важных функций человека с тем, чтобы найти лекарство от многих болезней, которые преследуют человечество. В этом смысле «Историю жизни и смерти» можно считать главной программной работой Ф. Бэкона, поставившего задачу так расширить человеческие знания и их силу, чтобы они способствовали восстановлению утраченной способности проживать долгую и здоровую жизнь [5]. Таким образом, получение научных знаний является важным не само по себе, а лишь тогда, когда они способствуют продлению жизни людей и как можно дальше отодвигают смерть.

Список использованной литературы:

1. Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук. / Фрэнсис Бэкон // Соч. в 2-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1971. – 592 с. – сс. 87-546.
2. Бэкон Ф. О мудрости древних. / Фрэнсис Бэкон // Соч. в 2-х т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1972. – 584 с. – сс. 223-295.
3. Бэкон Ф. О началах и истоках. / Фрэнсис Бэкон // Соч. в 2-х т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1972. – 584 с. – сс. 297-346
4. Бэкон Ф. Опыты, или наставления нравственные и политические. / Фрэнсис Бэкон // Соч. в 2-х т. – Т. 2. – М.: Мысль, 1972. – 584 с. – сс. 348-481.
5. Gemelli V. The history of life and death: a 'spiritual' history from invisible matter to prolongation of life // Early Sci. Med. 2012;17(1-2):134-57. [Электронный документ. Режим доступа: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/22702169>. Последн. доступ: 02. 12. 2016 г.].
6. Francis Bacon's History of Life and Death. – London, 1623. [Электронный документ. Режим доступа: <http://www.sirbacon.org/historylifedeath.htm>. Последний доступ: 02. 12. 2016 г.].

Олександр Кирилюк ГУМАНІСТИЧНІ МОТИВИ В ФІЛОСОФІЇ НОВОГО ЧАСУ. ФРЕНСІС БЕКОН

«Вічні» філософські питання, попри зміну предмету філософії у Новий час, коли ним стала теорія пізнання, як показує аналіз творів Ф. Бэкона, залишились у сфері філософських шукань. Ці питання репрезентовані у нього як у традиційних формах розмислів про людину, її життя, смерть та безсмертя,

так і у змінній у відповідності до пануючих гносеологічних установок екзистенціальної контекстуальної тематизації.

Ключові слова: життя, смерть та безсмертя (філос.), Френсіс Бекон, екзистенціалізм, гуманізм, філософія Нового часу.

Olexander Kyrylyuk

HUMANISM AND WESTERN EUROPE PHILOSOPHY OF XVII-XVIII CENTURIES. FRANCIS BACON

The Modern European philosophy in the philosophy's history handbooks is presented as focused on the theory of knowledge exclusively. Indeed, epistemology at this time really becomes the subject of philosophy. But does it mean that the «eternal» philosophical questions about man, her life, death and immortality ceased to excite the philosophers? If so, these questions are not «eternal» ones. Analysis of the F. Bacon's works showed that existential questions remain at the center of attention of philosophers of the New European Age. Along with the traditional maxims of the meaning of human life, death and the ways for achieving of immortality F. Bacon examines these questions in the epistemological context also. According to F. Bacon, immortality for humans is possible, and it can be reached in the different forms, such as continuation of itself in children, or by transcending the world through a kind of «incarnation» in the results of their work (buildings, monuments, institutions), as well as in an ideal forms – by fame, or by some spiritual and mental activity, including knowledge production. Education and science are able to help people for achieving of immortality because knowledge itself is imperishable. So, a human immortality begins to be understood in connection with the infinity of our knowledge and the eternity of our scientific thinking.

Keywords: Life, Death and Immortality (philos.), Francis Bacon, Existentialism, Humanism, Modern European philosophy.

Reference

1. Bekon F. (1971) *O dostoinstve i priumnozhenii nauk [Of the proficience and advancement of learning, divine and human]*, Myisl, Moscow, pp. 87-546.
2. Bekon F. (1972) *O mudrosti drevnih [The Wisdom of the Ancients]*, Myisl, Moscow, pp. 223-295.
3. Bekon F. (1972) *O nachalah i istokah [On Principles and Origins According to the Fables of Cupid and Coelum]*, Myisl, Moscow, pp. 297-346
4. Bekon F. (1972) *Opyityi, ili nastavleniya nrvstvvennyie i politicheskie [Essays or Counsels, Civil and Moral]*, Myisl, Moscow, pp. 348-481.
5. Gemelli B. (2012) *The history of life and death: a 'spiritual' history from invisible matter to prolongation of life* // Early Sci. Med. 2012;17(1-2):134-57. available at: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/22702169>. (Accessed 20.09. 2016)
6. *Francis Bacon's History of Life and Death(1623)* available at: <http://www.sirbacon.org/historylifedeath.htm>. (Accessed 20.09. 2016)

УДК 130:2

ТРАНСФОРМАЦИЯ БАЗОВЫХ КОНЦЕПТОВ В ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КРИТИКЕ ЭПОХИ МОДЕРНА

Нина Ковалева, Виктор Левченко

Статья посвящена исследованию трансформации нормативной классической модели в философском дискурсе модерна. Исследование основано на анализе работ Т. В. Адорно и Х. Ортеги-и-Гассета. В статье сделана попытка выявления причин и следствий изменения культурных норм в эстетических современных теориях и художественных практиках.

Ключевые слова: культурная норма, Т. В. Адорно, Х. Ортега-и-Гассет, модерн, эстетическая критика.

В классической эстетике, начиная с Аристотеля, занятия искусством, как с позиции творца, так и реципиента (можно даже сказать «восприемника художеств») не ограничиваются исключительно гедонистической составляющей. Как писал в своей «Политике» Аристотель, применительно к занятию музыкой и восприятию ее – три причины способствуют этому. Кроме того, что и творцам и слушателям это нравится, они способствуют самопознанию человека и свидетельствуют о степени его свободы. «Музыкой следует пользоваться не ради одной цели, а ради нескольких: и ради воспитания, и ради очищения..., в-третьих ради времяпрепровождения» [4, с. 642]. В «Поэтике» Стагирит транспонирует данный подход на понимание всех областей искусства (см.: [5]).

В классической эстетике и даже в повседневной культуре утвердилось в качестве непререкаемой культурной нормы понимание искусства как дающего эстетическое наслаждение, воспитывающего и развлекающего. Акценты на приоритетность этих предназначений искусства, конечно, менялись в зависимости от культурно-исторических установок. Барокко и рококо, например, были ориентированы в большей степени на гедонизм и развлекательность, а классицизм, Просвещение и так называемая «натуральная школа» на воспитание, хотя это и не предполагало непризнания и забвения других функций искусства. В этой парадигме зрительское поведение тоже не определялось одной из этих нормативных интенций.

Если в XIX в. театры и концертные залы были, кроме прочего, местом «большого света» (концертные залы, собственно и располагались в аристократических особняках, а в королевскую ложу можно было попасть прямо из королевских апартаментов, как, например до сих пор, в неаполитанском театре «Сан Карло»), а в Древней Греции местом политического служения, то все же при этом аристотелевская культурная норма оставалась неизменной.

Выход за рамки этой матрицы произошел только в начале XX в., что и было презентовано авангардными художественными поисками. Декларируемые ими принципиальные антигедонизм, дегуманизация, отказ от поисков трансцендентных смыслов перевернули матричную модель интерпретации искусства. Ставшее уже классическим для гуманитарного дискурса описание такой модели было дано Хосе Ортега-и-Гассетом. Характеризуя искусство модерна, он выделяет в качестве принципиально значимого прагматический момент. Отказ от установки на тотальную популярность как необходимый

атрибут искусства Ортега-и-Гассет выделяет как сущностный момент в самопонимании «нового искусства». Такая позиция рождает «эстетскую» элитаристскую формулу «искусства для искусства», настойчиво предполагающую радикально новое понимание отношений «художник-зритель». Художник теперь отказывается от роли учителя, воспитателя, пророка, открывающего мир трансцендентного и несущего его истины в профанное пространство повседневности. Принять истины «нового искусства» может и достоин только тот «...кто обладает особым даром художественной восприимчивости. Это будет искусство для художников, а не для масс; это будет искусство касты, а не демоса. Вот почему новое искусство разделяет публику на два класса – тех, кто понимает, и тех, кто не понимает его, то есть на художников и тех, которые художниками не являются. Новое искусство – это чисто художественное искусство» [6, с. 226]. Антинормативная интенция модерна, очевидно направленная против традиционной культурной матрицы, все же, по нашему мнению, парадоксально не выходила за ее рамки. Отказ от гедонистической функции «романтического искусства» (как называл его Ортега-и-Гассет) – функции, наиболее значимой и наиболее зависящий от зрителя – был заменен в искусстве модерна своеобразной формой нового гедонизма. Эстетическое наслаждение было избавлено от зрительской опеки, облечено в строгие формы рациональности, исключая нарциссический психологизм и зрительскую аттракцию. Это была новая холодная форма эстетического гедонизма. Заявленный отказ от традиционных претензий искусства на исключительную роль и значение на самом деле представлял то же структурное отношение, только по-иному выраженное. Коммуникативная линия «художник – реципиент» оказалась еще более строго вертикально выстроенной, более того – «башня из слоеной кости» стала недостижимой для массового зрителя.

Авангард в этом стремлении к антинормативности, нужно отметить, был не равен сам себе, не самоожесточен. С одной стороны, он предьявлял миру как новую ценность формулу «искусство для искусства», а с другой стороны, никто больше, чем авангардные движения не манифестировал свою связь с социальной реальностью. Автономия, о которой заявляло и которой добивалось «новое искусство», неизбежно вступала в противоречие с концептуальными культурными трансформациями общества. По большому счету такая автономия оказалась иллюзией. Как писал Т. В. Адорно в своей «Эстетической теории», что после того как искусство «отринуло свою культовую функцию и подделки под нее» его автономия «жила за счет идеи гуманности. Идея же эта приходила в упадок по мере того, как общество становилось все менее гуманным. В искусстве, в силу его собственного закона развития, все больше угасали и бледнели принципы, которые оно черпало из идеала гуманности» [3, с. 5]. Идея автономии «l'art pour l'art» («искусства для искусства») была настолько же необратима, насколько в своих конструктивных основаниях парадоксально коррелировала с динамикой концептуальных трансформаций социума, например, с динамикой таких его базовых концептов как свобода и гуманизм. Перефразируя знаменитые слова Адорно, можно заметить, что концептуальные разворачивания идеи «l'art pour l'art» после Освенцима стали невозможными, как и «наивное»

неотрефлексированное использование в гуманитарном дискурсе, в том числе и в эстетике, фундаментальных концептов «свобода» и «гуманизм». После социальной катастрофы современная критика очень чувствительно реагировала на возможность любой формы дискурса адекватно выражать истину. Именно это привело Адорно к критике идеологии, понимаемой в русле марксистской традиции как ложное сознание. В работе «Жаргон подлинности» философ тематизирует и проблематизирует семантические основания современного философского дискурса.

Характеризуя смысл «Жаргона подлинности», Адорно писал: «...текст «Жаргона» содержит достаточно примеров – из поистине неисчерпаемого источника, – подтверждающих, что <...> великие демонстрируют ту самую манеру письма, которую они, чтобы подтвердить собственное превосходство, презирают у малых. Их философы показывают, чем питается жаргон и умолчание чего составляет один из эффектов его суггестивной силы. Если в амбициозных проектах немецкой философии второй половины двадцатых годов оформилось и артикулировалось то, к чему тогда влекло объективный дух, оставшийся тем, что он есть, и о чем жаргон продолжает говорить по сей день, – то лишь через критику этих проектов можно объективно определить ту неистину, что звучит в лживости вульгарного жаргона. Физиогномика последнего восходит к тому, что становится явным на примере Хайдеггера» [1, с. 234]. Анализируя всевозможные дискурсивные практики и мировоззренческие основания, представленные в философии и гуманитаристике, консервативной беллетристике и публицистике (особенно достается *Blubo* – аббревиатуре от «*Blut und Boden*» («кровь и почва»)), Адорно приходит к выводу о наличии в подобных текстах скрытой идеологемы охранительства по отношению к существующему положению дел. Иронически разрабатывая эту тему, работая на нюансах (а как иначе можно передать то состояние умонастроения, которое автор назвал «жаргоном подлинности»), Адорно талантливо показывает превращение языковых форм выражения в утратившие содержательный смысл вербальные оболочки. Адепты подлинности организуют свою коммуникацию через использования особенного субъязыка, представляемого ими как сверхъязык. Но происходящая в результате сакрализация языка относится скорее к культуре подлинности, чем религиозности. Жаргон имеет сугубо формальный, бессодержательный характер. Как пишет Адорно: жаргон «добывается, чтобы его цель чувствовалась и воспринималась в значительной мере независимо от содержания слов, благодаря одному только их произнесению». Допонятийная стихия языка задает определенную тональность, придающую вес и значимость словам, которые используются в жаргоне. При этом его адептами совершаются практики смысловой подмены возможных для разных сфер действительности значений. «Если слова, обозначающие эмпирическое, он [жаргон подлинности – *H. K., V. L.*] окутывает аурой, то всеобщие философские понятия и идеи, вроде идеи бытия, напротив, размалевывает так усердно, что их понятийная суть – опосредованность мыслящим субъектом – совершенно исчезает под слоем краски: тогда-то они и приобретают привлекательность наиконкретнейшего» [2]. Для словарного запаса жаргона характерно перемешивание вульгарного и

элитарного, когда самым обыкновенным словам приписывается несвойственная им аура. Благодаря жесту уникальности слова и превращаются в жаргонные. «Магия, которую теряет отдельное слово, словно бы возвращается ему специальным административным решением. Трансценденция отдельного слова – вторичный, фабричного производства, эрзац утраченной трансценденции» [2]. Такие игры шаблонизации языка, затеваемые жаргоном подлинности, свидетельствуют о сползании человеческого миропонимания в сторону усиления пустого автоматизма имеющихся стереотипов, закрепленного привычкой подчинения правилам. «Демонстрируя переполняющее его глубокое душевное волнение, жаргон, однако, столь же стандартизирован, как и мир, который он официально отвергает: отчасти это связано с его массовым успехом, отчасти же с тем, что он возвещает свою весть автоматически, одним только своим строением, тем самым закрывая ее для того опыта, который должен был бы его одушевлять» [2]. Тексты, выстраиваемые через активное использование слов жаргона подлинности, зачастую узнаваемо подражают дискурсу массмедиа, которые, в свою очередь, в словоупотреблении подражают письменным произведениям подлинности. В результате мы имеем то, что непосредственность «производится синтетически», опосредованное же «превращается в карикатуру на естественное». Очень показательной в данном аспекте является критическая позиция по отношению к главному антигерою данной работы – Мартину Хайдеггеру. Для него и подражателей его языку характерно приглушенное присутствие «теологических нот», со всей стилиевой претенциозностью и оборачиваемостью смыслов, свойственных подобному дискурсу. В частности, Адорно отмечает, что жаргон подлинности у Хайдеггера «нашел приют в языке, в котором тлеющее несчастье (Unheil) предстает как благо (Heil)». Несмотря на то, что нам известны призывы швабского мыслителя к своим ученикам «нехайдеггерничать», неумеренное использование самим Хайдеггером тире и других знаков препинания, отсылающих нашу языковую память к высокому стилю, кружение его мысли вокруг традиционалистских ориентаций на почву в его постоянных поисках просвета бытия и прогулок по проселкам вызывают ехидное, но в какой-то мере справедливое замечание Адорно о том, что «пока философ осуждает других поборников «блубо» за трезвон вокруг «блубо», угрожающий его монополии, его отрефлектированная нерелексивность вырождается в доверительную болтовню в виду сельскохозяйственного окружения, в котором желает быть своим». В результате мы сталкиваемся с возникновением философской банальности, где словоупотребление сопровождается приписыванием общему понятию своеобразной магической причастности к абсолютному. По большому счету, несмотря на демонстрируемый пафос уникальности, вербальные фишки жаргона подлинности функционально годятся для любой цели. При этом для извращающего опыт жаргона на самом деле не значима оппозиция мобильности и укорененности, беспочвенности и подлинности. В этих противоположностях распознаются «моменты одного и того же преступного целого, в котором торгаши и герои стоят друг друга. Либерализм, выпестовавший культуриндіустрию, формы рефлексии которой навлекли на себя негодование жаргона подлинности, хотя и он сам

является одной из них, был предтечей фашизма, который растоптал как своего прародителя, так и позднейших его сторонников. Впрочем, душегубство того, что нынче отзывается в жаргоне, было куда более масштабным, нежели обманный маневр мобильности, принцип которой исключает непосредственное насилие» [2].

В какой-то мере здесь продолжается развитие мыслей, сформулированных еще в «Диалектике просвещения» (см.: [7]), об оборачиваемости рационалистического идеала, где порядок бессодержательных абстракций *cogito*, так и неупорядоченность чувственности отзеркаливаются в своей неестественности. Это ведет к неизбежному обнаружению разумом собственных границ, противодействию его экспансии в мир. Через критику «культуриндіустрии» выявляется главная тема всей философии Адорно и пафос его работ – необходимость реагировать и противостоять победе тотального, универсального и утрате индивидуального. В своих многочисленных сочинениях по эстетике и философии искусства Адорно также выявлял и критиковал идеологическую оборачиваемость художественного творчества. Во многом именно этим объясняются его несправедливые на наш взгляд филиппики в адрес музыки И. Ф. Стравинского. По мнению Адорно, замкнутость и упорядоченность, характерные для художественной поэтики последнего, искажают действительность. Неоклассицизм Стравинского, отражает иллюзию примирения индивидуальности и общества и превращает искусство в ложную идеологию. В последней своей незаконченной работе, получившей при издании название «Эстетическая теория» Адорно пишет совершенно в духе своей критики жаргона подлинности: «Торжественный тон неизбежно делает произведения искусства смешными так же, как и жесты власти и величия. И хотя искусство немислимо без наличия в нем субъективной силы, делающей возможным создание художественных форм, оно все же не имеет ничего общего с силой в том содержании, которое выражают его произведения» [3, с. 61]. Адорно противопоставляет подлинности истину, сожалеет об отсутствии настоящего человеческого существования и эмансипации в современном мире.

Критика семантической (смысловой) наполненности философского дискурса модерна оказывается у Адорно тесно связанной с эстетическими проблемами того времени.

Дело в том, что в авангардном искусстве возникает напряженная дихотомия: с одной стороны, произведение и реципиент максимально разводятся по отношению друг к другу, семантически произведение выступает как самостоятельная единица принципиально не нуждающаяся в зрителе и воздействии на него, с другой стороны, эта дистанция категорично снимается, произведение существует только при максимальной зрительской вовлеченности в семантическое пространство произведения. В традиционной, идущей от идеи Аристотеля эстетике, высшей точкой воздействия искусства на зрителя как самоочевидное понимался катарсис. Из концепции «искусства для искусства» понятие катарсиса элиминировано по определению: ведь воздействие искусства на зрителя исключается. А вот во втором случае (зрительской вовлеченности), катарсис вроде бы предполагается, но его понимание достаточно далеко от

аристотелевской модели. Мы полагаем, что главной причиной этого является изменение субъектности и изменение в понимании социальных функций искусства.

«Эстетическая теория» и есть своеобразный комментарий к исходу традиционного мира искусства с его концептами, ценностями и системой отношений, в том числе отношений (художник – реципиент).

В эстетической теории Адорно, явившейся результатом пересечения интенций модерна, о которой шла речь выше, и нарождающегося постмодерна. Адорно отстаивает позиции антипсихологизма и интеллектуализма в понимании искусства. В связи с этим он подвергает критике являвшееся до модерна нормативным понятие художественного наслаждения. «В художественном опыте *tel quel* эмпирический субъект принимает лишь ограниченное и модифицированное участие; и чем выше художественный уровень произведения, тем скромнее это участие. Тот, кто наслаждается произведениями искусства как таковыми, так сказать конкретно, тот обыватель и невежда; его выдают такие слова, как “райская музыка” и т. п. ...И действительно, чем больше произведение искусства понимают, тем меньше им наслаждаются» [3, с. 22]. Эти идеи Адорно тождественны размышлениям, например, Поля Валери, о «тирании эмоциональности» и «коллективном зрителе» и значительно радикальнее рассуждений Ортеги-и-Гассета о холодной форме эстетического гедонизма. Если для Ортеги-и-Гассета хотя бы часть публики («творческое меньшинство») была способна понять (а значит и воспринять) «новое искусство» и испытать эстетическое наслаждение, то для Адорно наступает «смерть зрителя» как эмпирического субъекта. Следует отметить, что такая констелляция совпала по времени со знаменитой идеей Ролана Барта о «смерти автора», ознаменовавшей собой рубеж между структурализмом и постструктурализмом.

Отмеченные модернистские тенденции в осмыслении природы искусства не потеряли своей актуальности и в наступившую постмодернистскую эпоху. Вопросы о статусе искусства, его функциях, соотношении элементов интеллектуального и чувственного в эстетическом наслаждении, возможности катарсиса как субъективного действия приобретают новое, зачастую контroversийное смысловое наполнение в ситуации «смерти субъекта», доминирования в культурном пространстве идей неогедонизма и постмодернистской чувствительности.

Список использованной литературы

1. Адорно Т. В. Жаргон подлинности. К немецкой идеологии (Фрагмент) / пер. с нем. Е. Борисова // *Дόξα / Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології*. Вип. 9. Семантичні й герменевтичні виміри сміху. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2006.– С. 216–235.
2. Адорно Т. В. Жаргон подлинности. К немецкой идеологии / пер. с нем. Е. Борисова // *Дόξα / Докса. Збірник наукових праць з філософії та філології*. Вип. 15. Універсальні виміри культури.– Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2010.– С. 548–568.
3. Адорно Т. В. Эстетическая теория / Пер. с нем. А. В. Дранова.– М.: Республика, 2001.– 527 с.
4. Аристотель. Политика / Пер. с древнегр. С. А. Жебелева // Аристотель. Сочинения в 4-х тт.– Т.4.– М.: Мысль, 1983.– С. 375–644.

5. Аристотель. Поэтика / Пер. с древнегр. М. Л. Гаспарова // Аристотель. Сочинения в 4-х тт.– Т.4.– М.: Мысль, 1983.– С. 645–680..
6. Ортега-и-Гассет Х. Дегуманизация искусства / Пер. с исп. С. Л. Воробьева // Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры.– М.: Искусство, 1991.– С. 218–259.
7. Хоркхаймер М., Адорно Т. В. Диалектика Просвещения. Философские фрагменты / Пер. с нем. М. Кузнецова.– М.; СПб.: Медиум; Ювента, 1997.– 311 с.

Ніна Ковальова, Віктор Левченко

ТРАНСФОРМАЦІЯ БАЗОВИХ КОНЦЕПТІВ В ЕСТЕТИЧНІЙ КРИТИЦІ ЕПОХІ МОДЕРНУ

Статтю присвячено дослідженню трансформації нормативної класичної моделі у філософському дискурсі модерну. Дослідження ґрунтується на аналізі робіт Т. В. Адорно та Х. Ортеги-и-Гассета. В статті здійснена спроба виокремлення причин та наслідків зміни культурних норм в естетичних модерних теоріях та художніх практиках.

Ключові слова: культурна норма, Т. В. Адорно, Х. Ортега-и-Гассет, модерн, естетична критика.

Nina Kovalyova, Viktor Levchenko

TRANSFORMATION OF BASIC CONCEPTS IN ESTHETIC CRITIQUE OF MODERN EPOCH

The article investigates the transformation of normative classical model in modern philosophical discourse. Researches are based on the analyses of T. W. Adorno and H. Ortega-i-Gasset theory. pragmatic features of contemporary art practices, the causes and consequences of changes of cultural norms in a relationship «artist – recipient». The transformation of the normative models of culture and art is researched. The paper attempts to identify and analyze features of contemporary art practices and the causes and consequences of changes of cultural norms.

Keywords: cultural norm, T. W. Adorno, H. Ortega-i-Gasset, modern, esthetic critique..

References

1. Adorno T. V. (2006) Zhargon podlinnosti. K nemetskoy ideologii (Fragment) [Jargon of Authenticity. For the German ideology (Fragment)]. Per. s nem. E. Borisova. *Дόξα / Doksa. Zbirnik naukovih prac' z filozofii ta filologii. Vip. 9. Semantichni y germenevitchni vimiri smihu. Odesa, ONU im. I. I. Mechnikova*, pp. 216–235.
2. Adorno T. V. (2010) Zhargon podlinnosti. K nemetskoy ideologii [Jargon of Authenticity. For the German ideology]. Per. s nem. E. Borisova. *Дόξα / Doksa. Zbirnik naukovih prac' z filozofii ta filologii. Vip. 15. Universal'ni vimiri kul'turi. Odesa, ONU im. I. I. Mechnikova*, pp. 548–568.
3. Adorno T. V. (2001) Jesteticheskaja teorija [The esthetic theory]. Per. s nem. A. V. Dranova, *Moscow, Respublika*, 527 p.
4. Aristotel'. (1983) Politika [Politics]. Per. s drevnegr. S. A. Zhebeleva. *Aristotel'. Sochinenija v 4-h tt. T. 4. Moscow, Mysl'*, pp. 375–644.
5. Aristotel'. (1983) Pojetika [Poetics]. Per. s drevnegr. M. L. Gasparova. *Aristotel'. Sochinenija v 4-h tt. T. 4. Moscow, Mysl'*, pp. 645–680.

6. Ortega-i-Gasset H. (1991) Degumanizacija iskusstva [Degumanization of Art]. Per. s isp. S. L. Vorob'eva, *Ortega-i-Gasset H. Jestetika. Filosofija kul'tury. Moscow, Iskusstvo*, pp. 218–259.

7. Horkhaymer M., Adorno T. V. (1997) Dialektika Prosvescheniya. Filosofskie fragmenty [Dialectics of Enlightenment. Philosophical fragments]. Per. s nem. M. Kuznetsova. *Moscow; SPb., Medium; Yuventa*, 311 p.

УДК 141.32+791.43

ГОВАРД-УТКА КАК ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНЫЙ ГЕРОЙ (В СВЕТЕ ФИЛОСОФИИ АБСУРДА АЛЬБЕРА КАМЮ)

Константин Райхерт

Персонаж американских комиксов и их киноэкранизаций – Говард-утка концептуализируется как экзистенциальный герой в свете философии абсурда Альбера Камю. Причиной концептуализации выступает тот факт, что произведение А. Камю «Посторонний» выступила в роли источника вдохновения для Стива Гербера, создателя персонажа Говарда-утки. Говард-утка осмысливается как экзистенциальный герой «с чувством юмора».

Ключевые слова: абсурд, кинематограф, комикс, сатира, экзистенциализм.

По завершению финальных титров в кинофильме «Стражи галактики» (*Guardians of the Galaxy*, 2014, режиссёр Джеймс Ганн) была показана сцена, в которой один из персонажей – «Коллекционер» в исполнении Бенисио дель Торо пьёт martini совместно с какой-то говорящей уткой. Для нефанатов комиксов эта утка оказалась сюрпризом: они не могли понять, что это за персонаж и какое отношение он имеет к вселенной комиксов *Marvel*. Фанаты же сразу смогли распознать в этой утке персонажа марвеловских комиксов – Говарда-утку (*Howard the Duck*).

Персонаж Говард-утка был создан сценаристом Стивом Гербером (1947 – 2008) и художником Вэлом Мэйериком (1950 –) в 1973 году. В 1986 году студия Джорджа Лукаса *Lucasfilm Limited* выпустила фильм «Говард-утка»¹. В качестве режиссёра выступил Уиллард Хайк (1945 –). В фильме главные роли сыграли Лиа Томпсон, Джефффри Джонс и Тим Роббинс. Самого Говарда озвучил Чип Зин. Фильм, при бюджете 37 млн. \$, собрал в мировом кинопрокате почти 38 млн. \$, то есть в действительности провалился в прокате, однако со временем фильм приобрёл культовый статус благодаря видеоносителям, таким как *VHS* и *DVD*.

Для философов персонаж Говард-утка может представлять интерес в контексте философии экзистенциализма, в основном Альбера Камю (1913 – 1960), корректнее сказать: его философии абсурда (= абсурдизма). Такой контекст возникает благодаря следующему моменту: в интервью Даррену Шрёдеру на его вопрос: «Какая история (комикс / книга / фильм или телепрограмма) оказала на вас наибольшее влияние в жизни?» [8] один из создателей персонажа – Стив Гербер поведал: «Отдельная история? Я полагаю, что это был *L'Étranger* Альбера Камю, с которым я познакомился на первом или втором году обучения в колледже. Это может прозвучать чересчур самовлюбленно, но эта книга объяснила мне меня самого лучше, чем это сделали другие книги. Она была моим введением в экзистенциализм и, в определённом смысле, она напрямую ответственна за создание Говарда-утки» [8]. И далее С. Гербер пояснил: «Это связано напрямую с тем смыслом отчуждения, которое я упоминал. Говард – это Мерсо с чувством юмора, экзистенциалист, который кричит и крикает для страховки от погружения в полное отчаяние. Самая первая фраза, вылетевшая из клюва Говарда, впервые появившегося в 19-м номере журнала *Fear*, связана с абсурдностью экзистенции (Фраза была: “Ой, заткнитесь,

Бад! Вы даже не знаете смысла этого слова! Обнаружить себя в мире разговаривающих безволосых бесхвостых обезьян – вот это абсурд!») В момент его создания я ни о чём таком сознательно не думал, однако, это всё там» [8]. Таким образом, С. Гербер создал основание для рассмотрения Говарда-утки в качестве экзистенциального героя, чем не преминули воспользоваться некоторые поклонники персонажа (например: [3; 7]). Однако никаких академических исследований на эту тему не было проделано (по крайней мере, насколько мне известно). Единственный известный мне случай упоминания персонажа Говарда-утки в академической литературе – это пример силлогизма с Говардом-уткой в книге *Logic and Philosophy: a Modern Introduction* ('Логика и философия: современное введение') Алана Хосмэна, Ховарда Кэхэйна и Пола Тидмэна [5, p. 6].

На основании изложенного выше я устанавливаю в качестве **цели** предлагаемого исследования **рассмотрение Говарда-утки как экзистенциального героя (в свете философии абсурда Альбера Камю).**

L'Étranger [2], роман А. Камю, название которого можно на русский язык перевести как «Посторонний» или как «Чужак» или как «Незнакомец», – это повествование, которое ведётся от первого лица некоего Мерсо, алжирского француза. Мерсо посещает похороны матери. Спустя несколько дней он совершает убийство какого-то араба во французском Алжире. Мерсо осуждают и приговаривают к смерти.

Название романа А. Камю выбрано неслучайно: слово *l'étranger* призвано продемонстрировать чуждость Мерсо – чуждость ко лжи, которая должна делать его таким, как и все в обществе; чуждость к жизни, которая для него всего лишь набор нелепых ритуалов,; чуждость к самому себе, особенно в свете того, что Мерсо сам не знает чего он хочет, – вся его жизнь наполнена автоматизмом действий. В конечном счёте, вся история Мерсо призвана подвести к ключевому понятию философии А. Камю – «абсурду», которое наиболее развёрнуто было раскрыто в «Мифе о Сизифе» А. Камю.

В «Мифе о Сизифе» А. Камю исследует переживание абсурда, который выявляет себя в непроходимой пропасти между «Я» и миром. По мнению А. Камю, человека может внезапно охватить осознание абсурда в моменты, когда разрушается обыденность и человек оказывается перед незнакомым и враждебным миром: «Ещё ступенью ниже нас ждёт ощущение нашей чужеродности в мире – мы откроем, до чего он “плотен”, заметим, насколько камень нам чужд, как он неподатлив, с какой силой природа, самый пейзаж может нас отрицать. В недрах красоты залегает нечто бесчеловечное, и всё вокруг – эти холмы, это ласковое небо, очертания деревьев – внезапно утрачивает иллюзорный смысл, который мы им приписывали, и вот они уже дальше от нас, чем потерянный рай. Первобытная враждебность мира доносится до нас сквозь тысячелетия. В какой-то миг мы перестаём понимать этот мир по той простой причине, что на протяжении веков нам были понятны в нём лишь образы и рисунки, которые мы сами же предварительно в него и вложили, однако с некоторых пор нам не хватает больше духу прибегать к этой противоестественной уловке. Мир ускользает от нас, потому что снова

становится самим собой. Декорации, замаскированные нашей привычкой, предстают такими, каковы они на самом деле. Они отдаляются от нас. И точно так же бывают дни, когда, увидев близко знакомое тебе лицо женщины, которую ты любил много месяцев или лет, ты вдруг находишь её как бы совсем чужой, и тебе, быть может, даже желанно это открытие, заставляющее внезапно ощутить себя таким одиноким. Впрочем, час для этого пока что не пробил. Ясно одно: в этой плотности и этой чуждости мира обнаруживает себя абсурд» [1, с. 16-17]. *L'Étranger* предстаёт как иллюстрация философии абсурда, предложенной в «Мифе о Сизифе». В *L'Étranger* мир главного героя выражает взгляд А. Камю на абсурд. Герой Мерсо постоянно утверждает, что вещи не имеют значения, не только лично для него, но и для мира в целом. Короче говоря, пока люди вокруг него чувствуют, что мир обладает некоторой внутренней логикой, направляющей его, Мерсо её не видит. Поэтому для него, например, работа в Париже или женитьба на самом деле не имеет никакого значения. Между взглядами Мерсо и окружающих происходит столкновение, когда Мерсо арестовывают и отдают под суд. Так как Мерсо не выказывает никакого раскаяния по поводу убийства араба и не даёт нормального объяснения, почему он это сделал, прокурор и другие требуют от Мерсо рациональное объяснение. Однако для Мерсо их мышление ошибочно, оно приводит их к тому, что они верят, что Мерсо безнравственен и заслуживает самого сурового наказания – смертной казни. По иронии, когда Мерсо убивает араба и рассматривается, как презренный изгой, общество убивает Мерсо и чувствует, что это была правильная реакция на преступление Мерсо.

Теперь следует понять, как С. Гербер проецирует образ Мерсо на Говарда-утку.

Говард-утка впервые появился в декабрьском номере *Adventures into Fear* (выпуск 19) [4]. Маг Дакихм (*Dakimh*) выдернул Говарда из его родной реальности, чтобы тот помог в сражении с Овермастером (*Overmaster*), объединившись с Лешим (*Man-Thing*), варваром Корреком (*Korrek*) и ученицей Дакихма – Дженнифер Кэйл (*Jennifer Kale*). Во время перемещения между реальностями Говард-утка проваливается в пустоту. По просьбе читателей Говарда возвращают в пятом и шестом номерах комикса *Giant-Size Man-Thing* [4] в 1975 году. По сюжету оказывается, что Говард-утка провалился не в пустоту, а на Землю, точнее в город Кливленд, штат Огайо, в котором ему пришлось сразиться с человеком-лягушкой Горко (*Gorko the Man-Frog*) и коровой-вампиром. Именно эти истории конституировали основные элементы всех комиксов о Говарде-утке: пародии на комиксы и научную фантастику; основной мотив Говарда-утки (собственное выживание во что бы то ни стало) и очень странных злодеев. Сам же С. Гербер рассматривал истории о Говарде-утке как социальную сатиру² и экзистенциалистскую шутку – шутку о том, что нет никакой шутки на самом деле: «о том, что самые серьёзные моменты и самые невероятно тупые моменты в жизни часто различаются только благодаря сиюминутной точке зрения (*momentary point of view*)» [9, p. 5].

Ранее уже упоминалось, что в 1986 году вышел кинофильм по мотивам комиксов. Если считается, что в комиксах о Говарде-утке представлены социальная сатира и экзистенциализм, то в отношении киноэкранизации 1986

года обычно высказывается противоположное мнение: так, один из сценаристов кинофильма – Глория Кац (1942 –) сказала о фильме «Говард-утка» следующее: «Это фильм об утке из открытого космоса. Он не должен быть экзистенциальным опытом (*existential experience*)» (цит. по: [6]). Тем не менее, экзистенциализм и социальная сатира, по моему мнению, перекочевали из комикса в фильм. Это видно по трейлеру к фильму и по содержанию фильма. В трейлере к кинофильму «Говард-утка», озвученном Доном Лафонтейном (*Don LaFontaine*, 1940 – 2008) в пародийном ключе, задаётся определённый взгляд на персонажа Говарда: закадровый голос Д. Лафонтейна сообщает о том, что Говард – это двадцатисемилетний неженатый увлекающийся виндсёрфингом и айкидо служащий, который неожиданно в разгар своего кризиса среднего возраста оказывается на другой планете в каком-то Кливленде, чтобы совершить путешествие в поисках своей истинной сущности / идентичности – утки.

По сюжету фильма Говард является типичным обитателем планеты уток (в оригинале *Duckworld* ‘Мир уток’). В фильме в течение нескольких минут демонстрируется то, что мир уток ничем принципиально не отличается от мира людей: типичный город, типичный дом в многоэтажке, типичная мебель, типичная бытовая техника. Говард даже читает что-то вроде *Playboy – Playduck*. У него в квартире висит постер фильма, который является утиным аналогом фильма об Индиане Джонсе. В фильме есть даже сцена с обнажённой уткой женского пола, моющейся в ванной. В общем, из привычной среды обитания его вырывает луч телепортации и переносит на планету Земля. Таким образом, Говард в буквальном смысле оказывается чужаком среди людей.

Говард пытается адаптироваться к жизни среди людей с помощью Беверли Суицлер (*Beverly Switzler*), начинающей певицы, которую он спас от хулиганов. Однако из-за внешности его не принимают всерьёз и вообще не испытывает на себе все прелести дискриминации чужаков: ему дают низкооплачиваемую работу в сауне, которая на поверку оказывается борделем; его пытаются убить дальнобойщики в придорожной закуской, думая, что Говард – не настоящая утка, а лилипут в костюме утки, и так далее. В итоге Говард пускается в поиски способов вернуться домой, на родную планету. За помощью он обращается к другу Беверли – учёному Филу Блумбарту (*Phil Blumburt*). По большому счёту Фила не интересует, как вернуть Говарда на родную планету; он действует в рамках логики типичного естествоиспытателя – хочет изучить Говарда. Вот эта логика типичного естествоиспытателя вскрывает всю сущность человека: для него даже разумная утка (*Anas sapiens*) остаётся, прежде всего, уткой, а не разумным существом. В целом это должно рассматриваться, как ирония по поводу дискриминации и сатира на дискриминацию: если ты не похож на нас, ты не наш, поэтому тебе можно оказывать в правах, в том числе и в праве на жизнь. Для чужака такое положение делает его существование бессмысленным. Здесь возможны различные варианты решения: либо попытаться избежать этого положения (в случае с Говардом буквально сбежать домой, на родную планету), либо принять бессмысленность существования в этом мире.

Нужно сказать, что попытку вернуться на родную планету Говард всё-

таки предпринимает: Фил знакомит Говарда с доктором Уолтером Дженнингом (*Walter Jennings*), который ответственен за эксперимент с лучом телепортации, перенёсшим Говарда на Землю. Однако попытка с помощью луча телепортации забросить Говарда в мир уток приводит к тому, что на Землю прибывает инопланетный захватчик, называющий себя «Властелином Вселенной» (*Dark Overlord of the Universe*), и вселяется в доктора Дженнинга. Теперь Говард вынужден спасать Беверли и Фила, да и самого доктора Дженнинга, от других инопланетных захватчиков, которые хотят прибыть вслед за Властелином Вселенной. В конце концов, Говард вынужден уничтожить установку, испускающую луч телепортации, чтобы инопланетяне не проникли на Землю и не захватили планету. К сожалению Говарда, с уничтожением установки исчезают все шансы Говарда вернуться на родную планету.

С помощью сцены уничтожения излучателя авторы фильма показывают принятие Говардом бессмысленности его существования на планете Земля. Именно это и **позволяет рассматривать Говарда-утку как экзистенциального героя (в свете философии абсурда А. Камю)**, правда, с оговоркой по С. Герберу о том, что Говард-утка – это экзистенциальный герой «с чувством юмора».

Примечания:

¹ Говард-утка. *Howard the Duck*. Кинокомпания: *Lucasfilm Limited*, США. Продолжительность: 111 минут. Режиссёр: Уиллард Хайк. Продюсер: Глория Кац. Сценаристы: Глория Кац, Уиллард Хайк. В главных ролях: Лиа Томпсон, Джеффри Джонс, Тим Роббинс, Дэвид Пэймер, Пол Гилфойл, Чип Зин, Ричард Кили, Брайан Стил. Композитор: Джон Барри.

² Помимо того, что истории Стива Гербера о Говарде-утке являются пародиями и сатирой, их также следует рассматривать как некоторую деконструкцию комиксов о супергероях. Так, например, в 16-м выпуске комикса под названием «Дзен и искусство написания комиксов» (*Zen and the Art of Comic Books Writing*, 1977) [4] Говард вступает в диалог со своим создателем – Стивом Гербером (то есть фактически «проламывает четвёртую стену»), осмысливает себя как персонажа комикса и осмысливает конвенциональные особенности комиксов о супергероях (например, ставится вопрос о необходимости сцены действия в выпуске). Следует также добавить, что создатели кинофильма 1986 года позиционировали Говарда-утку как новый тип супергероя, единственной суперспособностью которого является то, что он – утка. Таким образом, намеренно или нет, создатели кинофильма подчеркнули невозможность чёткого определения того, какого персонажа следует считать супергероем, а какого нет, в историях о супергероях.

Список использованной литературы:

1. Камю А. Миф о Сизифе / Альбер Камю; пер. с франц. В. Великовского // Камю А. Сочинения в пяти томах: пер. с франц. / Альбер Камю. – Т. 2. Миф о Сизифе. Недоразумение. Письма к немецкому другу. Чума. Осадное положение. – Харьков: Фолио, 1997. – С. 5-110.
2. Камю А. L'Étranger / Незнакомец / Альбер Камю; пер. с франц. Г. В. Адамовича. – Paris: Éditions Victor, 1966. – 86 с.
3. Alliterator. “Dedication Has No Reward”: Existentialism in Pop Culture (Part Two) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://observationdeck.kinja.com/dedication-has-no-reward>

- existentialism-in-pop-cultu-1664759473 (дата обращения: 20.11.2016).
4. Gerber S. *Essential Howard the Duck* / Steve Gerber. – New York: Marvel Comics, 2002. – 592 p.
 5. Hausman A., Kahane H., Tidman P. *Logic and Philosophy: a Modern Introduction* / Alan Hausman, Howard Kahane, Paul Tidman. – 11th ed. – Boston: Wadsworth, 2010. – 434 p.
 6. McCoy P. B. *F.O.O.M. (Flashbacks of Ol' Marvel) #13: "If It Ain't Funk He Don't Feel It: Howard the Duck (1986)"* / Paul Brian McCoy [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://web.archive.org/web/20100729163458/http://www.comicsbulletin.com/foom/126874125950897.htm> (дата обращения: 20.11.2016).
 7. PARDO258. *How Howard the Duck uses Existentialism* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://aminoapps.com/page/comics/2206561/how-howard-the-duck-uses-existentialism> (дата обращения: 20.11.2016).
 8. Schroeder D. *Steve Gerber: An Absurd Journey. Part I* [Электронный ресурс] / Darren Schroeder. – Режим доступа: <http://comicsbulletin.com/steve-gerber-absurd-journey-part-i/> (дата обращения: 20.11.2014).
 9. Where are the Jokes? Howard the Duck meets his Creator / Steve Gerber // *Mediascene. Supergraphics*. – June 1977. – #25. – Pp. 4-7.

Костянтин Райхерт

ГОВАРД-КАЧКА ЯК ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ГЕРОЙ (У СВІТЛІ ФІЛОСОФІЇ АБСУРДУ АЛЬБЕРА КАМЮ).

Персонаж американських коміксів і їхніх кіноекранізацій – Говард-качка концептуалізується як екзистенціальний герой у світлі філософії абсурду Альбера Камю. Причиною концептуалізації є той факт, що твір А. Камю «Сторонній» був джерелом натхнення для Стіва Гербера, творця персонажа Говарда-качки. Говард-качка осмислюється як екзистенціальний герой «з почуттям гумору».

Ключові слова: абсурд, кінематограф, комікс, сатира, екзистенціалізм.

Konstantin Rayhert

HOWARD THE DUCK AS AN EXISTENTIAL HERO (IN THE LIGHT OF ALBERT CAMUS' PHILOSOPHY OF ABSURD)

The paper examines the American character of comic books and its screen adaptation – Howard the Duck as an existential hero in the light of Albert Camus' philosophy of absurd. The choice of such examination is imposed by Steve Gerber, creator of Howard the Duck. The point is that Steve Gerber was inspired by the Albert Camus' novel – L'Étranger: Steve Gerber tried to create the comic character in the image and likeness of the Albert Camus' character of L'Étranger – Meursault: his Howard the Duck is Meursault with sense of humour, an absurdicolous existentialist. Albert Camus introduced an absurd human who dealt with his / her sudden awareness of absurdity of life and world in the moments when the human's daily routine was ruined and a human faced a strange and hostile world. Howard the Duck who was taken bring from the Duckworld into the human beings world (on the Earth) is such absurd one, only he is not a human but a duck, an absurd duck. Howard the Duck accepted his absurd meaningless life and existence in the human beings world (on the Earth) as a stranger (an alien) and an absurd duck.

Key words: absurd, cinema, comic book, existentialism, satire.

References

1. Camus A. (1997). *The Myth of Sisyphus*. Camus A. (1997). *Writings*. Vol. 2. Kharkiv: Folio, pp. 5-110 (in Russ.).

2. Camus A. (1966). *L'Étranger*. Paris: Éditions Victor (in Russ.), 86 p.
3. Alliterator (2014). *"Dedication Has No Reward": Existentialism in Pop Culture (Part Two)*. URL: <http://observationdeck.kinja.com/dedication-has-no-reward-existentialism-in-pop-cultu-1664759473> (accessed 20.11.2016).
4. Gerber S. (2002). *Essential Howard the Duck*. New York: Marvel Comics, 592 p.
5. Hausman A. (2010). *Logic and Philosophy: a Modern Introduction*. Boston: Wadsworth.
6. McCoy P. B. (2010). *F.O.O.M. (Flashbacks of Ol' Marvel) #13: "If It Ain't Funk He Don't Feel It: Howard the Duck (1986)"*. URL: <https://web.archive.org/web/20100729163458/http://www.comicsbulletin.com/foom/126874125950897.htm> (accessed 20.11.2016).
7. PARDO258. (2016). *How Howard the Duck uses Existentialism*. URL: <http://aminoapps.com/page/comics/2206561/how-howard-the-duck-uses-existentialism> (accessed 20.11.2016).
8. Schroeder D. (2001). *Steve Gerber: An Absurd Journey. Part I*. URL: <http://comicsbulletin.com/steve-gerber-absurd-journey-part-i/> (accessed 20.11.2014).
9. Gerber S. (1977). Where are the Jokes? Howard the Duck meets his Creator. *Mediascene. Supergraphics*, June 1977, #25, pp. 4-7.

УДК 165.1

КОМПЛЕМЕНТАРНІСТЬ І КОНТРАВЕРСИВНІСТЬ ПОЯСНЕННЯ Й РОЗУМІННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЇ ЗМІННИКОВОЇ ТЕОРІЇ СИСТЕМ¹

Михайло Тарахтей

«Експланологія» – розділ філософії науки, який спеціально вивчає пояснення як гносеологічний феномен і феномен розуміння, як таку процедуру, яка є зворотно-протилежною (контраверсивною) і в той же час такою, що її доповнює (комплементарною) до процедури пояснення, а це означає, що плідне дослідження однієї пізнавальної процедури не можливе без дослідження іншої. В той же час, методологічний інструментарій Загальної Змінникової теорії систем, який орієнтований на вивчення архітектури досліджуваних об'єктів, дає змогу чіткої структурної фіксації і демаркації феноменів комплементарності і контраверсивності процедур пояснення і розуміння.

Ключові слова: пояснення, розуміння, педагогічне пояснення, наукове пояснення, структура, система, концепт, атрибут, компліментарність, функція.

Вступ

Стрімкий розвиток наук за останні десятиліття, глобалізаційні процеси в економічному, політичному і культурному житті людства, конвергентні духовні процеси як от в середині самої релігії, коли зближуються цивілізаційні вектори світових і національних релігій, так і зближення між самою релігійною картиною світу і науковою; і водночас проблеми і хвороби глобального масштабу, як от: екологічна загроза існуванню нашої Планети, енергетична криза і пошук альтернативних, екологічно чистих джерел енергії, проблеми світової демографії. Нарешті проблема №1 – світовий тероризм, джерелом якого можуть бути, як засвідчує практика, не лише маленькі країни, а й потужні держави-імперії, які кидають виклик вже не окремим країнам, а усій світовій спільноті, із достеменною загрозою розв'язання світової війни планетарного масштабу, і реальною перспективою застосування зброї масового ураження.

Всі ці набутки й проблеми цивілізації вимагають свого якнайкращого негайного вирішення, що можливим є лише за умов їх адекватного осмислення і пояснення, на основі чого, власне кажучи й з'являється принципова конструктивна можливість подальшого прийняття відповідних рішень. У такій ситуації передові представники людства: філософи, науковці, мислителі тощо все частіше звертають свій погляд на самі пізнавальні процеси людини, і в першу чергу їх цікавлять безпосередньо такі пізнавальні процедури як от «пояснення» і «розуміння»: яка їх природа, можливості і що робити аби вони були більш ефективними під час розв'язання конкретних проблем різного характеру й масштабу і вирішені тих світоглядно-практичних завдань, до яких їх покликані?

¹ Стаття виконана в редакції автентичного українського правопису, з метою сприяння відродження достеменного українського слова і автентичної духовності. Докладно дивись: Фаріон І.Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія] / Ірина Фаріон. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто: НВ, 2013. – 332 с.; дивись також: Вікіпедія: «Харківський правопис».

Експланологія – теорія пояснення

Як кажуть «фахівці від Меркурія»: «буде попит, буде й пропозиція». У першій третині – середині двадцятого сторіччя, після праць таких філософів, як от барон фон-Врігт, Вільям Дільтей, Карл Поппер, Отпенгейм і Карл Гемпель з'являється «експланологія» – розділ філософії науки, який спеціально вивчає пояснення (англ. *explanation* – пояснення) як гносеологічний феномен і феномен розуміння, як таку процедуру, яка є зворотно-протилежною і в той же час парною або комплементарною до процедури пояснення; простіше кажучи, це означає, що пояснення і розуміння корелюють між собою в діалектичній зв'язку, а це означає, що плідне дослідження однієї пізнавальної процедури не можливе без дослідження іншої.

Починаючи з середини двадцятого сторіччя й по сьогодні незгасаючий інтерес до пояснення (і розуміння) спричинив появу чисельної, в тому числі й оглядового характеру, літератури подекуди навіть здається, що наразі всі можливі взаємини і стосунки між цими процедурами розглянуто (зазначмо навмання декілька праць з даної тематики: [1,2,3,4,16, 17, 18, 19, 20]). В наукових студіях описано безліч видів і зразків пояснення [15, С. 261 – 262] проте, незважаючи на цю обставину інтерес до *пояснення* і *розуміння* не згасає, з'являються нові експланологічні концепції і моделі пояснення. Але при всьому тому, як зазначає Арнольд Цофнас, дослідниками ігноруються дві обставини, поперше: «...якщо “розуміння”, ... має досить багато різних відтінків сенсу, натомість “пояснення”, завше практично, визначає лише деякий дослідницький (чи то, скажімо, педагогічний) процес, процедуру. Будь-яка спроба сказати щось про *результат* цього процесу викриває вже певне *розуміння* пояснювального об'єкту» [15, С. 262]; і по-друге: «на яку б форму пояснення не звернув увагу методолог, щоразу відбувається одна й та ж операція підведення незрозумілого (а зрозуміле немає чого й пояснювати) попід щось зрозуміле» [там само, С.262]. Данні зауваження є структурними за своєю природою, вони абстрагуються від змісту пояснення, безпосередньо самий об'єкт пояснення їх не цікавить.

В статті «Питання як функція знання» автор, звертаючи увагу на принципний кореляційний зв'язок між питанням і знанням (в силу того, що кожному конкретному питанню вже неодмінно передусє якість знання) розділяє питання на два види: питання в науці і питання в педагогіці [6], а це дає достатні підстави розділити і пояснення на два види: *пояснення в науці* і *пояснення в педагогіці*, позаяк пояснення це, так би мовити, відповідна реакція на питання. Інакше кажучи кожному поясненню обов'язково передусє якість питання, що й дає змогу класифікувати саме пояснення за видом питання на яке воно намагається дати відповідь. Оскільки ж маємо всього лише два види питань: питання в науці та питання в педагогіці, то відповідно маємо й два види пояснень: *пояснення наукове* і *пояснення педагогічне*. Крім того цей же автор, в іншій своїй статті наголошує на необхідності розмежування самої *процедури* пояснення (себто процесу пояснення – як такого) від *результату* цієї процедури. Інакше кажучи в експланології з'являється як динаміка, так і статика себто *пояснювання* і *пояснення*, як такі [5].

Як засвідчує практика, найбільш доцільними є дослідження гносеологічних

сутностей з точки зору їх будови (формальної організації, архітектури), а не змісту – конкретно-емпіричного наповнення. Чому так? – Змістовні концепції *пояснення* і *розуміння* постійно оновлюються і міняються разом із новими здобутками неформальних наук про людину (психології в першу чергу, соціології, антропології, лінгвістики, кібернетики тощо), це спричинює свавільну кумуляцію найрізноманітнішого, подекуди ріжновекторного за своїми вихідними ідеями змістовного матеріалу в експланології, який практично неможливо призвести до єдиного знаменника. Відтак, актуалізуються саме формальні експланологічні дослідження, в надрах яких можна виокремити структурні дослідження зокрема і за допомогою так званої Загальної Змінникової теорії систем (*General Parametric Theory of System*). В цій статті наводяться деякі формально-структурні, з точки зору ЗЗТС міркування, щодо взаємин, які існують між такими двома провідними пізнавальними процедурами в гносеології, як от поясненням і розумінням.

Змістова і формальна можливість міркування.

Щодо взаємин пояснення і розуміння, так тут, як вже зазначалося, існує можливість міркувати як змістовно, так і формально (структурно). Тобто і пояснення і розуміння можна досліджувати як з точки зору їх архітектури або форми, так і з точки зору їх змістовного наповнення. Між цими типами міркувань: формальним і змістовним існує діалектичний зв'язок, на кшталт типового діалектичного зв'язку між формою та змістом. Разом із тим є всі підстави стверджувати, що в дисциплінарному відношенні дослідження пояснення і розуміння як феноменів процесу мислення, щодо їх змістовного наповнення, то тут здебільшого переважатимуть психологізаторські концепції, з огляду на те, що це – тобто *зміст* мислення – наразі є провідним і приватним об'єктом психології; в той же час, архітектура цих процедур, приваблює до себе інтерес філософських дисциплін, зокрема, таких її департаментів, як от філософія науки, логіка, методологія. У цьому випадку, пояснення і розуміння досліджуються з точки зору їх будови, що своєю чергою актуалізує розуміння «структура», а загальні формально-логікові дослідження пояснення і розуміння, спеціалізуючись, конкретизуються у дослідження їх, пояснення і розуміння, структур.

Три шляхи дослідження.

Формально-логіковий аспект дослідження пояснення і розуміння (як перший шлях такого дослідження) було вичерпно досліджено класиками від філософії науки К.Поппером, К. Гемпелем та Оппенгеймом в першій третині ХХ ст., які сформулювали так звану *дедуктивно-номологічну* модель наукового пояснення, ідея якої полягала у тім, що для того аби пояснити якість явище, треба се явище, яке зафіксоване у фактуальнім твердженні про подію *aposterioiri* “підвести” під якість теоретичне положення загального зразка, з якого чітко видно, що в світлі цього теоретичного положення, це явище, яке ми пояснюємо (тобто *експлананс*) було достеменно необхідним, що воно з необхідністю впливає з цього положення, і що інакше просто й бути не могло.

Другий шлях дослідження – *змістовний*. Коли дослідники намагаються абстрагуватися від самої логікової форми цих процедур і зосередитись на різних

змістовних сутностях, що супроводжують ці процедури, в тому числі й на особливостях самого безпосереднього змісту пояснення й розуміння. У такому випадку, архітектурна конструкція або кістяк пояснення огортується певним емпіричним матеріалом, на якому і зосереджує свою увагу дослідницька думка. За таких обставин ці дослідження, які подекуди часто-густо набувають характеру звичайної інтерпретації, тяжіють до річища психології, що саме по собі не є поганим, аби лишень не проголошувалася універсальність і наукова загальнозначущість таких психологізаторських концепцій як процедури *пояснення*, так і *розуміння*.

Нарешті третій шлях – безпосередньо *структурне* дослідження. Безпосередньо структурне дослідження – один з підвидів формально-логікового дослідження. Щоправда акцент тут робиться не стільки на існуючу форму досліджуваного об'єкту, скільки на виявлення його структурних складових. Сама наявність структури, своєю чергою, свідчить про те, що цей об'єкт вивчається вже не просто як якась невідома *емпірична даність*, а саме як *система*, в силу того, що структурність се – іманентний атрибут будь-якої системи, оскільки структура се – певна конфігуративна послідовність первнів (елементів), з яких складається система як така. Відтак шлях *структурних* досліджень з усіма підставами можна назвати шляхом *системного* дослідження, проте не всі системні дослідження можна назвати структурними, про що далі наразі йтиметься. Авенір Уйомов в своїй книзі «Системный подход и общая теория систем», зазначає синонімічність термінів: «Кроме терминов «системный подход» и «системный анализ» употребляются также термины «системная теория», «общая теория систем» и «системология», а кроме них также: «системные исследования», «структурные исследования», «системно-структурные исследования», «методология системных исследований», «логика системных исследований» и т.д.» [8, С. 37].

Загальна змінникова теорія систем.

Проте не кожні системні дослідження можна назвати «системно-структурними» або безпосередньо «структурними» дослідженнями. Причиною того є надто широке тлумачення терміну «система», яким користується майже увесь загал наукових дисциплін – від точних до гуманітарних. Тому в межах системних досліджень слід виявляти суто філософську методу загальносистемних досліджень, яка абстрагується від усього дисциплінарного апарату і має власні формально-логікові дескриптивні (описові) засоби опису і подання досліджуваного об'єкту саме як системи. Це – Загальна змінникова (параметрична) теорія систем, про яку вже згадувалося.

Фундатором ЗЗТС є відомий одеський методолог *Авенір Уйомов* (1928 – 2012) [7,8,9,10,11,12,13,14,15,21,22]. Загальна теорія систем, яку він створив дозволяє вивчати усі об'єкти з того їх боку, які важко розкласти на первинні одиниці, а потім піддати математичній аналізі.

Працює змінникова ЗТС наступним чином: спочатку об'єкт подається як система, де системою називатиметься будь-який об'єкт або набір об'єктів, на якому реалізується стосунок (або властивість), що володіє заздалегідь чітко визначеною властивістю (або стосунком); потім вивчаються властивості цієї

системи, себто атрибутивних (або навпаки реляційних) системових змінників; після чого досліджуються загальносистемні закономірності стосунків (властивостей); і нарешті, за допомогою визначених закономірностей між змінниками знаходиться відповідь на початкове питання і отримується певне знання.

Сама вимога *ЗТС* – презентувати усі досліджувані явища як *системи* із наперед визначеним *концептом*, – дозволяючи вивчати їх з точки зору системних змінників в експланології означає «“підведення” самих пояснень під системні закономірності, коли пояснення вивчаються з погляду (скажімо, пояснюючої сили) – за сувідношенням *надійності, цілісності, валідності, автономності, стабільності* тощо» [15, с. 264]. Поза цим, дослідження пояснення (і розуміння) засобами *ЗТС* дозволяє вирішити також і їх класифікаційну проблему, себто гуртувати пояснення не так, як це роблять зараз – за їх дисциплінарним ґрунтом (пояснення в науці та педагогіці, пояснення природничо-наукові, історичні, телеологічні, кібернетичні тощо), а за їх «системо-будівними характеристиками»; крім того, в межах *ЗТС*, є можливість аналітичного вивчення як процедури пояснення, так і – розуміння засобами єдиної формальної мови *ЗТС* – мови тернарного опису (*МТО*) [там само].

Комплементарність і контраверсійність

В контексті Загальної змінникової теорії систем пояснення виступає як експлікація стосунків (відносин, взаємин) в світлі дискурсу. Наприклад стосунків між тим, що треба пояснити (*експланандумом*) і тим, за допомогою чого відбувається пояснення (*експланансом*); з іншого боку, се може бути також, експлікація стосунків між самими речами в середині самого пояснювального явища, об'єкту пояснення. Відповідним чином, в межах *ЗТС*, розуміння можливе як експлікація властивостей (атрибутів). Процедура розуміння передбачає методологічну операцію *припису сенсів*. Але, що означає приписати будь чому певний сенс, а це означає наділити це будь що певним атрибутом (або певним відношенням). В парадигмі *ЗТС*, коли досліджувана річ наділяється певним атрибутом або відношенням, вона в такий чин набуває свого певного сенсу або *концепту*, тобто вона висвітлюється дискурсом під тим кутом, який потрібен досліднику. Концептуалізувати річ – отже (приписати їй певну *властивість* або *відношення*), подати це щось ув системнім вигляді.

Таким чином процедура розуміння се – процедура систематизації предмету, досліджуваного об'єкту. Будь-яке розуміння є *системним* розумінням.

Проте концептуалізувати щось в *ЗТС* можна як шляхом припису певного атрибуту, так і шляхом припису певного відношення, що відповідає системному баченню речей.

В такий чин підтверджується вихідна теза: розуміння, з точки зору *ЗТС*, се процедура *припису* певних *властивостей* (атрибутів) або певних *відношень* (стосунків), а пояснення се – процедура експлікації (висвітлення) лише самих *відношень*.

Але це, своєю чергою, означає наступне: якщо *пояснення* має справу з *відношенням*, то *розуміння*, як зворотня і парна процедура до процедури пояснення, мусить мати справу виключно з *властивостями*. У такому випадку

виходить, що розуміння принципово не може мати справу з відношеннями (стосунком). Бо це вже – функція пояснення, – експлікувати відносини. В такий спосіб окреслюється демаркація методологічних повноважень двох пізнавальних процедур *пояснення* і *розуміння*.

Доречним (з системної точки зору) тут є питання, а чи міняється річ, коли ми її *осмислюємо* (тобто приписуємо їй щось) і чи змінюється вона коли ми її *пояснюємо*? – Це питання викликано тим аксіоматичним положенням *ЗТС*: коли ми щось приписуємо речі ми її *лише* характеризуємо і все, не більше, а от коли ми знаходимо, встановлюємо, експлікуємо в ній відношення, ми її змінюємо (позаяк встановлення, визначення певних відношень в речі, або між речами, змінює їх, натомість предикація певних атрибутів *лише* характеризує речі). Авенір Уйюмов про це пише так: «Когда мы даем характеристику вещи, то в соответствии с требованиями закона тождества она должна относиться именно к данной вещи, а не к какой-нибудь иной. Иными словами, характеризуя вещь, мы не меняем ее. В результате того что мы приписали вещи то или иное свойство, у нас никакой новой вещи не образовалось. Например, говоря, что Обломов был ленив, мы не изменили его. То же самое имеет место, когда всем людям приписывается свойство смертности или некоторым из них – грамотность..... При установлении отношений между вещами мы имеем иную ситуацию. Петр и Мария – это две «вещи». Образованные Петр и Мария – то же. Но когда между ними устанавливается некоторое отношение, то мы получаем третью вещь – пару, состоящую из Петра и Марии. Если отношение между ними выражается словом «женат», то мы получаем супружескую пару. Этой паре в свою очередь можно приписать различные свойстваТаким образом, установление отношения приводит к образованию новой вещи. Это означает, что в рассматриваемом плане можно провести четкое различие между свойством и отношением» [8, С.85 – 86].

Для нас це означає, що процедура розуміння має лише *характерологічну* функцію, а пояснення безпосередньо пов'язано з феноменом *гносеологічної метаморфози* (зміною) речей, позаяк воно, пояснення, як ми бачимо, має справу з відношенням. З цього випливає наступний висновок, що процедура пояснення, маючи релятивну вдачу, неодмінно тягне за собою певну зміну (або корекцію) вихідного концепту; зміна або корекція початкового концепту принципово означає те, що процедура пояснення має безпосередній вплив на розуміння себто на концептуалізацію речі. А це своєю чергою означає, що коли міняється зміст розуміння, тоді до речі предикуються (додаються) якісь нові (вдосконалені) атрибути, а якісь старі – відкидаються.

З вищесказаного виходить, що розуміння це лише переважно процедура атрибутивної концептуалізації, оскільки ми, під час розуміння, *приписуємо сенси*, а от пояснення – це зворотня процедурі розуміння процедура *вичерпування* (заздалегідь закладених) *сенсів* і це вичерпування має, на відміну від попередньої процедури, не атрибутивну але реляційну вдачу, позаяк: а) пояснення експлікує відношення і б) в такий чин, змінює (корелює) витоковий концепт, себто формує *розуміння*. В цьому й полягає комплементарність (додатність) і контраверсійність двох гносеологічних процедур: пояснення й розуміння.

Ріжниця між поясненням в науці і поясненням в педагогіці

Все пізнання починається з меншовартого розуміння, закінчується поясненням і знову потім переходить до повновартого розуміння. Такий гносеологічний пріоритет процедур існує в науковій діяльності, проте в повсякденній і в педагогічній діяльності діє зворотній принцип ерархування цих гносеологічних процедур, а саме: спочатку йде експлікація відносин [стосунків] суб'єктом пояснення (коли, наприклад, треба пояснити гру в шахи, правила дорожнього руху або ще якусь, відому вже річ), а потім вже йде осмислення цих стосунків об'єктом пояснення (об'єкт пояснення це той, хто слухав пояснення [правил гри у шахи, дорожнього руху тощо], кому воно адресувалося). І от саме в педагогіці розуміння виступає вже комплементарною (такою, що доповнює) процедурою до процедури пояснення. Оскільки в педагогіці пріоритет належить визначенню (приписуванню, експлікації) стосунків, то це означаються що річ подається через системну процедуру *реляційної* концептуалізації; хоча в науці все навпаки – домінуючою є процедура розуміння, приписування сенсів або *атрибутивна* концептуалізація. Це і є головна структурна [формальна] різниця між поясненням в науці і пояснення в педагогіці. – Наукове пояснення осистемлює речі шляхом *атрибутивної концептуалізації* [атрибутивним шляхом], а педагогічне пояснення робить це шляхом *реляційної концептуалізації* [реляційним шляхом] – через експлікацію стосунків.

Висновок

В якості висновків слід зазначити: між *поясненням* і *розумінням* існує щільний корелятивний зв'язок, завдяки якому пояснення може розглядатися як *функція* розуміння, і в такий чин виходить, що: вивчення одного, опосередкованим чином, зумовлює й пізнання іншого. Тобто, будь-яке дослідження чогось одного вже має теоретико-пізнавальні наслідки і для дослідження іншого, в силу того факту що пояснення й розуміння – дві *комплементарні* і *контраверсивні* пізнавальні процедури, що, власне кажучи, означає: знання, які були отримані скажімо в результаті дослідженні процедури *розуміння*, можуть бути дзеркальним чином перенесені й на *пояснення*, з урахуванням особливостей дзеркальної контраверсивної кореляції, і навпаки.

З іншого боку для продуктивних гносеологічних досліджень, як бачимо, потрібна певна методологічна дисципліна, яка б зменшувала інформаційну ентропію і жорстко фіксувала певний дослідницький контекст. В якості такого ефективного методологічного знаряддя вельми перспективним є застосування Загальної Змінникової теорії систем, в контексті якої уможливаються структурні дослідження, – плідний пошук і висвітлення комплементарних і контраверсивних аспектів взаємин цих двох пізнавальних процедур – пояснення і розуміння.

Список використаної літератури

1. Вригт Г.Х. фон. Объяснение и понимание // Вригт Г.Х. фон. Логико-философские исследования: Избр. труды.: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – С.35-241.
2. Никитин Е.П. Объяснение – функция науки. – М: Наука, 1970.– 280 с.
3. Печенкин А.А. Объяснение как проблема методологии естествознания (История и современность).– М.: Наука, 1989.– 207 с.

4. Поппер К. Логика и рост научного знания: Избранные работы / Карл Поппер; [пер.с англ., сост. и общ. ред. В.Н. Садовского]. – М.: Прогресс, 1983. – 302 с.
5. Торохтій М. А. Пояснення та пояснювання / Михайло Торохтій // Наукове пізнання: методологія та технологія / Випуск №2 (27): Серія: філософія, політологія, соціологія. – Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського, 2011. – С. 167 – 172.
6. Торохтій М.А. Питання як функція знання / Михайло Торохтій // Перспективи: Соціально-політичний журнал / Випуск №3 (49): Серія: філософія, політологія, соціологія. – Одеса: Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, 2011. – С. 147 – 151.
7. Уёмов А., Сараева И., Цофнас А. Общая теория систем для гуманитариев / А. Уёмов, И. Сараева, А. офнас; под общей редакцией А.И. Уёмова. – Варшава: Universitas Rediviva, 2001. – 277с.
8. Уёмов А.И. Системный подход и общая теория систем / Авенир Уёмов – М.: Мысль, 1978.– 272 с.
9. Уёмов А.И. Системы и системные исследования / Авенир Уёмов // Проблемы методологии системного исследования.– М.: Мысль, 1970.– С. 64-86.
10. Уёмов А.И. Системы и системные параметры / Авенир Уёмов // Проблемы формального анализа систем.– М.: Высшая школа, 1968.– С.15-35.
11. Уёмов А.И., Цофнас А.Ю. Системный метод / Авенир Уёмов, Арнольд Цофнас // Логические методы и формы научного познания / Под ред. В.Т.Павлова.– Гл.10.– К.: Вища школа, 1984.– С. 164-177.
12. Уйомов А. И. Основы практической логики с задачами и упражнениями / Авенир Уйомов. – Одесса: ОГУ им.И.И. Мечникова, философское отделение ИСН, 1997. – 388 с. (Б-ка “Diogen”),
13. Цофнас А.Ю. Системний підхід / Арнольд Цофнас // Філософський словник / За ред. В.І.Шинкарука.– 2-е вид.– К.: УРЕ, 1986.– С. 628-629.
14. Цофнас А.Ю. Системные параметры. Общая характеристика / Арнольд Цофнас // Логика и методология системных исследований.– Гл.ІІІ.– Киев–Одесса: Вища школа, 1977.– С.36-48.,
15. Цофнас А.Ю. Теория систем и теория познания / Арнольд Юрьевич Цофнас. – Одесса: Астропринт, 1999. – 380 с.
16. Explanation and understanding through Scientific Models: Perspectives for a New Approach to Scientific Explanation. Richard David-Rus. Dissertation an der Fakultät für Philosophie, Wissenschaftstheorie und Religionswissenschaft der Ludwig-Maximilians-Universität München // vorgelegt von Richard David-Rus. – aus Bukarest. München, 2010
17. Explanation and understanding. Frank C. Keil/ Department of Psychology, Yale University, New Haven, Connecticut 06520-8205. Published in final edited form as: *Annu Rev Psychol.* 2006 ; 57: 227–254.
18. Hempel C.G. , Oppenheim P. Studies in the logic of explanation // *Philosophy of Science.*– Baltimore, 1948.– Vol 15, № 1.– P. 135-175.
19. Hempel C.G. Aspects of scientific explanation // *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science.*– N.Y; L., 1965.– P. 245-295.
20. No Understanding without Explanation. Michael Strevens *Studies in History and Philosophy of Science* 44, 510-515 (2013)
21. Ujomov R.I. A ternalis leirasi nyelv alkalmazasa az eretekek logikajanak kiepitesere / Ujomov R.I. // *Filozofia*, № XX.– Szeged: 1977.– S. 21–32.
22. Uyemov Avenir I. The Ternary Description Language as a Formalism for the Parametric General Systems Theory: Part II / Avenir Uyemov – *International Journal of General Systems*, 2002, vol. 31(2), Pp. 131-151.

Михаил Тарактей

**КОМПЛЕМЕНТАРНОСТЬ И КОНТРАВЕРСИВНОСТЬ
ОБЪЯСНЕНИЯ И ПОНИМАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ОБЩЕЙ
ПАРАМЕТРИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ СИСТЕМ**

«Экспланология» – раздел философии науки, в рамках которого специально изучают объяснение как гносеологический феномен и феномен понимания, как таковую процедуру, которая является обратно-противоположной (контраверсивною) и, в то же время, комплементарною (т.е. такой, которая ее дополняет) к процедуре объяснения, а это значит, что плодотворное исследование одной познавательной процедуры не возможно без исследования другой. В то же время, методологический инструментарий Общей Параметрической теории систем, который ориентирован на исследование архитектуры или структур исследуемых объектов, дает возможность четкой структурной фиксации и демаркации феноменов комплементарности и контраверсивности процедур объяснения и понимания.

Ключевые слова: объяснение, понимание, педагогическое объяснение, научное объяснение, структура, система, концепт, атрибут, комплементарность, функция.

Mykhailo Tarakhtey

**COMPLEMENTARITY AND CONTROVERSIALITY OF
EXPLANATION AND UNDERSTANDING IN THE CONTEXT OF THE
GENERAL PARAMETRIC SYSTEMS THEORY**

The rapid development of science in the last decades, the globalization processes in the economic, political and cultural life of humanity converged spiritual processes both within the religion, when civilization converging vectors of world and national religions, and the convergence between the most religious picture of the world and science; while problems and diseases on a global scale, such as: environmental threat to the existence of our planet, the energy crisis and the search for alternative, clean energy sources, the problem of global demographics. All these achievements and problems of civilization require urgent solution, which is possible only if they are adequate comprehension and explanation of the basis on which, strictly speaking, there is a fundamental structural possibility of further appropriate action. In this situation, leading representatives of humanity: philosophers, scientists, thinkers, etc. are increasingly turning their eyes to the most human cognitive processes, and first of all they are interested in just such cognitive procedures such as "explanation" and "understanding."

«Explanology» is a division of science philosophy, that studies explanation as gnosiological phenomenon and phenomenon of understanding, as such procedure that is back-opposite and at the same time complementary to procedure of explanation specially, and it means that successful research of one cognitive procedure is not possible without research other. At the same time, methodological toolkit of the General Parametrical theory of systems GPTS which is oriented on studying of architecture of exploratory objects, gives the chance to accurate structural bracing and demarcation of phenomena *complementarity* and *discrepancy* by which explanation and understanding procedures are bound between themselves.

Keywords: explanation, understanding, pedagogical explanation, scientific explanation, structure, system, concept, attribute, complementation, function.

References

1. Vrigt G.H. fon. (1986) *Obyasnenie i ponimanie* [Explanation and understanding], Progress, Moscow, p.35-241.
2. Nikitin E.P. (1970) *Obyasnenie – funktsiya nauki* [Explanation - function of science], Nauka, Moscow, 280 p.
3. Pechenkin A.A. (1989) *Obyasnenie kak problema metodologii estestvoznaniya (Istoriya i sovremennost')* [Explanation of how the problem of natural science methodology. Past and Present], Nauka, Moscow, 207 p.
4. Popper K. (1983) *Logika i rost nauchnogo znaniya: Izbrannye raboty* [Logic of Scientific Discovery], Progress, Moscow, 302 p.
5. Torohtij M. A. (2011) *Poyasnennaya ta poyasnyuvannaya* [Explanation and the explaining], Naukove piznannya: metodologiya ta tehnologiya / Vipusk 2 (27): Seriya: filosofiya, politologiya, sotsiologiya. – Odesa: Pivdenoukrayins'kij natsional'nij pedagogichnij universitet im. K.D. Ushins'kogo, p. 167 – 172.
6. Torohtij M.A. (2011) «Pitannya yak funktsiya znannya» [Question as a function of knowledge], Perspektivi: Sotsial'no-politichnij zhurnal / Vipusk 3 (49): Seriya: filosofiya, politologiya, sotsiologiya, Pivdenoukrayins'kij natsional'nij pedagogichnij universitet im. K. D. Ushins'kogo, Odesa, p. 147 – 151.
7. Uyomov A., Saraeva I., Tsofnas A. (2001) *Obshaya teoriya sistem dlya gumanitariyev* [The general theory of systems for the humanities], Universitatis Rediviva, Varshava, 277p.
8. Uyomov A.I. (1978) *Sistemnyj podhod i obshaya teoriya sistem* [System approach and the General systems theory], Mysl', Moscow, 272 p.
9. Uyomov A.I. (1970) *Sistemy i sistemnye issledovaniya* [Systems and systems studies], Problemy metodologii sistemnogo issledovaniya, Mysl', Moscow, P. 64-86.
10. Uyomov A.I. (1968) *Sistemy i sistemnye parametry* [System and system parameters], Problemy formal'nogo analiza system, Vysshaya shkola, Moscow, P.15-35.
11. Uyomov A.I., Tsofnas A.Yu. (1984) *Sistemnyj metod* [System method], Logicheskie metody i formy nauchnogo poznaniya / Pod red. V.T.Pavlova.– Gl.10.– Visha shkola, Kyiv, p. 164-177.
12. Ujomov A. I. (1997) *Osnovy prakticheskoy logiki s zadachami i uprazhneniyami* [Basics of practical logic tasks and exercises], OGU, Odessa, 388 p. (B-ka "Diogen").
13. Tsofnas A.Yu. (1986) *Sistemnij pidhid* [Systems approach], Filososf'kij slovník, 2-e vid., Kyiv, URE, p. 628- 629.
14. Tsofnas A.Yu. (1977) *Sistemnye parametry. Obshaya harakteristika* [system parameters. General characteristics], Logika i metodologiya sistemnyh issledovanij.– Gl.III.– Visha shkola, Kiev–Odessa, p.36-48.
15. Tsofnas A.Yu. (1999) *Teoriya sistem i teoriya poznaniya* [Systems theory and the theory of knowledge], Astroprint, Odessa, 380 p.
16. Explanation and understanding through Scientific Models: Perspectives for a New Approach to Scientific Explanation. Richard David-Rus. Dissertation an der Fakultät für Philosophie, Wissenschaftstheorie und Religionswissenschaft der Ludwig-Maximilians-Universität München (2010) // vorgelegt von Richard David-Rus. – aus Bukarest. München.
17. Frank C. Keil (2006) *Explanation and understanding*. Department of Psychology, Yale University, New Haven, Connecticut 06520-8205. Published in final edited form as: *Annu Rev Psychol.* 57: 227–254.

18. Hempel C.G. , Oppenheim P. (1948) Studies in the logic of explanation // Philosophy of Science.– Baltimore, Vol 15, № 1.– P. 135-175.
19. Hempel C.G. (1965) Aspects of scientific explanation // Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science.– N.Y; L., P. 245-295.No Understanding without Explanation. Michael Strevens *Studies in History and Philosophy of Science* 44, Pp. 510-515.
20. No Understanding without Explanation. Michael Strevens *Studies in History and Philosophy of Science* 44, 510-515 (2013)
21. Ujomov R.I. (1977) A ternalis leirasi nyelv alkamazasa az eretekek logikajanak kiepitesere, *Filozofia*, № XX.– Szeged: 1977.– P. 21–32.
22. Uyemov Avenir I. (2002) The Ternary Description Language as a Formalism for the Parametric General Systems Theory: Part II, *International Journal of General Systems*, vol. 31(2), Pp. 131-151.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Ірина Янушевич

Сучасні тенденції розвитку України: втягування її в процеси глобалізації і залучення до цінностей західних цивілізацій, надають особливе звучання темі цінності права. Окремі люди, навіть цілі спільноти виявляють свою зорієнтованість переважно на матеріальні чи духовні цінності. Щодо цього, відносно цінностей, то не тільки в нашій країні простежується така закономірність: бути моральним економічно вигідно, а той, хто жертвує мораллю заради миттєвої вигоди, програє не лише морально, а й економічно.

Ключові слова: моральна свідомість, правові цінності, правова реформа, соціальні інститути, правовий нігілізм

У будь якого суспільстві завжди існує певна ієрархія цінностей, тобто серед усіх цінностей відокремлюються провідні і залежні від них. Ця ієрархія мінлива і залежить від історичної епохи або типу культури. Так у середньовіччі панували релігійні цінності, відчутно впливаючи на мистецтво, філософію, політику. В Новий час у класичному буржуазному суспільстві провідними були економічні цінності, які впливали на всі інші, в тому числі й духовні [2]. У сучасному світі, крім економічних, значну роль відіграють науково-технічні, духовні цінності. Але протиставлення матеріальних і духовних цінностей позбавлене сенсу, оскільки без усіх них людина не може існувати. У той же час окремі люди, навіть цілі спільноти виявляють свою зорієнтованість переважно на матеріальні чи духовні цінності. Щодо цього, то не тільки в нашій країні простежується така закономірність: чим вища моральна, правова або політична свідомість людей, тим вищий у них рівень матеріальних благ. Безперечним є факт, що бути моральним економічно вигідно, а той, хто жертвує мораллю заради нагальної вигоди, програє не лише морально, а й економічно. Крім того, матеріалісти в онтології не завжди надають перевагу матеріальним цінностям, а ідеалісти – духовним. Наприклад, комуністи, будучи матеріалістами, цінності комуністичної ідеології ставили вище матеріальних благ, а утилітаристи, будучи ідеалістами в онтології, надавали перевагу матеріальним цінностям [5].

Цінності звичайно підрозділяються на первинні й вторинні, основні й інструментальні. Право є цінністю вторинною й інструментальною. Первинними, основними цінностями є життя, воля людини, власність, честь і достоїнство та ін., і на цих цінностях саме право ґрунтується й охороняється. «Зміна пріоритетів в системі цінностей нашої держави: від колишньої системи відносин «держава – суспільство – особа» до нової системи відносин «особа – суспільство – держава» приводить до кардинальної переоцінки цінностей, установок свідомості, де в розділ кута повинні бути поставлена особа, її права і свободи» [4, с.23].

Цінність права для особистості полягає в тому, що воно закріплює різні демократичні права й свободи особи, охороняє особистість і від самої держави, ставить перешкоду невинуватому втручання держави в особисте життя громадянина. Таким чином, цінність права визначається тим, що воно є

виразником і визначником свободи особи й суспільства, при цьому воно не позначає волю взагалі, а визначає границі, міру цієї волі. Загалом, цінність права можна визначити, як здатність права служити метою й засобом для задоволення соціально справедливих, прогресивних потреб і інтересів громадян, суспільства в цілому.

Зміна системи соціальних орієнтирів і потреб у нашому суспільстві обумовило необхідність відповідних перетворень у всіх областях громадського життя. Змінюється й право, роль якого в житті суспільства усе більше зростає. Відображаючи назрілі соціальні потреби, право, з одної сторони, змушене «підбудовуватися» під зміни, що відбуваються, а з іншого боку – саме виступає інструментом, за допомогою якого можна якнайбільш швидко і якісніше здійснити необхідні перетворення. «Проблема визначення цінності права на сучасному етапі розвитку українського суспільства є, без сумніву, досить значимою, оскільки без її належного дослідження неможливо оптимізувати механізм правового регулювання, настроїти правову систему на соціально плідну роботу, що є однією з важливих передумов подальшого прогресивного розвитку нашої країни» [3, с. 56].

Кардинальне демократичне перетворення нашого суспільства, повернення до сучасної цивілізації, досягнення в ній цивільного миру, згоди, суспільного спокою люди все частіше пов'язують з правом, з правовою державою, з правосуддям, з правами людини і так далі. В період глибоких соціально-економічних і політичних перетворень на Україні виникають нові проблеми взаємодії суспільства і права, які набувають особливого характеру у зв'язку з формуванням правової держави, становленням системи народовладдя, ринкової економіки.

Процес становлення сучасної держави на Україні припав на період, названий багатьма ученими перехідним. В умовах перехідного періоду частина підприємств прагнула функціонувати по законах ринку, а частина (наприклад, житлово-експлуатаційні, енергетичні, транспортні, стаціонарний зв'язок, водопостачання, установи освіти і ін.) мала монопольне положення на ринку при патронажі з боку держави. У перехідний період реформ перетворювались і виробничі відносини, і соціальні інститути, і світогляд населення. Такі історичні зміни не відбуваються одразу й потребують достатньо часу і сил.

На теперішній час проблемою постає той факт, що в сучасній свідомості домінує уявлення, згідно якому «незалежний» індивід не усвідомлює свій зв'язок з суспільством в повному об'ємі. При цьому індивідові досить усвідомлювати тільки свої приватні інтереси, і його соціальна активність – це активність суб'єкта, що протистоїть таким же суб'єктам. Хоча у правовій державі соціально-економічний механізм повинен бути налагоджений таким чином, щоб на основі конкуренції приватних і групових інтересів був сформований загальний інтерес. Перетворення індивіда з «незалежного» в справжнього суб'єкта політичних відносин припускає, що людина усвідомлює свої соціальні (групові, класові, національні) інтереси, може зіставити їх з інтересами інших соціальних спільнот, розуміти, що реалізація такого роду інтересів неможлива без опори на владу, на потужність держави, а це, у свою чергу, позначається на процесах засвоєння

правових норм, формуванні відношення до законів і органів влади.

Зниження авторитету і довіри, що відбувається сьогодні, до органів влади і законів є слідством того, що в даний час більшість громадян орієнтуються на свої приватні інтереси, а правові механізми, регулюючі процеси конкуренції приватних інтересів, ще недостатньо розвинені. Посилення атомізації суспільства, у тому числі і під виглядом безмежної стихії ринкових відносин, сприяє зростанню ролі індивідуалістичних цінностей в свідомості і поведінці людей. Держава опинилася не готовою до регулювання поведінки громадян з індивідуалістичною спрямованістю, до їх спроб змістити акценти при використанні державних важелів дії. Ситуація, що склалася, характеризується зміною природи держави, привела до трансформації правового поля і породження суперечностей між новими законами, регулюючими ринкові взаємини, і старими, які служили інструментом маніпуляції в руках бюрократії, а також до виникнення (зародження) груп і шарів, що займають специфічне положення по відношенню до держави (перш за все, тут слід назвати так званий середній клас, що з'явився в світлі розшарування суспільства по майновому і статусному принципам).

На сьогодні завдання держави у формуванні позитивного образу ціннісних орієнтацій народонаселення країни полягає не в тому, щоб сформувати в масовій свідомості громадян України позитивний образ правової системи, яка укладалася б в модель політичної структури держави і не вступала б в суперечність з історичною свідомістю більшості поколінь (цього досягти неможливо). Потрібно починати будівництво нової політичної моделі «компромісного» типу, до якої більшість представників різних вікових груп проявлять толерантність. На даному відрітку роботи завдання держави полягає не в тому, щоб всі вони визнали запропоновану політичну модель соціально справедливою, а в тому, щоб була усвідомлена об'єктивна доцільність такої моделі для соціального компромісу і цілісності держави. Здійснювана на Україні правова реформа, направлена на побудову цивільного суспільства і правової держави, повинна бути побудована відповідно до вимог найбільш адекватного юридичного закріплення реалізації прав і свобод людини та громадянина, оптимального обліку інтересів особи і суспільства в цілому.

В зв'язку з цим сьогодні як ніколи загострюється необхідність знання права. Без цих знань достатньо важко існувати в цивілізованому суспільстві. Знання юридичних правил і норм поступово входить в життя кожної людини і в зміст його правового життя, правової культури, правового виховання, правовій інформованості і т. п. Проте слід зазначити, що одного знання права недостатньо для забезпечення правомірної поведінки. Важливою невід'ємною ланкою в даному механізмі є пошана до права. В даний час пошана до права, як обов'язкова ціннісна орієнтація, вилилася вже в значущу наукову проблему в контексті вирішення завдань, що стоять перед цивільним суспільством і правовою державою. Переконаність індивіда в справедливості права зумовлює корінним чином його цивільну активність, яка є вищим структурним елементом правової культури суспільства.

Сукупність установок особи, обумовлена придбаними нею знаннями і

ідеалами, особистим соціальним досвідом, складає основу оцінки будь-яких реформ, у тому числі і етичних і правових норм. Ступінь визнання або відкидання особою нових етичних і правових норм суспільного життя залежить від минулого соціального досвіду і системи ціннісних орієнтацій. Декільком поколінням українців довелося по декілька разів переосмислювати свої погляди на особисто прожиті ними протягом активного трудового життя етапи історії. Виникла ситуація склалася під впливом багатьох чинників, зокрема що збереглися в своїй основі колишніх світоглядних, філософських установок, а також що виникли вже в сучасних умовах світоглядного плюралізму і одночасно світоглядного вакууму.

Уявлення особи про право як цінності роблять вплив на регулювання суспільних відносин, при цьому критерієм оцінки права з боку особи є ідеї істини, правди і справедливості. Від цієї оцінки права як цілі і як засобу її досягнення залежить ефективність дії правових норм. І, що саме головне, відповідність правових встановлень ціннісним представленням особи, сприяє її правомірній і соціально активній поведінці, багато в чому вирішує задачу формування всесторонньо розвинутої і гармонійної особи.

Проте для нашого часу нерідкі випадки, коли разом з пошаною до закону в правовій свідомості багатьох громадян і цілих груп має місце зневага до цінностей, які він захищає. Таке відношення отримало назву правового нігілізму [1, с.73]. З радянських часів тіньова практика сприймається масовою свідомістю як щось звичайне, нормальне, мало не законне. Амбівалентність правових цінностей можна спостерігати практично в будь-якому соціальному шарі, що продукує сам правовий нігілізм.

Істотною основою правового нігілізму є вельми низький ступінь довіри населення до всіх правоохоронних структур, судової і прокурорської влади. Таке положення може послужити підставою і для недовіря до закону, правовій системі в цілому. Очевидно, що не тільки ухвалення нових законодавчих актів, але і їх презентація у сфері публічної політики є у край необхідним для виховання правової свідомості населення.

Наявність в суспільстві правового ідеалізму і правового нігілізму свідчить, що певний тип правосвідомості не знаходить виразу своїх цінностей в змісті реального життя. Якщо правовий нігілізм є соціокультурним явищем, структурно утворюючим компонентом якого є ідеї, заперечливі легітимні соціальні установки, то правовий ідеалізм є свідоцтво переконання в тому, що зміст реального життя повністю відповідає цінностям даної і єдино можливої правової культури. Не дивлячись на криміногенність установок правового нігілізму, правовий ідеалізм є вельми радикальне і небезпечне явище в порівнянні з правовим нігілізмом, бо він може бути властивий будь-якому типу правової культури, який сам себе розуміє як єдино можливий, правильний і істинний.

Моральні критерії населення останніми роками знизилися саме у сфері суспільної поведінки, що має відношення і до правової сфери, в першу чергу до правової свідомості. Крім того, не можна в цьому плані забувати і про історичні особливості правової культури України. Як припущення, що пояснює сучасне положення справ в правовій культурі, можна вказати на спадщину радянської

системи. В умовах тривалого придушення права і свобод, індивід, щоб реалізувати свої потреби, життєві інтереси, вимушений був шукати способи обійти закон, «обдурити начальника». Але і сьогодні мало хто засуджує покупку крадених речей, спекуляцію, неповернення кредитів і позик, несплату податків, хоча все це не що інше, як протиправні дії. Сказане дозволяє затверджувати: правова свідомість населення України амбівалентно, воно містить в своєму складі різні правові цінності часом протилежній орієнтації – від законопокірності до правового нігілізму. У свідомості українців цінності свободи і права поки не взаємозв'язані.

Так, очікування «жорсткості» і «величі» влади поєднуються з вимогою її «правильності», яка у свою чергу можлива лише тоді, коли суспільству буде запропоновано якусь «загальну справу», тобто національна або інша державна ідея. Відсутність виразної правової ідеології, відсутність позитивних правових трансляцій (у сфері публічної політики) як сукупності принципів, переконань і цінностей, що виражають відношення до права на раціональному рівні (інтелектуальна складова правосвідомості), приводить до того, що для сучасного вітчизняного правового менталітету характерна ідеологічна сумбуристість, поєднання несумісних схем і стереотипів: люди засвоюють як цінності правопослушання, так і антицінності правового нігілізму, використовують внеправові практики.

Разом з тим, правосвідомість людей стає багатшою за змістом, зафіксовані соціальні очікування вдосконалення демократичних перетворень, торжества законності і порядку. У ідеалі демократія є не що інше, як постійна боротьба громадян за свої права, за партнерську, відповідальну, чесну і ефективну державну владу. Тут все залежить від цивільної активності людей, їх творчої і життєвої енергії, рівня культури і освіти, моральності і правового мислення. До тих пір, поки правова культура громадян України не виросте до необхідного рівня, поки ідея прав і свобод людини не стане етичною потребою, національною ідеєю, здатною об'єднати все суспільство, процедури і інститути забезпечення прав і свобод людини не будуть реалізовані на практиці. Дійсність, що перетворюється у нас на очах дає надію розраховувати на позитивний результат вирішення проблеми.

Список використаної літератури

1. Берман Г. Кризис западной традиции права //Вестник международного университета. – М, 2000. – Вып. 4. – С. 70-80.
2. Кремень В., Ільїн В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції. – К.: Книга, 2005. – 528 с.
3. Кузьменко. В., Романчук О. На порозі надцивілізації (роздуми про майбутнє). – Львів, 1991. – 107с.
4. Рябов С. Політологічна теорія держави. – К: Академвидав, 1996. – 124 с.
5. Сибек С. Чудовище по имени Маркс // Кореспондент, № 28 (167), 23 июня 2005.

Ірина Янушевич

ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА

Современные тенденции развития Украины: втягивание ее в процессы глобализации и привлечения к ценностям западных цивилизаций, предают особенное звучание теме ценности права. Отдельные люди, и даже целые сообщества обнаруживают свою ориентованность преимущественно на материальные или духовные ценности. Вместе с тем, относительно ценностей, не только в нашей стране прослеживается такая закономерность: быть моральным экономически выгодно, а тот, кто жертвует моралью ради мгновенной выгоды, проигрывает не только морально, но и экономически.

Ключевые слова: моральное сознание, правовые ценности, правовая реформа, социальные институты, правовой нигилизм

Iryna Ianushevych

FEATURES OF LEGAL CULTURE OF MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Modern tendencies of the development of Ukraine: its involvement in the processes of globalization and attraction to the values of the western civilizations, add special sounding to the subject of a value of law. Certain people, and even the whole communities are oriented mainly on material or cultural wealth. At the same time, with regard to values, not only in our country such regularity is traced: to be moral means to be economic, and the one who endows morals for the sake of instant benefit loses not only morally, but also economically. During recent years moral criteria of the population have lowered in the sphere of public behavior, which is related also to the legal sphere, first of all to the legal consciousness.

As an assumption, that explains a modern situation in legal culture, can be specified inheritance of the Soviet system. In the conditions of long suppression of the right and freedoms, an individual in order to realize his own requirements, vital interests, was compelled to look for ways of bypassing the law. At the same time according to the contents the sense of justice for people becomes richer, social expectations for improvement of democratic transformations, celebrations of legality and law are recorded.

Democracy as an ideal is a constant fight of citizens for the rights, for the partnership, responsibility, honest and effective government. Here everything depends on civil activity of people, their creative and vital energy, level of culture and education, morality and legal thinking. Until the legal culture of citizens of Ukraine doesn't grow to necessary level, until the idea of the rights and freedoms of the person doesn't become the ethical requirement, the national idea, that is capable to unite all society, the procedures and institutes of ensuring the rights and freedoms of the person, won't be realized in practice.

Keywords: moral consciousness, legal values, legal reform, social institutes, legal nihilism.

References

1. Berman G. (2000) *Krizis zapadnoy traditsiy prava* [Crisis of the western tradition of the right]/ *Vestnik mezhdunarodnogo universiteta*, № 4, Moscow, pp. 70-80.
2. Kremen V, (2005) Пуйн V. *Filosofia: mislity, idei*. [Philosophy: thinkers, idea, concepts, Книга, Kyev.: 528 p.
3. Kyzmenko V, Romanchyk O. (1991) *Na poroge nadzivilizazii (razdumya pro budushcheye)* [On a threshold of an overcivilization (thought about the future)]. Lvov, 107p.
4. Ryabov S. (1996) *Politologicheskaya teoria gosudarstva. [Political theory of the state]*, Academizdaniye, Kyev, 124 p.
5. Sibek S. (2005) *Chydovisze po imeni Marks*. [Monster by the name of Marx] Moscow, Korrespondent, № 28 (167), 143p

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АФАНАСЬЄВ Олександр – докт. філос. наук, професор. кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

БАРАНОВСЬКА Ольга – канд. філос. наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

БОРОДІНА Наталя – канд. філос. наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

БУРДЕЙНИЙ Євген - студент Одеського національного політехнічного університету

ВАСИЛЕНКО Ірина - канд. філос. наук, доцент кафедри політології Одеської національної академії зв'язку.

ЖАРКИХ Володимир – докт. філос. наук, професор, зав. кафедрою філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

ІВАНОВА Євгенія - канд. філос. наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

КИРИЛЮК Олександр – доктор філос. наук, професор завідувач Одеською філією Центру Гуманітарної Освіти НАН України. університету.

КОВАЛЬОВА Ніна – канд. філос. наук, доцент кафедри культурології та мистецтвознавства Одеського національного політехнічного університету.

ЛЕВЧЕНКО Віктор – канд. філос. наук, доцент кафедри культурології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

РАЙХЕРТ Костянтин - канд. філос. наук, доцент кафедри філософії і методології пізнання Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ТАРАХТЕЙ Михайло – викладач Херськського коледжу від Одеського національного політехнічного університету.

ЯНУШЕВИЧ Ірина – канд. філос. наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

ЗМІСТ

Жарких В. О людських істинах як їх розумів Ф.К.С.Шиллер	4
Афанасьєв О, Василенко І. Трансдисциплінарність та проблема професіоналізму.....	9
Барановская О. Естетика і мистецтвознавство: теоретичні основи і практика дослідження художньої мови.....	18
Бородіна Н. Філософія у мережі віртуальних освітніх технологій.....	24
Бурдейний Є. Герменевтичні труднощі у спілкуванні з програмістами.....	36
Василенко І., Афанасьєв О. Раціональне та ірраціональне як доповнюючі сторони людського духу.....	42
Іванова Є. Права людини в системному розумінні.....	48
Кирилюк О. Гуманістичні мотиви в філософії нового часу. Френсіс Бекон.....	58
Ковальова Н., Левченко В. Трансформація базових концептів в естетичній критиці епохі модерну.....	66
Райхерт К. Говард-качка як екзистенціальний герой (у світлі філософії абсурду Альбера Камю).....	74
Тарахтей М. Комплементарність і контраверсивність пояснення й розуміння в контексті загальної змінникової теорії систем.....	81
Янушевич І. Особливості правової культури сучасного українського суспільства.....	92

CONTENTS

Zharkykh V. Our Human Truths as F.C.S Schiller Understood Them.....	4
Afanasiev O., Vasilenko I. Transdisciplinary and problem of professionalism.....	9
Baranovskaya O. Aesthetics and art theory: the theoretical grounds and the practice of art language researching.....	18
Borodina N. The philosophy in virtual network educational technologies.....	24
Burdeinyi Y. Hermeneutic difficulties in communication with programmers.....	36
Vasilenko I, Afanasiev O. Rational and irrational as complementary sides of human spirit.....	42
Ivanova I. Human rights in the system understanding.....	48
Kyrylyuk O. Humanism and western europe philosophy of XVII-XVIII centuries. Francis Bacon.....	58
Kovalyova N., Levchenko V. Transformation of basic concepts in esthetic critique of modern epoch	66
Rayhert K. Howard the duck as an existential hero (in the light of Albert Camus' philosophy of absurd).....	74
Tarakhtey M. Complementarity and controversiality of explanation and understanding in the context of the general parametric systems theory.....	81
Ianushevych I. Features of legal culture of modern ukrainian society.....	92

Вимоги до оформлення статей

У структурі статті повинні бути наступні елементи: постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями, аналіз останніх публікацій, чітко сформульована мета дослідження, виклад основного матеріалу та висновків.

1. Мова статей українська або англійська.

2. Обсяг статті – 14,5 тис.–22 тис. знаків;

3. Матеріали мають бути оформлені за такою формою:

- УДК (розташовується зліва у верхньому кутку, шрифт напівжирний).

- **НАЗВА** статті напівжирними великими (прописними) літерами, жирним.

- **Прізвище та ініціали автора** / авторів пишемо зліва, курсив, жирним.

- *Коротка анотація статті українською мовою не більше 10 рядків, курсивом.*

- Ключові слова (назва **Ключові слова (Keywords)** – жирним, самі слова курсивом.

- Текст статті з посиланнями у квадратних дужках, де перша зазначена позиція відповідає позиції у *Списку літератури*, а друга позиція – відповідній сторінці цитованого прямо / непрямо посилання [1, с. 2].

- Посилання на літературу подавати не у вигляді підрядкових приміток, а по тексту у квадратних дужках, де перша цифра – номер позиції у списку літератури, літера с. – позначення слова «сторінка», друга цифра – номер сторінки. Наприклад: [21, с. 40], [23, с. 40–43], [28, с. 5; 40, с. 58–60].

- *Список літератури* (напівжирним курсивом). Літературу оформляємо відповідно до вимог Книжкової палати.

- *References* відповідно вимогам Гарвардського стилю, де спочатку іде ПІБ автора, потім в дужках рік видання, потім транслітерація назви та її переклад на англійську, через кому видання, місто видання та кількість сторінок. Див. докладніше: http://sultanivskichytannia.if.ua/Pravyla_oformlennia_spyску.pdf

- Англійською мовою після тексту вказати: ім'я / імена, прізвище (а) авторів, назву статті, дати анотацію та ключові слова. Обсяг анотації від 200 слів.

5. Матеріали до збірників подаються у комп'ютерному наборі. Текст мусить бути набраний у програмі MS Word (версії від 97 і вище). Основна гарнітура набору – Times New Roman. Основний текст повинен бути набраний гарнітурою Times New Roman 9,5-м кеглем з міжрядковим інтервалом 1 та вирівнюванням по ширині, без переносів слів, а також надрукований на одному боці аркуша. Підрядкові примітки, анотації, список літератури та *References* набирати гарнітурою Times New Roman 8,5-м кеглем з міжрядковим інтервалом 1 та вирівнюванням по ширині, без переносів слів.

6. Усі ілюстративні (графічні) об'єкти, зокрема імпортовані у текстові файли, слід також додавати в оригінальному форматі (*.tif, *.eps, *.xls, *.psd, *.cdr, *.ppt), зашифровані за прізвищем автора і номером, під яким вони зазначені у тексті. При цьому в тексті мають бути чіткі посилання на них (прив'язки), крім того, ці об'єкти повинні мати необхідні текстові (підписи / назви) та нумерацію.

7. Для набору таблиць використовується вбудований у Word табличний редактор. Оформлення таблиць: номер і назва таблиць пишуться над таблицею. Слово «Таблиця», № (якщо більше, ніж одна таблиця) – курсивом. **Назва** таблиці – напівжирним.

8. Відомості про автора надсилати окремим файлом: повністю прізвище, ім'я, по батькові, посада, місце праці, вчений ступінь, звання, адреса (службова і домашня), телефони. Адреса електронної пошти автора – обов'язково. .

Невиконання зазначених вимог дає підстави для відмови в прийомі статті до публікації.

Статті до редакції надсилати за електронною адресою: **philosophy@mail.ua**

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Філософія та гуманізм. Вип. 3. - Одеса: ОНПУ, 2016. – 103 с.

Це видання – третій випуск журналу, присвячений різним проблемам філософії та гуманізму. В статтях розглядаються філософські, культурологічні, антропологічні, педагогічні та ін. аспекти гуманізму.

Для фахівців з філософії та гуманітаристики, аспірантів і студентів-гуманітаріїв і широкого кола читачів.

Philosophy and Humanism. 3. – Odessa, ONPU, 2016. – 103 p.

This edition is the third issue of the journal and it's devoted to various problems of the Philosophy and Humanism. The articles consider the philosophical, cultural, anthropological, pedagogical etc. aspects of humanism.

For philosophers and specialists on the humanities, students on the humanities and wide circle of readers.

Комп'ютерна верстка та макет – Н. В. Бородіна

Адреса редакції – Каф. філософії та методології, ОНПУ, пр. Шевченка,
1, Одеса, Україна, 65044
e-mail: kfm.10@mail.ru

Підписано до друку 18.10.2016р.